

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

2020
3

Pósfai György prózája | Bajtai András, Schein Gábor, Vörös István versei | Jakabházi Réka, Laura Laza, Szenkovics Enikő tanulmányai | Vadas Máté képregénye | Kritikák Szilágyi István, Bereményi Géza, Nagy Gerzson, Farkas Balázs, Selyem Zsuzsa és Krasznahorkai László könyveiről

Szépirodalmi Figyelő

Irodalmi, kritikai, szemlélő folyóirat

Új folyam, 19. évfolyam

Szerkesztők:

Demus Zsófia (*képregény*), Makkai T. Csilla (*gyakornok*), Pataki Viktor (*tanulmány*),
Vass Norbert (*kritika*), Vincze Ferenc (*főszerkesztő*), Zsávolya Zoltán (*szemle*)

Főmunkatársak:

Buda Attila, **Csillag István**, Zahari István, Zsolnai György

Olvasószerkesztő:

Szenkovics Enikő

Korrektor:

Kovács Emőke

A szerkesztőség címe:

Postacím: 1462 Budapest, Pf.: 629.

Tel./fax: (1) 321-4757 • E-mail: szif@racio.hu

www.szepirodalmifigyelo.hu

Szerkesztőségi titkár: Rodics Eszter, Dávid Emma Bernadett

Fedélterv: P. Szathmáry István

Nyomdai előkészítés: Layout Factory Grafikai Stúdió

Megjelenik minden második hónap végén

Előfizetési díj: 3000 Ft

A Szépirodalmi Figyelő által feldolgozott folyóiratok:

Agria, Alföld, Ambroozia, Apokrif, Bárka, Búvópatak, Confessio,
Credo, Dunatükör, Élet és Irodalom, Életünk, Eső, Ex Symposion,
Ezredvég, Forrás, Helikon (Kolozsvár), Hévíz, Híd, Hitel, Irodalmi Jelen,
Irodalmi Szemle, Jelenkor, Kalligram, Kortárs, Korunk, Látó, Liget,
Lyukasóra, Magyar Lettre Internationale, Magyar Műhely, Magyar Napló,
Mozgó Világ, Múlt és Jövő, Műhely, Műút, Napút, Opus, Palócföld,
Pannonhalmi Szemle, Pannon Tükör, Parnasszus, Partium, Prae, Sikoly,
Somogy, Spanyolnátha, Székelyföld, Szörös Kő, Tekintet, Tempevölgy, Tiszatáj,
Új Forrás, Vár, Várad, Vár Ucca Műhely, Vigilia, Zempléni Múza

Lapunk előfizethető a szerkesztőségben,
terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletág.

Előfizethető továbbá közvetlenül a postai kézbesítőknél,
az ország bármely postáján, a Hírlap Ügyfélszolgálati Irodákban
és a Központi Hírlap Centrumnál

(Budapest, VIII. ker. Orczy tér 1., tel.: 06-1/477-6300; postacím: Bp., 1900).

További információ: 06-80/444-444; e-mail: hirlapelfizetes@posta.hu

Nyomdai munkák: *mondAt Kft.*, www.mondat.hu

Kiadja a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány
Felelős kiadó: a Szépirodalmi Figyelő Alapítvány elnöke
ISSN 1585-3829

TARTALOM

■ SZEMLE

Vörös István: <i>Kilépni a haragból</i> (Helikon, 2020/5.)	3
Bajtai András: <i>Halottainkat visszavárja</i> (Forrás, 2020/3.)	5
Becsy András: <i>Ballada a bevonulásról</i> (spanyolnatha.hu, 2020/2.)	7
Csikós Attila: <i>Arccal a romantikába</i> (Alföld, 2020/3.)	8
Schein Gábor: <i>Ó, rinocérosz</i> (Vigilia, 2020/3.)	11
Taizs Gergő: <i>Az idő valamely végén</i> (Liget Műhely, 2020/4.)	13
Nagyatádi Horváth Tamás: <i>Moszkva, vörös zászlók</i> (Napút, 2020/2.)	14
Pósfai György: <i>Az Úr evangéliuma</i> (Kortárs, 2020/4.)	15

■ ROMÁNIAI NÉMET IRODALOM

Laura Laza: <i>A fikcionalitás és realitás közti tér Wolf von Aichelburg börtönverseiben</i>	26
Jakabházi Réka: <i>Romániai német nőírók a huszadik század hetvenes éveiben: Anemone Latzina</i>	33
Szenkovicz Enikő: <i>A fordítás mint a transzkulturalitás gyakorlata Pandémia-mozaik</i>	45
	64

■ KÉPREGÉNY

Vadas Máté: <i>A Negyedik kör</i>	72
-----------------------------------	----

■ IDEGEN HORIZONTOK

Tari István: <i>Döbbenetes párbuzamok</i>	80
Urbán Bálint: <i>A nemzetől a fekete könyvekig</i>	88

■ KRITIKA

Csordás László: <i>Horizontok metszéspontján</i> (Szilágyi István: <i>Messze túl a láthatáron</i>)	102
Förköli Gábor: <i>Szukics Magda én vagyok</i> (Bereményi Géza: <i>Magyar Copperfield</i>)	106

Benke András: <i>Mi történhet két sztrók között?</i> (Nagy Gerzson: <i>Délután apámmal</i>)	111
B. Kiss Mátyás: <i>Ugatás</i> (Farkas Balázs: <i>Ugatás</i>)	116
Kiss A. Kriszta: <i>Mindenki saját apokalipszise</i> (Selyem Zsuzsa: <i>Az első világvége, amit együtt töltöttünk</i>)	120
Váczai Balázs: <i>Az üldözöttség poétikája</i> (Krasznahorkai László: <i>Mindig Homérosznak</i>)	125

■ REPERTÓRIUM

2020. március–április (Zahari István)	131
Számunk szerzői	150

Lapszámunk borítója Vadas Máté képének felhasználásával készült.

Lapunk megjelenését támogatták:
Nemzeti Kulturális Alap, Emberi Erőforrások Minisztériuma.

A Szépirodalmi Figyelő Alapítvány tevékenységet támogatja:
Logobox, Fidel Coffee Kft.,
Green Collect Kft., TSPC Kft.

SZEMLE

Vörös István

KILÉPNI A HARAGBÓL

Különböző megváltók
és megváltások vannak?
Van a világra szóló,
a nagy, ismert, globális,
a Jézus-féle nagy tett.
De lehet még nagyobb is,
mikor egy bolygó pusztul
a többiért, a jóért,
egész galaxist megvált.
Az igazságtalanságot
magukba szívó szentek
bűn-üressé formálják
pár órára a várost,
vagy pár percre a földrészt.
De lehet néha apró,
szobányi tért kitöltő,
gonoszság-elhárító
kis hőstett, nem is tudni,
de megcsap frissessége.
Az áldozat meg szenved,
jó lett, mert áldozat volt,
egy hétig nem is alszik,
és aki elkövette
az erény-hozó bűnét,
a gonosztette hőstett,
a szemétség igazság,
de ő is megkönnyebbül.
Jónak vagy áldozatnak
egyként nagy élmény lenni.
A megváltó a bűnös,

akit hamisan vádol
a sok Kajafás, Annás.
Mikor mindenki jót tesz,
abból nagy baj lehet majd.
Mikor mindenki bűnös,
jobb bocsánatot kérni,
és fogadni a kérést,
kilépni a haragból.

Helikon, 2020/5. [március 10.]

Bajtai András

HALOTTAINKAT VISSZAVÁRJA

A gyógyuláshoz egy rögeszmékkel teli erdőn át vezet az út, ahol csecsemőarca van a faleveleknek, és a virágok feje körül mályvaszínű glória világít.

Most indulok. Az asztalon hagyott kulcsod sötét piramissá változott, melynek belsejében a bikák megvadultak a zenétől,

amit csak azok hallanak, kiknek fejét tartotta már nehéz ölében boldogtalan szeretőjük, mielőtt felkelt a Nap, hogy szétválassza őket,

idegen testből az ismerős és még forró testet – de most gyanútlanul hevernek összeizzadt lepedőjükön.

Egymást nézték akkor is, mielőtt utoljára ölelték magukhoz a másik fekete csomagját egy hideg tavaszi délutánon,

amikor a madarak olyan tébolyítóan énekeltek, mintha titokban megmérgezték volna őket.

Merre jársz most, te, aki eltévedtél a mezőn, ahol most egyedül kószálok a vértelen virágok lecsüngő koponyái között?

Hervadt kezeddal oldozd fel ezt a templomot, és benne a térdeplőt, aki hiába várja visszatéréседet! Itt állok az ösvény előtt.

Az égbolthoz fagyott énekesmadarak teste szilánkokra tört, apró rája-szemükkel gyerekek bámulnak rám az avarból.

Egyedül kelek át a mocsárciprusok és tőzegmohák
rengetegén, melynek közepén halottainkat
visszavárja szerelmünk ördögtava,

ahonnan szem nélküli halak, úszóhólyagok
és tátozó kopoltyúk buknak fel – Kolosy tér, Római part,
Alsóhegy utca. Csontjaimban süvít a szél:

nélküled járom be a tér zugait és az évszakok szűrős sarkait.
Korlát, enyhíts kezem szorításán,
lépcső, fogadd el botladozó lépteimet!

Ez az elmosódott város, amit belőled hordtak
össze, visszavár, ha az erdőből kilépve
végre elfelejtelek.

Forrás, 2020/3.

Becsy András

BALLADA A BEVONULÁSRÓL

Lélegző pórusok, Amneris
testén éjjel átfolyt a Nílus,
beszélük: zihált, krokodilok
másztak fel a baldachin alá:

*kapuk elé testőreimmel,
őrzők, vigyázatok a strázsán,
azt a dühödt, halk rabszolgányt,
veszett Adélt, szelíd Aidát,*

*kinek a lépte: macskaféle,
kemény fara ha ring: vadászik,
kering a légben, onnan csap le
rá kacéran, bús asszony-arcral,*

*tartsátok fel, ne engedjétek,
mert rá vár: kéjjel, fúj és karmol,
megmar, majd szívják pórusai,
őrzők, vigyázatok a strázsán,*

*Radames hadúr, ha érzézik,
kiben a Körös vize feszül,
nekem hozzátok el, élém, még
a második felvonás előtt.*

spanyolnatha.hu, 2020/2.

Csikós Attila

ARCCAL A ROMANTIKÁBA

A romantika szerette az átiratokat, mondja a tanár úr, és elnyúlik a padon. A lába kilóg az asztal alól. Zokni-szandál. Pesti értelmiségiek között ez a totál para, a *peccatum originale*. De egy profnál valahogy nem zavar. Lötyögteti a borát, és Schumannról mesél. Fesztelenül, hangosan gondolkodik koncert után. Most épp arról beszél, hogy Liszt egy levelében megbánta tévedését, hogy nem játszotta Schumann darabjait. Kortyol, körbe tekint. Nem tartotta elég hatásosnak, tudod, mondja a tanár úr, mert ők még szerettek elkápráztatni mindenkit. Schumannt pedig nem tudta eléggé virtuóz módon játszani. Mutatja is, hogyan. A levegőben csapkod a kezével. Láthatatlan billentyűkre csap. Kapkodó virtuóz vagyok, mondja. Nevet. Nevetünk. Iszom egy korty bort, aztán kimegyek rágyújtani. A Borház teraszán ülünk, de senki nem dohányzik, és van egy kismama is. Pofátlanság lenne az orruk alá bagózni.

Eső után vagyunk. A szél már elállt, a nádas felett mozdulatlanul lebeg a pára. A kockaköves utcán csillog a lassan újra előbukkanó, esti nap. A kölyöggolyák nedves tollazattal álldogálnak a fészekben az Óvoda felett. Visszatérök, hozzám képest mégis valódi helyiek. Egy éve vagyunk itt a Balaton partján stabilan. Nem is idő! A gyűttmentek derűjével nézem az Aperol-színű alkonyban lassan párolgó utat. A város hozott ide, hát itt vagyok. Most látom, a villanypóznától távolabb, egy beljebb álló ház kéményén van egy másik fészek is. A romantikus „idillből” azonnal kizökkenek. Még végig sem tudom gondolni, hogy vajon miért lehet ott, már landol is rajta az egyik felnőtt madár. Egészen közel repül el hozzám, hátrálok pár lépést, és majdnem elcsap egy autót.

Az átiratok, igen, hallom, ahogy a tanár úr hangja visszatér. Van ugye a *Török induló*, mondja. Na most van egy kiváló török zongorista, Fazil Say. Ő csinált ebből egy dzsesszes átiratot. És szinte jobb, mint a Mozart. Na, hát ezt művelte a romantika is. Kiigazított, tovább álmodott, szárnyalt, magyarázza, igaz, nyugtázom, sokkal bátrabban vetették bele magukat a valóságba, mint ahogy azt a nagy realisták képzelik. A romantikáról mi jut az eszünkbe? Valami Valentin napi rózsaszín izé. Pedig. Tübingiában állítólag van egy gólyafészek, ami négyszázhusz éve áll, és minden évben kikel benne egy új fészekalj. Ez most realizmus vagy romantika?

Szép, sárga-alkonyi füstje van a cigimnek. Az utca végén, jó messze ettől a háromtól itt előttem, leszáll egy negyedik gólya is. Talán kétszáz méterre. Vagy a tojó, vagy a hím, nem tudom. Kiterjeszti a szárnyait, és az ég felé emeli a csőrét. Kelepel, így majdnem hasonlít a Liszt Ferenc téri Liszt-szoborra. Haha. A feje körül pedig egy foltban egészen rózsaszín az ég.

Kicsit lehűlt, hallok a házigazda hangját. Akkor jöhet az a vörös, mondja a tanár úr. Húvösben átmelegít. És jó. Az egyik legszebb vörös, amit erre felé ittam. Bár Badacsonyban eleve ritkaság. Mint manapság az angyalok. Ehhez kacsint. Apropos, tudjátok mit írt Schumann Chopinról és Lisztről? Hogy amíg Liszt egészen démoni, addig Chopin egy angyal.

Bár mindketten tudtak repülni, gondolom.

Érkezik a vörös, mindenki kiissza az olaszt, és nyújtja a poharát. A kölyökgólyákkal teli fészekhez közeli kéményről a felnőtt madár a levegőbe ugrik, és pár csapással átrepül a párjához a távoli háztetőre. Komolyan, meg sem erőltette magát! Neki már a repülés is „csak” Schumann. Semmi virtuozitás. Mégis, jó lenne így!

Irigylem a tanár urat. Azon túl, hogy elbűvölő ember, imponáló a tudása is. Mindig szerettem volna többet tudni a zenéről, de lusta voltam, nem is tudom. Megmaradt varázslatnak. Bogyók öt sorban. Melizma, kóda, moll. Egyszer Bécs belvárosában a vásárlóutcáról befordultunk egy régi terecskére. Sötét volt, doh- és porszag, egy parányi templomon két gyér fényű kandeláber világított. Itt lakott Mozart, állt az egyik ház falán meglehetősen szűkszavúan. De hát Bécs némileg Mozart. Mindenhol hallgatták, tehát mindenhol lakott. Fokhagymaszagot éreztem, azt hittem, húst sütnék valahol, és akkor többé-kevésbé megértettem a *Requiemet*. De csak egy olasz kifőzde volt, és valahogy nem kívántam a pizzájukat.

Iszom a vöröset. Mély, sűrű, kerek. Ezen a vörösön kívül még két iható, remek vörösbort ismerek itt. Kezdek nagyon szofisztikált lenni, gondolom, azzal együtt, hogy általában elég sokat iszom. Jó, mondjuk, tanulok a tévedéseimből, mint Liszt. Jó esetben! Hallgatom, ahogy a társaság beszélget. A prof, vagy, ahogy erre felé nevezik, az Atya még mindig róla mesél. Az egyik kölyökgólya kiemelkedik a fészekből, és kiterjesztett szárnyakkal ugrálni kezd. Csapkod, suhogtat, aztán bosszúsan, csalódottan visszaereszkedik. Ereszkedik a nap is, terepjárók torlódnak a templom előtt. Valahonnan idekeveredik egy kétszintes busz. Harnoncourt jelentős hatással volt a barokk zene előadásmódjára,

hallom megint a tanár urat. Ezek szerint haladunk tovább, gondolom. És ezek a zamatok, *tisztára meggy*, mondja valaki. Szóval bélhúros hangszereken játszott, ez intenzívebb jelenléte követel, mondja a prof. Valóban meggy, válaszol valaki. A kis gólya megint. Feláll, csapkod, aztán ugrik. Zuhan pár métert, aztán erőre kap. Felkapja az erő. Erőt merít. Belemerül az erőbe. Csapkodva átevickél a szüleihez. Megáll a messzi tetőn, és belebámul az alkonyatba. Schumannba, a Cabernet-be, a jövőbe. Meglátva a világot, megalkotjuk a világot. Repülve benne vagyunk.

Kövérr vízcseppek sűrűsödnek a diófák levelein, hullanak. El kéne ugrani végre. Zuhanni pár métert. Aztán. Mit aztán? Kizuhanni a tájból. Uralni az eget! De az már repülés? Az már tényleg repülés?

Nézem a szemben ülő lány combját. Miért érdektelen minden, amit nem akarunk egészen birtokba venni? Miért akarjuk uralmunk alá hajtani a zenét, a repülést, az eget? Tizennégy évesen szerelmes voltam egy kiscsajba, és mégsem akartam, hogy az enyém legyen. Inkább repülni akartam. Kicsit később másokat is megkívántam, így voltak a nyári szerelmeim, és volt az a bizonyos örök. A repülés.

A napban sárgán felfénylenek a bazaltorgonák. Barna felhők tülekednek a tó felé.

Az Atya magyaráz valamit, de a szavai már nem érnek el. Mint a darabos só az előttem álló tényérokön, kopogva peregnek, hullanak körém. Körözött, padlizsánkrém, tepertő. Belenyomom a kenyeret. Enni „esztétikából”, a kép teljességéért, illat-hang-látvány komplexitásába merülve, mint valami túlérzékeny sakál. A legjobb. Ugrás az önkívületbe. Az örömben. Valójában az ember életében minden csak „nyári szerelem”. Az az egyedül maradt kölyökgólya is próbálkozik. Felnéz a templomtoronyra, belövi az irányt, aztán széttárja szárnyait – mint Liszt két karját egy koncertje előtt, gondolom –, és lecsap a levegőre. Aztán még egyszer. Négyyszer, ötször is egymás után. Se hang, se szárnyalás. Nem sikerül. Ne kapkodj, gondolom. Talán mondom is. Próbáld! Holnap majd újra. Menni fog. A többi gólya messziről nézi. Így tanítják, gondolom. Itt vagyunk. Kis távolságokat tudunk csak el-sajátítani. A végén már megy majd emlékezetből, a sok-sok párszáz méter emlékeiből az egész repülés. Elmúlt, de nem elfeledett pillanatokból. Kortyokból, hangokból. Az az örök... A végén úgyse a virtuozitás számít, csak a repülés. Liszt vélte így, nem én. Ezért gondolhatta úgy, hogy végül is tévedett.

Alföld, 2020/3.

Schein Gábor

Ó, RINOCÉROSZ

147.

Baktériumkődök szürke ragacsát isszuk. Isszuk reggel és este. Isszuk és isszuk. Alagutakat ásunk, melyekbe folyékony nitrogént fogunk önteni, hogy megfagyjon a föld, és lehűtse a túlhevült várost. A karanténban szüken vagyunk, de hát védekezni kell, és a baktériumok szeretik a meleget. Az utakat lezárták a katonák. Mégis van, aki besurran a lakásába, vagy szökni próbál. Nem tudja, ez milyen veszélyes. A környéken megjelentek az első keverékek, az erdőbe szökött kutyáktól és a farkasoktól születtek. Az elvadult macskák nem emlékeznek arra az időre, amikor engedelmeskedniük kellett. Az állatkertből kitortek az éhező vadak, állítólag egy rinocérosz vezeti őket. Az előírásokat mindenki szigorúan tartsa be. Sötétedés után a karantén területén se lépjen senki az utcára. Naponta többször bő vízzel, szappannal mossunk kezet. Senki se vegye le a védőmaszkját. Akinek nincs, nejlonzacsakót használjon. A lázas betegeket az elkülönítőbe kell vinni. A fosztogatókat, a defetistákat és a rémhírek terjesztőit a katonaság helyben lelövi. Baktériumkődök szürke ragacsát isszuk. Isszuk reggel és este. A holttesteket a kijelölt egységek elégetik, a hamut elássák. Isszuk és isszuk. Minél hamarabb el kell készülnünk az alagutakkal.

148.

A fedél lecsukódik, egy vírus másolni kezdi génjeit. A halál, jegyezte föl a rinocérosz, a legérzékibb esemény. A sejtek végső ragyogása. Másolás és evés. A rothadó húst végül baktériumok emésztik föl, lefordítanak bennünket a maguk bakteriális nyelvére. Ami marad, a gombáké, a férgeké. Mily csodálatos a gondviselés, jegyezte föl a rinocérosz, amely végtelenül sok másológépet helyezett a világűrnyi gyomorba, és azt mondta, legyen fény. Ez volt a feltörhetetlen kód. És lett fény, lett reggel

és este. A gének őrült burjánzása. És támadt hozzá száj is,
amely beszélni tud a folyamatokról. Goethének persze ennyi fény
sem volt elég. Minden bérc fölött és minden völgyben zakatol
a másológép. Nincs nyugalom. Áldott légy, fotoszintézisünk
első reggele, és áldott legyen minden húsevő esténk.

Vigilia, 2020/3.

Taizs Gergő

AZ IDŐ VALAMELY VÉGÉN

Valahol az idő valamely végén,
egy tapintható, üres villanásban
a felhasadt térköz alá bújtunk be,
ujjunkkal pszt!-t intettünk arra várva,

hogy többé már ne emlékezzenek ránk,
a létezés érdeme legyen másé,
ihletet ne meríthessen belőlünk
emberi dráma, isteni színjáték.

E lepelben oszthatatlanok vagyunk,
közös terünket egymással béleli
ki az összes eseménydús sóhajtás és
nyögés, míg végül senki sem értheti,

hogy halál- vagy életközeli élmény
elbújni az idő valamely végén.

Liget Műhely [www.ligetmuhely.com], 2020/4.

Nagyatádi Horváth Tamás

MOSZKVA, VÖRÖS ZÁSZLÓK

Súlyos szavak őgyelegtek az utcákon,
bundában jártak és szatyrokkal,
emlékszem, de szerették, ha idegen
mosolyog melegen rájuk a télben.

Ha jóllaktak, elcsevegtek olykor
szerelemről, bűnről és bocsánatról,
mert volt bennük alázat és igyekezet,
még ha nehezen is hittek a pártban.

Kenyéren és vodkán épült utcákon
hirdették, hogy egyszer elkészül a mű,
és a szőke hajú, szovjet kislányokból
utolsó véren vett orosz nők lesznek.

Valami tatár, mongol fajta ez
– mondták lenézően a szorításukban
szíszegve gubbadó nemzetek,
de pária fiaik velük vívták a harcot.

Aztán egy varázsütésre feladta
mindenki a féltett vörös nyakkendőt.
Bár én máig sem értem az egészet,
de mindebből csak a gyűlölet maradt...

Talán a koszos hó lehetett az oka,
ami felett a vérszínű, foszló zászlók
hiába feszültek mindenre készen,
hogy csak kitélt a nekik szabott idő.

Lassú szívű álmok nőttek bennem,
bundában jártak és szatyrokkal,
emlékszem, de szerették, ha idegen
mosolyog melegen rájuk a télben.

Napút, 2020/2. [március]

Pósfai György

AZ ÚR EVANGÉLIUMA

Elöl ment az Úr, utána a tanítványok, szorgalmasan jegyzetelve. Felértek a dombra, az Úr megtekintette a kilövőállásokat, majd így szólt:

– Bizony mondom nektek, ezek a szerkezetek egyszer el fognak sülni.

A tanítványok kimerülten, izzadt homlokkal álldogáltak. Vállukba vajt a hátukon cipelt cserepeket összefogó szíj. Kissé tanácstalanok voltak. Ez most fontos? Megörökítendő? Néhányan a baljukban tartott üres cserépre karcoltak ezt-azt, jobbról balra, amolyan gyorsírászerűen. Majd este letisztázzák.

Csaknem merőlegesen tűzött le rájuk a nap, árnyék semmi. Az Úr végignézett rajtuk, és megsajnálta őket, most nem beszélt hosszabban, hanem kiadta a jelszót: Gyerünk le a folyóhoz! Amott, a folyón túl egy település szétszórt házai és árnyékos ligetek látszottak. Talán egy étkezésre is jók lesznek ott.

Megkönnyebbülve lesiettek a folyóhoz, ott volt a komp a túlsó parton. A révész viszont éppen elmenni készült.

– Halló, itt vagyunk! – integetett neki az Úr.

A révész jelentősegteljesen bal csuklójára koppintott a jobb mutatóujjával, majd az ég felé bökött, jelezve, hogy dél van, és ő bizony most hazamegy ebédelni.

– Hogy a kórság essen beléd! – gondolta az Úr, aztán ijedten látta, hogy a révész a gyomrához kap, és fájdalmasan összegörnyed.

– Mégse essen beléd a kórság – gondolta gyorsan az Úr, és megkönnyebbülve látta, hogy a révész kiegyenesedik, és peckes léptekkel eltávozik.

Aztán kiderült, hogy a víz térdig sem ér, ruhájukat kicsit felhúzva, sarujukat le sem vetve könnyen átgázoltak a vízen. Még jól is esett a fel-frissülés a poros lábaknak. Az Úr arra gondolt, hogy milyen jó lenne egészen megmerítkezni, de teljesen hasra kellene feküdni a köveken, hogy ellepje az embert a víz. Talán az örvényes kanyarokban van olyan hely, ahol kimélyül a meder.

A faluba érve hamar látták, hogy nem sok jóra számíthatnak. Kiderült, hogy meglehetősen szegényes a hely, ráadásul sokan rájuk ismeretek, hogy már jártak itt – pedig nem is ők voltak, csak egy hasonló csapat –, a lényeg, hogy az újdonság ereje már kevésbé hatott. Az Úr

mesélt egy történetet a főtéren pár szájtátnak, de végül be kellett érniük egy kevés datolyával meg friss kútvízzel.

A legmelegebb órákat a pálmafák árnyékában töltötték, aztán ahogy a nap lefelé hajlott, továbbindultak. Ekkor váratlan szerencse érte őket: a szélső házból egy nő szaladt ki, és egy nagy tál kását és egy vizezett borral teli korsót tett le eléjük. Mégis lesz jó vacsora!

Amikor útközben rájuk sötétedett, tábort ütöttek, tüzet gyújtottak, felmelegítették a kását, körbeülték a tálat. Fokozódott a hangulat, tréfálkoztak, vaskosabb beszélgetések is elhangzottak. Az Úr egy sziklakölöncon üldögélve elnézte a tűztől kipirult arcokat. Milyen remek társaság! Egyszerű emberek, kicsit ügyefogyottak, néhány kivétellel írni is alig tudnak, de egyenes lelkűek, nincsen senkiben semmi rosszindulat. Szerencsés véletlen? Aligha, voltak mások is közöttük, akiket aztán kivetett a társaság, vagy egyszerűen csak elmaradtak. Szépen kialakult ez az összeszokott, testvéries közösség, csupa hasonszórú alak, akik talán nem boldogultak magukban, de itt a többiekkel együtt erősnek érzik magukat. Célt kaptak, és ezt neki köszönhetik. Olyan erős ez a küldetés-tudat, hogy sosem panaszkodnak, követik és lesik minden szavát. Nagy felelősség ez, de nem bánta, elfogadta, sőt megszerette ezt a szerepet.

Hiszen mi más is lehetne az ő küldetése? Megmondta az apja is. Gyakran gondolt az apjára, talán túlságosan is gyakran. Máig benne motoszkál, hogy kisgyerekként többször észrevette a szeme sarkából, hogy az apja lopva rámered, vizslatja. Egyszer meg egyenesen két tenyere közé fogta a fejét, és tüzetesen megnézte a szemét, orrát, száját, még a fülkagyló hajlatait is. Aztán nem szólt semmit.

Csendes, megfontolt és ügyes ember volt az apja. Amolyan ezer-mester, mindent meg tudott javítani, a környékbeliek is megbecsülték, gyakran hívták kisebb-nagyobb munkákhoz. Kapott is érte ezt-azt, egy kevés lisztet, gyümölcsöt, néha állati belsőséget. Persze nem ebből éltek, hanem a juhokból. Na, ez volt az, ahol érezte, hogy nem felel meg apja elvárásainak. Egyszerűen nem volt az a birkapásztor típus. A többi gyerek hajtotta a birkákat, amerre kellett, közben meg élvezték a gyereklét szórakozásait, vadmadarat parittyáztak, ürgét öntöttek, gyümölcsöt loptak, lányokat visongtattak. Ő más volt. Nemcsak abban, hogy szőke volt (ezzel, mondjuk, sok gondja volt, csúfolták), hanem érdeklődési körben is. Például jól tudott és szeretett is olvasni. Legeltetés közben barlangokra bukkant, vagy inkább csak valami remeteüregekre, ahol teleírt cserepeket, sőt pergamentekercseket is talált. Persze töredezetek, koszosak voltak, de azért élvezettel silabizálgatta őket, a hiányokat meg

a képzeletével pótolgatta. Ezek a szövegek szárnyakat adtak amúgy is élénk fantáziájának, s végül egészen különleges státust nyert kortársai között történetmesélő képességével. Még a pipázó, teázó felnőttek beszelgetésébe is bele-beleszolt, s egy idő után azok sem intézték el egy kézlegyintéssel a mondanivalóját.

Egyszer nagyon belefeledkezett a régi, barlangi írások böngészésébe, és a szétszéledő nyájból elveszett két gödölye (nem is lettek meg). Apja elé kellett állnia, nyakát behúzza várta a verést, de ő nem bántotta. Csak ingatta a fejét, indulat nélkül, és azt mondta: ami nem megy, ne erőltessük. Nem erre születél, csináld hát, amihez tehetséged van, legyél vándor... tanító. (Majdnem az csúszott ki a száján, hogy vándorkomédiás, de közben meggondolta magát.)

Életre szóló indíttatás volt ez. Apja nemsokára külföldre ment, ott jobban lehetett keresni, küldött is egy-két évig pénzt, aztán nyoma veszett. Ez a vándortanítós kinyilatkoztatás azonban kitörölhetetlenül ott égett benne továbbra is.

A másnap nagyrészt gyaloglással telt, harmadnap délutánra viszont már elérhetőnek tűnt a cél. Szaporázta is mindenki a lépést, hiszen közeledtek ahhoz a helyhez, ahol rendszeresen, hosszabb időre megpihentek. Ha lehet ilyet mondani, ez volt a közös otthonuk. Nem volt ez valami város vagy falu, inkább csak néhány szétszórt viskó, akol, halásztanya a tó partján. Maga a tó ebben a félsivatagi világban valóságos megváltást ígért. A lankákról keskeny hasadékok futottak a tó felé, a ritka felhőszakadások után csak úgy szaladt bennük a víz. Ameddig a tó párája reggelente felgomolygott, a domboldalakat ritkás fű borította, itt-ott csenevész fák is tengették életüket. Közvetlen a parton pedig egészséges, mélyzöld ligetek húzódtak.

Ahogy egy dombtetőről meglátták a tó tükrét, önkéntelen sóhaj szabadult fel belőlük. Valóban nagyszerű látvány volt a szelíden fodrozódó, hatalmas víztükrő a ritkás felhők árnyékával, a messzi túlsó magas hegyeivel. Mielőtt azonban nekieredhetek volna az utolsó lejtőnek, az Úr úgy gondolta, még egy próbának teszi ki tanítványait.

– Hó-hohó! Álljunk csak meg egy pillanatra!

Felállt egy sziklatömbre, és intett, hogy gyűljenek köréje. Ugyan mindenki a mielőbbi megérkezésre szavazott volna, mégis engedelmesen odagyűltek. Az Úr vett egy mély levegőt, s remek orgánumát kieresztve szónokolni kezdett:

– Barátaim! Nézzetek végig magatokon! Nem sokra vittük, ugye? Ruhánk szegényes, holmink elfér a hátunkon, tartalékaink nincse-

nek. Hajunk mosatlan, lábunk poros, nyavalyáink sokfélék. Ki emlékszik már arra, mikor utoljára igazán jóllaktunk? Mikor gondtalanul elereszthettük volna magunkat, ignoráns henyélessel, dőzsölve a javakban? Bizony mondom, inkább emlékszem a gyomrom korgására, mint a teltség elégedett érzésére. És nem rejtegetek drágaköveket a ruhám ujjában, nem ástam el biztos helyre ezüst étkészletet, hogy majd egyszer előállok gazdagon, előkelően, s lefogadom, ti is így vagytok ezzel.

– Mást mondok: az anyagiakon túl ki ne vágya megbecsülésre, az emberek tiszteletére? És felnéz ránk valaki, irigyel bennünket bárki? Na, itt már más a helyzet. Konkrétan persze senki nem tart sokra bennünket, de, ugye, láttátok az irigység, a sóvárgás felcsillanását a szemekben, amikor megállunk egy falu főterén? Nem sajdul-e meg valami a helyiek szívében, látva a mi szabadságunkat? Vajon nem merül fel bennük, hogy talán jobb lenne a napi robot, a kötelező gyarapodás, a görcsös igyekezet, a látszat fenntartása helyett mindentől megszabadulni?

– Mert bizony mondom nektek, ti szegények vagytok, de szabadok! Lehet, hogy szomorkodtok a nyomorúságotokon, de innen csak felfelé vezet az út! Ártalmatlan senkik vagytok, így legalább nem tartanak tőletek! Nincs gondotok a hívságokra, így fókuszálhattok az okosságokra (amiket tőlem ingyen kaptok)! Könnyen szánakoztok más baján – milyen nemes érzés! –, hiszen az nem kerülhet nektek semmibe! Tiszta szíveteket nem mocskolja a felesleges buzgalom, az elérhetetlen nagyravágyás! Nem bántotok senkit, mert minek, így nyugodt lélekkel alusztok. És ha néha megkergetnek is benneteket egy fűrt szőlő vagy egy sovány csirke miatt, végső soron nem a tiétek a győzelem?

– Nos, kérdezem én, hogyan vélekedtek? Megbántátok-e, hogy ezt az életet választottátok? Ugye, nem. Megkérdezem: boldogok vagytok?

A tanítványok közepes meggyőződéssel bólogattak. Az Úr elégedetlen volt.

– Nem hallom. Boldogok vagytok?

– Boldogok! – jött a válasz.

– Még mindig nem hallom. Boldogok vagytok?

– Boldogok vagyunk! – harsogták lelkesen a tanítványok.

Az Úr elégedett volt.

– Rendszerben, most már mehettek.

Mint az iskolakapun kitóduló gyerekek, a tanítványok harsány vídamsággal tódultak lefelé, s meg sem álltak a partig. Megszabadultak a cserepektől, batyuktól, és a vízbe vetették magukat. Ahogy elnézte őket, szeretetteljes öröm járta át az Úr szívét. Ledobta ő is a felsőruhá-

ját, és utánuk szaladt. Valamelyikük kitalálta, hogy a vízbe nyúló lapos sziklán végigszalad, és megpróbál a vízen tovább futni. Na, volt is vidámság! Sorban nekiszaladtak, ki tud messzebbre érni. Ameddig a lendület vitte őket, kalimpáltak kettőt-hármat a lábukkal, aztán persze a vízbe csapódtak. Az Úr is nekiszaladt, és mindjárt rekordot állított fel. Gyors volt a mozgása, könnyű a csontja, jó széles a talpa. Tulajdonképpen úgy érezte, a három-négy futómozdulat után is tovább tudna szaladni a vízen, de inkább hagyta, hogy elsüllyedjen. Nem akarta nagyon lenyomni a követőit, így is nyomasztó lehetett nekik, hogy mindenben ő a legjobb.

Estére tábor ütöttek, sátrakat állítottak, huzamosabb tartózkodásra rendezkedtek be. Minden klappolt. Illetve csak majdnem minden. Ahogy az Úr a tűznél melengette tenyerét a gyorsan lehűlő éjszakában, eléje állt a legfiatalabb tanítvány.

– Uram, ugyan boldogok vagyunk, de az előbb megnéztem, mindössze pár közepes méretű halunk maradt a készletekből.

Az Úr kedvelte a fiatal tanítványt: friss eszű, talpraesett, ha néha meg is enged magának egy kis szemtelenkedést.

– Rendben, holnap halat fogunk – mondta nyugtatón.

Hajnalban, amikor leginkább mozognak a halak, már ott tüsténkedtek a parton. A tanítványok a vízbe gázolva nagy dobó- és kerítőhálókkal próbálkoztak, nem sok sikerrel. Otromba, vastag fonatú hálójukkal inkább csak elijesztették a halakat. Nem így az Úr. Hozatta a fiatal tanítvánnyal a horgászbotokat, és a kinyúló sziklaszirtről próbálkozott. Nagy mester volt ebben. Gyerekkorában, amikor fent, északon a rokonoknál nyaralt, ellesett egyet-mást egy nagybácsitól. Hogyan kell lószórból vékony horgászszinórt fonní, hogyan lehet a lepényfa berovátkolt, elágazó töviséből horgot készíteni, melyik fa ága alkalmas rugalmas horgászbotnak stb. Sáskát tűzött a horogra (mindig az a legjobb csali, amit a helyszínen talál az ember), s kivetette a készséget. Nem telt bele sok idő, és már ott tolongtak az alkarnyi halak a száokban. A tanítvány is próbálkozott, de valahogy mindig az Úr szerelékén volt a kapás. Valami csodás érzéke volt ahhoz, hol vannak a halak, hová irányítsa a dobást. Nem is volt ezután gondjuk az élelemmel, bár kissé egyhangú állandóan füstölt halat enni.

Már ott henyéltek a tóparton néhány napja, amikor átutazó vándor állt meg náluk. Szegény sókereskedő volt, a fején cipelt egy nagy sótömböt, abból lehetett darabokat venni. Nem volt nagy keletje ezen a vidéken a sónak, hiszen bárki könnyen hozzájuthatott. A szegény

ördög megörült a felkínált ingyen ebédnek, s falatozás közben elmesélte a legfrissebb híreket.

Az Úr felfigyelt, amikor egy különös balesetről számolt be. Egy rosszul kitámasztott szekér elindult a lejtőn, és a kőkerítéshez szorította a tulajdonosát, aki bele is halt a sérülésekbe. Innen háromnapi járásra történt, az áldozat egy ismert szőlősgazda volt.

– Hogy hívták? – kérdezte az Úr megütközve, de a sóárus nem tudta megmondani. Leírta viszont a helyet, és adott pár támpontot: északnyugatra egy nagy gazdaság, magas kőkapu, tornácós ház, a gazda lánytestvéreivel lakott ott.

Az Úr hátán végigfutott a hideg. A leírás legjobb gyerekkori barátjára illett. Nagydarab pajtása volt legodaadóbb hallgatósága, és méreténél fogva könnyen meg is védte a csúfolódóktól. Útjuk aztán felnőttkorban elvált. A barát szerencsésen beházasodott egy gazdag családba, szőlősgazda és borkereskedő lett belőle. Jómódban élt, nővéreit is felkarolta, s egy mintagazdaságot vezetett innen háromnapi járásra. Ezt lehetett hallani róla, amúgy évek óta nem találkoztak. Az Úr nagyon elszomorodott, és úgy érezte, tartozik egy részvétlátogatással a családnak.

Másnap reggel kértek kölcsön egy szamarat, a tanítványok felrakták rá a vizesömlőket (az úton nem volt semmiféle víznyerési lehetőség), az Úr pedig meghagyta nekik, hogy legyenek jámborak, amíg ő távol van.

Az úton azon gondolkozott, mit mond majd a szerencsétlen lányoknak, mivel vigasztalja őket. Titkon azért még reménykedett, és néha el is rebegett egy fohászt, hogy ne legyen igaz a hír.

Harmadnapra ért a barát birtokára. Ahogy közeledett, szépen megművelt szőlőket látott, ahol a munkások szaporán hajladoztak, metsettek és kötöztek. A nagy kőkapun az udvarba lépve meglepetten tapasztalta, hogy a gyásznak semmi nyoma, ellenkezőleg, mindenki teszi a dolgát, és íme, láss csodát, a tornácról barátja emelkedik fel a hintaszékből – azonnal felismerte –, és siet eléje. Repeső szívvel ölelte meg, majd kissé eltolva magától tetőtől talpig megvizsgálta.

– Mi a baj? – kérdezte a barát.

– Baj? Dehogysis! – és elmesélte, mit hallott róla, hogyan ütötte el a szekér végzetesen.

– Lárifári – mondta a barát –, az csak egy szerencsétlen munkás volt.

Azért ezen is sajnálkoztak kicsit, majd hosszú mesélés következett, mi történt az elmúlt években. Két napig beszélgettek, ettek-ittak, meg-

nézték a birtokot, a gazdag szőlőket, a tele pincéket, még a szomszéd-ban egy eljegyzésen is részt vettek, s mikor elbúcsúzott, a házigazda kiöntötte a tömlőkből a poshadt vizet, s – hiába szabadkozott az Úr – megtöltötte a legjobb vörösborával.

Amikor visszaért a tóparti tanyára, rögtön köréje sereglettek a tanítványok.

– Hogyan fogadták a rokonok? Megvolt már a temetés? Láttá még a halottat?

– Halottat? Én csak élőt láttam. Tudjátok meg, a barátom él, kutyája baja!

Hitetlenkedtek egy kicsit, de már annyi különös kalandjuk volt az Úrral, hogy igazából ezen már nem is csodálkoztak. Pláne amikor az Úr kivágta az adu ászt:

– És nézétek csak meg a tömlőket! Vizet töltöttetek bele, és most bor van benne!

Nagyon megörültek, és este ittak is belőle, persze csak mértékkel. Mind kiváló minőségűnek találták.

A bor azért később mégiscsak bajt okozott. A tanítványok egyre inkább rákaptak, esténként mulatoztak, és még holmi nőszemélyek is hozzájuk csapódtak. Az Úr egy darabig korholta őket, de egyre kevésbé hallgattak rá, sőt, még grimaszoltak is a háta mögött, úgyhogy aztán egyszer csak elege lett. A tanítványokból, az egész életből. Ő kiteszi a lelkét, aggódik a követőiért, folyton neveli őket a szépre, jóra, de úgy látszik, a beléjük oltott meggyőződés olyan illékony, mint a tömjénfüst, s a prédikálása pusztába kiáltott szó. Hiába öli minden energiáját a tanításba, ő egymaga kevés a világ kísértéseivel szemben. Hirtelen indulatból fogta a cókómókját, és otthagya a táborát. Az egyik idősebb tanítvány, a józanabbak közül, utána kiáltott:

– Uram, hová mész?

– El. Megyek a pusztába!

– Mennyi időre?

– Negyven napra! – bökte vissza a válla fölött.

Ezt persze csak úgy mondta, nem gondolta végig, de nagyon mérges volt. Majd meglátják, mire mennek nélküle.

Tudott egy rejtett oázist a sivatagban. Sikeresen meg is találta a helyet: vörös sziklakkal és homokdűnékkel körülvett mélyedésben egy festői pálmaliget, egy kies tavacsskát ölelve. Mindjárt kezdte jól érezni magát, úgy gondolta, itt kitisztulhat a feje, elpárolog a mérge, néhány jó történetet is kigondolhat, senki nem zavarja.

Aztán kicsit másként alakultak a dolgok. Zavarni ugyan senki nem zavarta, a mérge is elpárolgott, de kiderült, a tó vize szinte ihatatlanul sós, és ráadásul krokodil is van benne. Itt, a sivatag közepén! Nem fért a fejébe, hogyan kerülhetett ide. Mindenesetre vigyáznia kellett, fürdésről szó sem lehetett. Két hét után a datolyamenü sem ízlett már, és a tanítványokra is megértőbben kezdett gondolni. Belátta, hogy kicsit túlreagálta a dolgot, mindjárt vissza is megy.

Amikor a táborba ért, csend és tisztaság fogadta. Persze, elfogyott a bor, és kijózanodtak. Meg persze rájöttek, hogy nélküle nem sokra mennek. Meg persze alapvetően jámbor fiúk ezek. Melegség öntötte el a szívét, amikor látta a visszatérése felett érzett őszinte, csendes örömet a szemekben.

Abban az időben, amikor ők a tónál lebzseltek, ugyancsak zajlottak az események a fővárosban. Helyi hatalmi harcok, önjelölt népzvezérek fellépése, plusz a fölējük terjeszkedő idegen hatalom manőverei, hírek és álhírek, tüntetések, lázongások, illegális szerveződések, új kulturális áramlatok... Az események hírei aztán lassan lecsorogtak vidékre is, és az Úr úgy érezte, itt az ideje, hogy felmenjenek a fővárosba. A nagy dolgok ott dőlnek el, és ő személyes tapasztalatot akart, kitapintani a főváros érverését, megélni az új trendeket, sőt, akár irányítani is azokat. Eleget pihentek, készültek, megérett az idő a nagyobb nyilvánosság elé lépni.

Felkerekedtek, és elindultak a főváros felé. Az úton azonban baljós előjelek mutatkoztak. A zavaros politikai helyzetben gyülelévész csapatok, szélhámosok, hamis prédikátorok, sőt álnok, gyilkos rablóbandák járták a vidéket, és őket is sokszor gyanakvás fogadta. A rémhírek gyorsan terjednek, és könnyen rásütik a bélyeget az ártatlanokra. Még istenes volt, ha csak félbolond felforgatóknak tartották őket. Előfordult, hogy bujkálniuk kellett. A tanítványok közül a kishitűek mondták is neki, hogy forduljanak vissza, nem lesz ebből semmi jó, de az Úr eltökélt volt, jöjjön, aminek jönnie kell.

Voltak persze derűsebb mozzanatok is. Az Úr nem állhatta a csálókat, ezekből pedig volt bőven. Az egyik faluban meglátott egy kopasz öreget, a fügefafa alatt üldögélt, előtte az alamizsnás tál felirattal: „Szánd meg a sánta süketet!” Az Úr látványosan kért egy lavór forró vizet előtte, majd elvonatta a többiekkel a figyelmét, és mögéje lopózdott. Elkiáltotta magát, forró vizet a kopaszra! Na, fel is ugrott az öreg, szaladt, mint a nyúl, a tanítványok meg az oldalukat fogták a nevetéstől.

Végül megérkeztek a falak alá, és tábort ütöttek egy gyümölcsösben a hegyoldalon. Már hallották a város moráját, a távolban látták a kapuk nyüzsgését. Izgalommal tárgyalták, tervezték, mit csinálnak másnap. Ekkor azonban bekövetkezett, amitől a borúlátóak tartottak.

Alighogy meggyújtották az esti tüzeket, mint derült égből villámcsapás, a sötétből hirtelen előrontva marcona katonák fogták körül őket, hegyes dárdákat szegezve a mellüknek. Egy százados lépett elő:

– Ki itt az előljáró?

Bennük akadt a hang a hirtelen rémülettől. Az Úr is ledermedt. Mi ez? Hogyan nekik rontanak? Mit vétettek? Ha azok a hegyes dárdák beléjük hatolnak...

Még fel sem ocsúdtak, amikor az egyik tanítvány, ritkán szóló, fekete szemű, hórihorgas fickó (az Úr nem különösebben szerette, mert mindig gyanakvást érzett a tekintetében, és ha néha megszólalt, kényelmetlenek voltak a kérdései) előlépett, és a százados elé állt.

– Én vagyok az, akit keresel.

A többiek a meglepetéstől megszólalni sem bírtak.

– Letartóztatom gyilkosság vádjával! – dörögte a százados, és intett két fogdmegnek, akik erőteljesen belekaroltak a tanítványba. Ez még odasziszegte az Úrnak:

– Menjetek el azonnal!

Az Úr magához tért, és a többiek is méltatlankodni kezdtek.

– De miért? Ez tévedés lesz! Ne vitesd el magad!

A tanítvány, ahogy elcipeltek, még félhangosan visszaszólt a vállá fölé:

– Én majd kimagyarázom magam. Mondom, meneküljetek!

– Nem hagyunk magadra! – kiáltott még utána az Úr.

Ahogy a katonák elvonultak foglyukkal, a csapat összekapta a holmiját, és ha nem is menekültek el, átvonultak egy távolabbi, kevésbé szembetűnő helyre. Reggelig vitatták az eseményeket, találgatták az okokat.

Három napig húzták meg itt magukat. Közben páran bementek a városba híreket gyűjteni. Azt nem sikerült kideríteni, milyen hatalmi játszma bábjai lettek, de társuk sorsáról megtudták, hogy nem alakul jól. Nem engedték el, sőt, tárgyalást tűztek ki. Aztán egyre rosszabb lett minden. Hamis tanúk akadtak, és a harmadik napon jött a rémisztő hír, hogy a tanítványt kivégezték, s keresik a társait.

Ekkor az Úrban elpattant valami. Egész életében a békességet, szeretetet hirdette, jámbor tanítványai soha semmi rosszat nem tettek.

Minden energiáját a tanításba fektette, és erre mi a jutalom? Jön az arctalan hatalom, és kérdés nélkül letapossa őket. Önmagát is megvetette, hogy nem avatkozott közbe, amikor a tanítványt elvitték, hagyta, hogy feláldozza magát helyette. Az meg különösen bántotta, hogy félreismerte, nem nagyon szerette, alig tudott valamit róla, egyszer még az is megfordult a fejében, hogy besúgó, s íme, most megmentette. Talán sejtette is, mi vár rá. Aztán a katonák akármikor visszajöhetnek, s ő maga ugyan nem félt, de a követőit féltette. Miért bánik így vele a sors? Nem erre számított.

Vagy van ennek az egésznek valami magasabb értelme? Jöjjön, aminek jönnie kell? Talán az egész élete története valami nagyobb terv része? Ebbe még tehetne kapaszkodni.

Most azonban az a kérdés, hogy mi legyen a következő lépés. Ha van terv, ha nincs, ez most fordulópont, határoznia kell, hiszen a pusztalétük a tét.

Magához intette a tanácstalan tanítványokat, és így szólt:

– Bizony mondom nektek, eljön még a nap, amikor felmagasztalnak benneteket. De most veszélyben az irhánk, és semmire sem megyünk, ha hagyjuk magunkat vágóhídra hurcolni. Úgyhogy hajnalban fogjátok magatokat, és egyesével, maximum kettesével eltávoztok a szélrózsa minden irányába. Menjetek messze, amennyire csak lehet, a biztonságba, és ha megvan bennetek a késztetés, gyűjtsetek magatok köré tanítványokat! Sokat tanultatok az együtt töltött évek alatt, sok bölcsességet jegyeztetek fel. Szerintem ebből meg tudtok majd élni.

– Éljetek boldogan! Talán még találkozunk egyszer.

Így történt, hajnalra szétszéledtek. Maga az Úr északra ment, és igyekezett elvegyülni, egyszerű mezőgazdasági munkásnak mutatkozni. Alkalmi munkákat vállalt, de nem maradt sohasé huzamosabban egy helyen. Akkoriban már eléggé ismert embernek számított, sokfelé hallották hírét, nem volt könnyű eltűnnie, itt-ott felismerni vélték. Egyszer egy piacon éles füllel elcsípte, ahogy két árus róla beszél a háta mögött.

– Te, ez nem annak a jámbor csapatnak a vezetője?

– Az nem lehet, hiszen lefogták és kivégezték a fővárosban.

– Akkor is. Kivégezték vagy sem, ez biztosan az az ember.

Végül külföldre távozott, s bár felröppent időnként valami vele kapcsolatos hír, biztos adat nincsen többé róla.

Kortárs, 2020/4.

ROMÁNIAI NÉMET IRODALOM

Jelen lapszámunk tematikáját a romániai német irodalomhoz kapcsolódó tanulmányok adják, melyek egy-egy szerzőt vagy jelenséget állítva a középpontba mutatnak fel jelentős alkotásokat ezen irodalomból. A tanulmányok szerzői olyan alkotók (mint például Wolf von Aichelburg, Anemone Latzina) műveit vizsgálták, akik munkássága jelentős mértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Románia területén születő német irodalom számos művet tekintve egyrészt kapcsolódott a német irodalom korábbi hagyományához, másrészt nem feledve lokális tradícióját sem, azt megszólalásmódját, poétikai megformáltságát tekintve világirodalmi rangra emelte. Ugyanakkor, ahogyan az élet minden területét átírta és felforgatta a 2020 tavaszán kitört koronavírus-járvány, úgy ez a kultúra berkeit is érintette, tehát mi sem tekinthettünk el attól, hogy a pandémia okozta változásokra reagáljunk. A tematikus rovattunk végén helyet kapó *Pandémia-mozaik*, továbbá a képregényünk és az *Idegen horizontok* rovat összeállítása rendhagyó módon ezeket a változásokat és tapasztalatokat rögzíti az irodalmi élet perspektívájából.

Laura Laza

A FIKCIONALITÁS ÉS REALITÁS KÖZTI TÉR WOLF VON AICHELBURG BÖRTÖNVERSEIBEN

Jelen tanulmány célja a fikcionális és reális tér egybeesésének vizsgálata Wolf von Aichelburg lírájában, a szerző az Állambiztonsági Irattárakat Vizsgáló Országos Tanács (ACNSAS) archívumában található hagyatéka alapján. A kiadatlan verseket egy térparadigmában olvasom, és azt vizsgálom, a „térbeli imaginárius” hogyan helyeződik rá a valós térre.¹ Valóság és fikció azért kapcsolódik össze olyan szorosan Aichelburg lírájában, mert költői tevékenysége életútjára reflektál.

A romániai szocialista hatalomátvételt követően, 1948-ban a szabadelvű nagyszabású író megpróbált elmenekülni az országból, a határőrség azonban elfogta. A katonai bíróság három év fogságra ítélte, amelyet a leghírhedtebb román börtönökben és munkatáborokban töltött:² Karánsebesen [rom. Caransebeș, ném. Karansebesch], Nagyenyeden [rom. Aiud, ném. Straßburg am Mieresch] és Poarta Albă-Capul Midián.³ Amikor a rezsim a Duna–Fekete-tenger-csatorna munkálatait 1952/1953-ban beszüntette, és a Poarta Albă-i munkatábor foglyait más táborokba szállították, Aichelburgnak a măicănești-i és Galați megyei kényszertartózkodását követően Moldovába kellett mennie. Innen termékeny levelezést folytatott egyik író társával, Georg Scherggel,⁴ mely levélváltás 1959 későbbi politikai folyamataiban az Andreas Birkner, Georg Scherg, Wolf von Aichelburg, Hans Bergel és Harald Siegmund alkotta írói csoport elleni vádak indítékát adta. Ezt a levelezést az elkobzási jegyzőkönyvekben, Scherg, valamint Birkner⁵ aktájában is említik.

1 Vö. Frank C. MICHAEL, *Die Literaturwissenschaften und der spatial turn. Ansätze bei Jurij Lotman und Michail Bachtin = Raum und Bewegung in der Literatur*, szerk. Wolfgang HALLET – Birgit NEUMANN, Bielefeld, 2009, 64.

2 Dokumentumok az első börtönbüntetéséről: ACNSAS, Fond Penal, P 331, Bd. 7, Bl. 52–53.

3 [Utóbbiak a Duna–Fekete-tenger-csatorna építése következtében létesült munkatáborok részei – a szerk.] Vö. ACNSAS, Fond Penal, P 331, Bd. I, Bl. 178.

4 Georg Scherg von Aichelburg 80. születésnapjára készült emlékkönyvbe írta meg, hogyan ismerték és becsülték meg egymást a távolból. Deutsches Literaturarchiv Marbach, NL Scherg, Signatur: A: Scherg.

5 ACNSAS, Fond Penal, P 331, Bd. 1, Bl. 43f. 1959. augusztus 3-án a nyomozás vezetője, Traian Urzică írásszakértői vizsgálatot rendelt el, amelynek tisztáznia kellett, hogy az a 71 oldalon olvasható irodalmi szöveg, Wolf von Aichelburgtól származik-e. = *Uo.* Bd. 1, Bl. 91; Birkner letartóztatásánál a házkutatás jegyzőkönyve = *Uo.*, Bl. 7–8.

Scherg esetében a feljegyzések szerint összesen 196 levélről van szó, amelyekből 71 oldalnyi feltehetően – ugyanis a nyomozás vezetője, Traian Urzică írásszakértői vizsgálatot rendelt el, hogy a szerző kilétét meg lehessen állapítani – Aichelburgtól származott. Ez a 71 oldal a levelezésen túl még egy versgyűjteményt is tartalmazott. Scherg hagyatékában, a Marbachi Német Irodalmi Archívumban további Aichelburg-versek⁶ is találhatóak, amelyeket a házkutatás során vagy a tisztek néztek át, vagy Scherg adta vissza azokat a szabadulásakor.⁷ Kiadatlan és elkobzott szövegek, ugyan román nyelven, még Ion Negoitescu aktájában, az első jegyzetfüzet függelékében is találhatóak.⁸ Itt tizenhárom lapról van szó, tizenegy versről, továbbá több román nyelvű Rilke-fordításról.⁹ A CNSAS archívumában a P331 Bd. 2. számú akta mintegy 409 lapja (páros és páratlan oldal egyaránt) további lírai szövegeket tartalmaz, melyeket Aichelburg máicânești-i kényszertartózkodásának éveiben jegyzett le, miután nagyenyedi, karánsebesi és Poarta Albă-i fogságának ideje alatt kidolgozta és ismétlés által memorizálta azokat.

A reális és fiktív tér bevezetőben már említett egymásba kapcsolódása szolgáltatja ezen versek megértésének kulcsát. Ezenkívül a levelek tartalmának és a neki tulajdonított szövegeknek – a levelek a lírai szövegek keletkezési kontextusába vezetnek be – az összefűzése a valós színhelyek határozott szemantizálásához vezet a versek metaforikájában.

A tér koordinátája Aichelburg teljes alkotási időszaka folyamán fontos vonatkoztatási pontnak számított. Az 1971. december 7-én kelt, Peter Motzannak írott önéletrajzi levelében részletesen kifejti,¹⁰ hogy életének mely pillanatai voltak számára meghatározóak. Itt olyan helyek alapján írja meg életrajzát, ahol hosszabb ideig tartózkodott. Elsőként a munkatáborokat és száműzetési helyeket nevezte meg, mindenekelőtt Máicânești-et. Ott „a nyári konyha mellett egy vályogszobácska található, Râmnicu Sărat szomszédságában, a Szeret torkolatától négy kilométerre, amellyel szemben Erdély akkoriban ködbe burkolózott”.¹¹ A centrum/periféria ellentétét, amely Aichelburg levelein,

6 Deutsches Literaturarchiv Marbach, NL Scherg, Signatur: A: Scherg.

7 Vö. a visszaviteli jegyzőkönyv 29. pontjával = ACNSAS, P 331, Bd. 8, Bl. 80–81.

8 Ion Negoitescu (1921–1993) román költő, esszéista, irodalomkritikus- és történész, valamint a nagyszebeni irodalmi kör társalapítója, Wolf von Aichelburg barátja.

9 Stefan CAZIMIR, *I. Negoitescu și Wolf Aichelburg în arhivele Securității* [I. Negoitescu és Wolf Aichelburg a Securitate archívumában], http://www.romlit.ro/i._negoiescu_i_wol_aichelburg_n_arhivele_securitii, 2015. 05. 01.

10 Wolf von AICHELBURG, *Das Gefeiertwerden ist mir, wie Sie ja wissen, ... ein Greuel*, Siebenbürgische Zeitung 1992. január 20., 5.

11 *Uo.*

versein és drámáin mind irodalmi, mind valós toposzként végigvonul,¹² a költő itt nagyon szemléletesen körvonalazza. A fejtegetések a „melengető” szülői házzal folytatódnak, majd Kolozsvárral, ahol germanisztikai tanulmányait abszolválta, valamint Nagyszebennel, ahol gimnáziumi éveit töltötte, és ahol később Lucian Blaga bűvkörébe került.¹³ A nagyszebeni családi házban úgy érezte magát, mint egy szigeten – szemben Nyugat-Európával, ahol 29 éves koráig mint „a humanista római zarándokok és a tanulmányúton lévő arisztokraták eléggé elmaradt, megritkult kései gyermekeként” fordult meg.¹⁴ Az író ezenkívül Bukarestet is megemlíti, ahol a propagandaminisztérium sajtóigazgatóságán fordítóként dolgozott, és ennek ellentétéként az isztriai Pulát is – ami a tulajdonképeni szülőföldet jelenti számára. További koordinátát alkotnak a „vágyott országok”: a görög szigetek, Spanyolország és Palesztina – minden „nyers és élesen kirajzolódó”.¹⁵ Végül Csehországot nevezi meg, ahol hétéves korában háborús menekültként tartózkodott a családjával.

A kronológia nyilvánvalóan háttérbe szorul, és életútjának megjelenítése egy másik logika alapján működik, amely a terekre irányul. A költő ennek megfelelően nem isztriai születési helyével kezdi fejtegetéseit, hanem száműzetésének helyszíneivel és börtönben töltött éveivel, amelyek jelentősen meghatározták életének tizenkét évét. Ez mindenekelőtt az említett versekben mutatkozik meg, amelyek a térbeliségeket egyidejűleg és többszörösen is magukban hordozzák.

A terek eleinte a paratextusokban kerülnek megnevezésre, mivel Aichelburg csaknem az összes kéziratát precíz paratextuális információkkal látta el. Ez pedig a fent összefoglalt leírások fényében ahhoz a feltevéshez vezetett, hogy a szövegek térbeli elhelyezése gyakran interpretációs kulcsként szolgál. Ezek keletkezési helyére és dátumára Aichelburg néha levelekben is kitért. A *Der See* [A tenger] című versehez például ezt jegyzi fel:

Egy kis életrajzi kuriózum. A vers egy [olvashatatlan] kitelepítés veszélye alatt egy falusi istálló rejtekében íródott. A kép, amely az emléket és az alakot táplálta, a Trasimenó-tó Umbriában, valami elképesztően szép.¹⁶

12 Thomas ANZ, *Raum als Metapher. Anmerkungen zum „topographical turn” in den Kulturwissenschaften*, http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=11620.

13 Lucian Blaga (1895–1961) román költő, filozófus.

14 AICHELBURG, *Das Gefeiertwerden*, 5.

15 *Uo.*

16 ACNSAS, Fond Penal, P 331, Bd. 2, BI. 385 verso.

A tenger az említett versben sokkal több, mint egy egyszerű reflexiós felület, több, mint a környék tükre, igazi lényege a mélységben rejlik. Ismeretlen és rejtett marad, „jéghideg és magányos”.¹⁷ Ennek a mély, jéghideg víznek a képe a magányról tanúskodik. Az ember nem érez meleget, hanem inkább elidegenedést az umbriai táj szemlélése közben.

Továbbá a tér mint a vers lejegyzésének helye (Măicănești) központi jelentőséggel bír, amit Aichelburg a levelekben éppúgy hangsúlyoz:

A nyári konyha melletti vályogszobácskában Măicănești-ben több dráma is keletkezett (hármát a gyűjteményes kötet is tartalmaz), csaknem minden ismertté lett elbeszélés, sok esszé és vers is. A Szeret alsó folyásánál elterülő szomorú tájat nagyon megszerettem.¹⁸

Végül azokat a tereket kell szemügyre vennünk, amelyek magukban a szövegekben kerülnek bemutatásra. Ez három olyan tér, amely a versekben textuálisan, meta- és paratextuálisan válik láthatóvá, a földrajzi és az imaginárius tér közti feszült viszonyra reflektálva. Emellett a vonatkoztatási rendszer bühleri értelemben vett nullpontja maga a költő a „vályogszobácskában”.¹⁹ Onnan tekint vissza a múltba, a leveleiben pedig a versek keletkezési helyeire emlékszik, amelyek újfent térmetaforákként válnak élővé a szövegekben.

Zártság versus nyitottság, éles kontúrok versus elmosódó átmenetek határozzák meg az összképet. A nagyenyedi börtön és a Poarta Albă-i munkatábor a lírai képekben körvonalazódik. A cella zárt terének fala éles kontrasztba kerül a láger melletti földdel és a felette lévő éggel. A *Fra Angelico* című versben a nagyenyedi cella bukkan fel:

Fény, fény áradj be
Fehér kamráim mélyébe.
Ahogyan a virág is felnyílv
hirtelen lángvörösbe öltözve
a reggeli ég alatt díszeleg,
a díszítetlen falak
aranyfényű fákllyák
izzó lelkeim köszöni meg.²⁰

17 *Uo.*

18 AICHELBURG, *Das Gefeiertwerden*, 5.

19 *Uo.*

20 Megjegyzés a kézírathoz: Nagyenyed 1948 vagy 1949 (1949-ben íródott, ezen túl 1948-ban korrektúráként) = ACNSAS, Fond Penal, P 331, Bd. 2, Bl. 373. Poarta Albă, 1951 = *Uo.*, 387. [A verseket saját fordításban közlöm – P. V.]

A Poarta Albă-i munkatábor pedig az *Auf weitem Feld* [Messzi földön] című versben jelenik meg:

Messzi földön kései magányban leltem magamra
körülttem már minden homályba süllyedt
mint részeg emeltem fel szemem
és mosdattam tekintetem csillagfényben

mily kitörölhetetlenek a világos utak
úgy hittem, engem üdvözölnek ott fenn.
Az éjjeli tékozlókat vezetik teljes kegyelemmel,
csillagos csapás a lábukban.

Egészen messziről hallottam léptemet elhalni.
Az idő nagy ringását jártam,
És félelem nélkül éreztem körülöttem elesni
bársonyosan a sötétség fekete vásznát.²¹

A zárt cella paradox módon „világos”, a messzi föld pedig „sötét”. Mindkét vers rögzíti a nap két antagonisztikus mozzanatát: a napfelkeltét és a naplementét, illetve az éjszakát. A fizikai izoláció a metafizikai egyedüllét érzésévé fokozódik, ahol az időkoordináták látszólag elmosódnak. Továbbá itt a spirituális szint számít jelentősnek. Az ember, ilyen feltételek között, csak túlélni lehet képes, amennyiben a belső világba történő menekvés sikerül neki, s amennyiben egy belső fényre talál, ezt ragadja meg az „aranyfényű zsarátnokok” és a „csillagfény” lírai képeiben. Poarta Albă azonban még „egy tiszta égről” és „kegyes földekről” való álmra is inspirálja a lírai ént. Ahogyan a *Liebliche Bläue* [Bájos kékség] című versben:

Kegyések a földek a májusi zöldben.
Az ég tiszta. Ám amit ígér,
mit szeretve suttog, nem tartja meg.

A mezők melegek az aranyló virágzásban.
Galambok, arcodat, szinte érintik.
Ám ők kirepülnek. Te mégsem érintheted őket.

21 Megjegyzés a kézirathoz: Poarta Albă, 1951 = *Uo.*, 387.

Álmok! Talán te álmodón szerelmes,
 Ne vess és légy egy kissé türelmes.
 Bájos kékség mint kegyesség ölel át.
 Ne vess az égnek. Ő ád.²²

Aichelburg átviszi a „fehér fal” metaforáját a mäicäneşti-i szobájának leírására is. A hely, ahol a verseket lejegyezte, újból az inklúzió helyévé válik, ahogyan a börtöncella Nagyenyeden. Az egyedüllét lírai rejtjelei – „képnélküli tér”, „mozdulatlan”, „ebben hallgatok” – a *Weiss sind die Wände* [A falak fehérek] című versben szemben állnak a kint lévő derűs természettel:

Ó, boldog lencse!
 képnélküli tér.

Tiszta négyzet
 Az ablak ékesít
 Gallyas fa.

Emelem a kezem
 Mozdulatlan rokona vagyok
 Lélegző várakozásnak.

Bokor és ágak
 ebben hallgatok,
 reggelfénylő kertek.²³

Ezekben a versekben két különböző térbeli szint jelenik meg: egyfelől a fizikai tér – a munkatábor, a föld, a cella, a szoba, a falak –, másfelől pedig az imaginárius tér. Ez a kívánt hely egyrészt a spirituális, keresztény elemek által meghatározott visszavonulás tere, másrészt a költő lelki otthonának, a földközi-tengeri térségnek a metaforikus ábrázolása.

A letartóztatása előtti életszakaszából is felismerhetőek olyan terek, amelyek hirtelen értelmet nyernek. Ezeket vágyott helyekként lehetne megnevezni, ugyanis erőteljesen érezhető a lírai én ilyen helyek utáni intenzív vágyakozása.

Az *Alles ist offen* [Minden nyitott] című versben az ellenpólusok kapcsolódnak össze – az egyik oldalon: bokrok, falak, kövek, sziklák;

22 *Uo.*, 377 (verso).

23 Megjegyzés a kézírathoz: Mäicäneşti, 1953. március = *Uo.*, 391.

a másik oldalon a tenger, a hullámtörés, a szél, a tenger és a tajték; közöttük pedig a padka, palló, lépcső. Talán ez a vers szemlélteti a legjobban a fizikai/spirituális, valamint reális hely/fiktív hely dualitását. Mégis mindkét ellentétes hely éles kontúrjai megtörnek. A padka, a palló vagy a lépcső lírai képei átmeneti tereket hoznak létre. Ez lehetővé teszi a kitörést a költő számára, aki egy nyílt teret alkot:

Minden nyitott körülötted.
Bárhol vándorolsz is, eléred a tengert.

Minden padka, minden padló.
Egy nyughely sem tűr téged nehezen.

Bokrok siklanak, a szőlőinda.
Falak körül göndörödve, inogva.

A lépcsők, azok lebegnek. A kő megindult,
Távol a hullámtörés zátonyától, felindult.

Táncolva hízeleg a szél, a kezed!
hagyd a csillogó kötést karolni téged!

Ugorj a sziklákon, merülj a tajték alá.
Hullámok zöldellnek körül, álom álom után.²⁴

A versek térbeli pozíciója esszenciálisnak bizonyul azok értelmezéséhez, de azon túl természetesen még Stefan George vagy Georg Trakl költészetének irányába is elmozdíthatók. Ahogy utóbbiak, úgy Aichelburg is megkísérli költészetét, a Baudelaire- és Mallarmé-féle dikciónak megfelelően, tisztán a l'art pour l'art szolgálatába állítani. Jóllehet Wolf von Aichelburg mint költő mindig a német tradíció mellett érezte magát elkötelezettnek, azonban a romániai politikai események legyűrték őt – ezért líráját az utóbbi időben nem lehetett a keletkezési feltételeken túl olvasni, miközben mindkét olvasásmód legitimitásra tehetne szert.

Fordította Pataki Viktor

24 Megjegyzés: Nagyenyed, 1949, nyár = *Uo.*, 388. lap (verso).

Jakabházi Réka

ROMÁNIAI NÉMET NŐÍRÓK A HUSZADIK SZÁZAD HETVENES ÉVEIBEN: ANEMONE LATZINA

A romániai német irodalmi hagyomány igen mostohán bánik a nőírókkal: az erdélyi és bánági német írókat felsorakoztató antológiákban, tanulmány- és interjúkötetekben Herta Müllert leszámítva csak elvétve találunk női szerzőket, holott fontos szerepet játszottak az irodalmi élet alakításában és szervezésében. Amit Menyhért Anna a 2013-ban megjelent *Női irodalmi hagyomány* című átfogó tanulmányában a 20. századi magyar nőirodalomról megállapít, az a mi esetünkben is egyértelműen megmutatkozik: a női irodalom „a klasszikus-hivatalos kánonok szempontjából néma; az irodalmi nyelvek és kánonok sokszínű palettáján elmosódott, alig látható, így – paradox módon – főként hiányában érzékelhető”.¹ Pedig a huszadik századi erdélyi és bánági német irodalmi életnek is fontos szereplői voltak a női szerzők, munkásságuk tág irodalmi spektrumot ölel fel: Irene Mokka (1915–1973), Ursula Bedners (1920–2005) és Verona Bratesch (1922–1991) verseikben a spiritualisztikus szubjektív bensőségességet szólaltatják meg, Anemone Latzina (1942–1993) és Ilse Hehn (1943–) költészetében a burkolt, politikai célzásokkal telített, a cenzúra kijátszására kitalált kettős beszéd a Bertolt Brecht nyomdokán haladó késői expresszionizmus eszköztárával jut kifejezésre, Astrid Connerth-Wiesenmayer (1929–1986) pedig kísérleti lírájával a vizuális költészetet igyekezett meghonosítani. Gyermekirodalom terén Hedi Hauser (1931–), Ricarda Terschak (1929–2012) és Karin Gündisch (1948–) alkotott maradandót. Az 1980-as években színre lépő újabb generáció sorából Hella Bara (1957), Hanna Böhlen (1959), Carmen Elisabeth Puchianu (1956), illetve Juliana Modoi (1962) nevét kell megemlítenünk.

Jelen tanulmány keretei nem engedik meg felsorakoztatni és megvizsgálni mindazokat a nőírókat, akik a huszadik század során a mai Románia területén alkottak, ezért egyetlen szerzőre, Anemone Latzina költészetére helyezem a vizsgálat fókuszát. Nem véletlenszerűen esett rá a választásom, mivel Latzina a huszadik századi romániai német

1 MENYHÉRT Anna, *Női irodalmi hagyomány*, Napvilág, Budapest, 2013, 20.

líra talán legeredetibb hangú és legmerészebb mondanivalójú lírikusa; költészetére a poétikai és műfaji kísérletezés, nyelvi humor, a tárgyias-intellektuális stílus és a meditatív önreflexió váltakozása, valamint erős (ön)íronia jellemző.

Latzina egyedi hangú verseit erős zeneiség, egyszerű és könnyen áttekinthető szerkezet, közvetlen, egyszerű közlési forma jellemzi. Költői színre lépése a romániai német irodalom legproduktívabb és minden bizonnyal legizgalmasabb időszakára esik: első versei 1969-ben jelentek meg a *Neuer Weg* című bukaresti napilap hasábjain.

Az 1965–1975 közötti korszakot méltán nevezhetjük a romániai német irodalom „virágkorának”.² Ezekben az években a líra dinamikus megújulási folyamat ment keresztül: a versek nyelvi kifejezőmódja, élménytartalma, stiláris polifóniája által válik merészen újszerűvé. Az ekkor színre lépő költők zömének dikciója, ahogy azt Peter Motzan találóan megjegyzi,

[...] nem a hazai hagyomány elismert reprezentánsainak stílusát követi, hanem az európai „moderneket” nagy egyéniségeinek elbűvölő hangjait lesik el. Megnyílnak az információ sorompói: a kortárs nemzetközi irodalom gazdag kínálata újszerűen, meglepetésszerűen hat, sürgeti a változásokat, felébreszti a fejlődés igényét.³

A szocialista realizmus (mint „hivatalos művészeti irányzat”) monolitikus jellege a hatvanas évekkel kezdődően elhalványul, a marxista esztétika elveszíti egyeduralmát. Számos fiatal írótehetség lépett ekkor az irodalmi porondra, akik kritikusan viszonyultak a hagyományos konzervatív gondolkodásmódhoz és költői nyelvezethez, s merőben új hangvétellel és stílusban egy nyugatorientált irodalmat akartak teremteni. Mestereiknek a német és osztrák irodalom haladó szellemiségű szerzőit tekintették, Bertolt Brechtet, Ernst Jandl-t, Johannes Bobrowskit, illetve az amerikai pop- és beatkultúra „szent óriásait”, mint például Jack Kerouacot vagy Allen Ginsberget.

A fiatal generáció új hangját a Bánságban az 1972-ben alakult Aktionsgruppe Banat (Bánsági Akciócsoport) köré felsorakozó írók⁴ szövegezték meg, akik a Wiener Gruppe (Bécsi Csoport) avantgárd

2 Vö. Peter MOTZAN, „...az ország, amelyben élek...” *A romániai német líra alakulása*, Korunk 44. (1985/5.), 418.

3 *Uo.*

4 Alapító tagok: Richard Wagner, Rolf Bossert, William Totok, Gerhard Ortinau, Anton Sterbling, Johann Lippert, Ernest Wichner, Werner Kremm und Albert Bohn.

hagyományát kívánták folytatni azzal a céllal, hogy a romániai német irodalom végre túllépjen a provincializmus elvi és esztétikai korlátain. Az Aktionsgruppe Banatra úgy tekinthetünk, mint a romániai német irodalom máig legnagyobb hatású és legbefolyásosabb irodalmi mozgalmára (ennek holdudvarába tartozott a térség legismertebb női szerzője, Herta Müller is).

Bár Erdélyben ebben az időben nem beszélhetünk hasonló irodalmi csoportosulásról, az itteni szerzők (például Franz Hodjak, Joachim Wittstock, Dieter Schlesak) ugyanazt a modern, friss és bátor hangot szóltatják meg, mint bánsági író társaik. Erre mutat rá már 1972-ben az irodalomkritikus Gerhardt Csejka is, aki a Neue Literatur hasábjain a következőket írja: „Figyelemre méltó [...], hogy habár ebben az időben a Bánságban egy kompakt csoport lépett színre, de az egyénileg jelentkező hangok Erdélyből nem különböznek sokban ettől és nem ígérnek kevesebbet.”⁵

Ennek az új írógenerációnak, mint említettem, a nyugati (német, osztrák, amerikai) irodalom modern tendenciái szolgáltak példaképül. A hazai, az irodalmi beszédet uraló, múltba tekintő, népies(kedő) és a számukra elavultnak tekintett „Heimatliteratur” szorításából kitörni vágyó fiatal írók nem láttak követendő példát az erdélyi, bánsági, illetve bukovinai német írók körében, egyetlen kivételtől eltekintve: a brassói születésű, de már Bukarestben élő Anemone Latzina verseiben vélték felfedezni azt a bátor és friss hangot, melyet magukénak éreztek és követni igyekeztek. Fontos hangsúlyozni, hogy a romániai német irodalomban egy női szerző volt az, aki elsőként és talán a legmerészebben szakított az addigi irodalmi hagyománnyal, és akinek nyomdokain egy új generáció indult útnak.

Ezt bizonyítja az Aktionsgruppe Banat több tagjának értékelése, akik indulásukkor Latzinát tekintették a romániai német irodalom számukra egyedüli követésre méltó példaképének. William Totok úgy értékeli az írónőt, mint aki visszautasítja a „provincializmust, az elavult stílusformákat és steril politikai gondolkodássémákat”,⁶ de Richard Wagner és Gerhardt Csejka is lenyűgözően eredetinek és bátor-

5 Vö. „Erwähnenswert ist [...], daß im Banat zwar eine kompakte Gruppe zur selben Zeit aufgetreten ist, die vereinzelt Stimmen aus Siebenbürgen jedoch nicht wesentlich anders getönt sind und nicht weniger versprechen.” Gerhardt CSEJKA, *Als ob es mit ALS OB zu Ende ginge. Neues in der rumäniendeutschen Lyrik 1972* [Mintha a MINT-HÁ-val véget érne. Újdonságok a romániai német lírában 1972], Neue Literatur 23. (1972/12.), 66.

6 William TOTOK, *Die Zwänge der Erinnerung. Aufzeichnungen aus Rumänien* [Az emlékezés kényszerei. Feljegyzések Romániából], Junius, Hamburg, 1988, 70.

nak tekinti a „minden provincializmustól és epigonizmustól mentes” költőnt.⁷

Anemone Latzina első verseit, amelyek különböző német nyelvű periodikákban jelentek meg, józan tárgyilagosság, salakmentes szövegépítési technika, a díszítő jelzők hiánya és a dolgok néven nevezésének igénye jellemzi. Delia Cotârlea a Latzináról írt monográfiájában rámutat arra, hogy bár a költőnő korai szövegeiben még nyomon követhető a marxizmus ideológiai öröksége, de amikor az „emberarcú szocializmusról” alkotott elképzelései megrendülnek, a politikai jellegű verseiben a szenttelen tárgyilagosságot a keserű csalódottság hangja váltja.⁸ Az 1971-ben megjelent *Was man heute so dichten kann* [Amiről ma verset lehet írni] című verseskötetében, mellyel elnyerte a Román Írószövetség debütdíját, már egy friss és bátor hangú költő hangján szólal meg. A Neue Literaturban publikált recenziójában Peter Motzan megjegyzi, hogy Latzina versei a „társadalmi ma” felé irányulnak, és „a jelenvalót nem egyszerűen lefényképezik, hanem azt sokszínűségében felvillantják, és ezekből viselkedési modelleket képeznek le”.⁹

E kötet versei tematikailag két gondolati súlypont köré rendeződnek: a magány és elmúlás rezignált tudomásulvétele, illetve a csalódás, a korábbi eszményekből való kiábrándulás. Latzina mély kétellyel és keserű iróniával szemléli a társadalmi változásokat. Bár a kötetben számos kritikus hangvételű vers látott napvilágot, tudomásunk van arról,¹⁰ hogy a cenzúra rostáján fennakadt pár költemény, mely csak huszonkét évvel később, már a rendszerváltás után, a Berlinben kiadott *Tagebuchtage*¹¹ [Naplónapok] című kötetben jelenhetett meg. Így például a *König Drosselbart* [Rigócsőr királyfi] című ironikus hangvételű vers, melyet az ismert Grimm-mese aktuálpolitikai felhangoktól sem men-

7 Vö. Roxana NUBERT – Laura MICU, *Interkulturelle Aspekte der deutschsprachigen Literatur des Banats zu Beginn der 1970er Jahre* [Interkulturális szempontok a Bánság német nyelvű irodalmában az 1970-es években], *Temeswarer Beiträge zur Germanistik* 7. (2010), 151.

8 Delia COTÂRLEA, *Schreiben unter der Diktatur: die Lyrik von Anemone Latzina: ein monographischer Versuch* [Írni a diktatúrában: Anemone Latzina költészete. Egy monográfiakíséret], Peter Lang, Frankfurt am Main, 2008, 176.

9 Peter MOTZAN, *Wie man heute dichten kann. Rezension zu Anemone Latzina: Was man heute so dichten kann* [Hogyan lehet ma verset írni. Recenzió Anemone Latzina: Was man heute so dichten kann kötetéhez], *Neue Literatur* 23. (1972/7.), 104. Vö. „[...] sie das Gegenwärtige nicht abknipsen, sondern in seiner Vielschichtigkeit anleuchten, daraus Verhaltensmodelle ableiten”.

10 Vö. Claudia SPIRIDON-SERBU, *Zensur in der rumäniendeutschen Literatur der 1970er und 1980er Jahre* [Cenzúra az 1970-es és 1980-as évek romániai német irodalmában], LIT, Münster, 2018, 199.

11 Anemone LATZINA, *Tagebuchtage. Gedichte 1963 bis 1989*. [Naplónapok. Versek 1963–1989], Galrev, Berlin, 1992.

tes újraírásaként értelmezhetünk: a zöld vetés az „állam király” [König Staat] tulajdona, a havat is a „TÉESZ Király” [König L.P.G.] birtokolja, s a „szép, bölcs politika” is a „köztársaság királyé” [König Republik], akit a megesett lány választott, így „ach”, ez immár az övé is lett. Bár ebben az időszakban a finom utalásokkal teli áthallásos szövegeket ügyes kötéltáncsal meg lehetett jelentetni,¹² az ilyen egyértelmű és éles kritika esetében ez nem jöhetett szóba. Hasonló sorsra jutott az *Ez az ország* (*Dieses Land*) című vers is, melyet az író férje, Szász János fordított magyarra:

Ez az ország passzol rám.
Miként a ruháim,
amelyekben lakom.
Egy kissé rövid.
Egy kissé hosszú.
Némiképp szűk.
Némiképp bő.¹³

Anemone Latzina költészetére nagy hatást gyakorolt a beatnemzedék formabontó retorikája, sajátos önkifejezési módja, kísérletező kedve, de a korábbi amerikai folkorientált és szociálkritikus költő-dalnok Woody Guthries szövegei is, mint ahogy az a fent idézett, a resignált ironia hangján megszólaló versből is kiérezhető. Ezt a hatást egyrészt a címválasztás, a versritmus és a témafelvetés is alátámasztja, valamint az ugyanebben az időben keletkezett *Csikszereda 1973*¹⁴ című vers utolsó sorai is, melyeket Latzina az egyik legismertebb amerikai folkdalból¹⁵ kölcsönzött:

THIS LAND IS YOUR LAND,
THIS LAND IS MY LAND
FROM CALIFORNIA
TO STATEN ISLAND.

12 Franz Hodjak, aki a kolozsvári Dacia Könyvkiadó német szerkesztője volt, részletesen beszámol arról egy interjúban, hogy ebben az időben ügyes trükkökkel és a cenzorral való összekacsintgatások eredményeképpen számos kritikus hangvételi, áthallásos szöveg megjelenhetett németül, ami a román, illetve magyar írók esetében nem volt lehetséges. Lásd JAKABHÁZI Réka, *Konstruierte Identitäten im Werk von Franz Hodjak* [Konstruált identitások Franz Hodjak művében], Peter Lang, Frankfurt am Main, 2013, 58.

13 Vö. „Dieses Land paßt mir. / Wie meine Kleider / in denen ich wohne. / Etwas zu kurz / Etwas zu lang / Etwas zu eng / Etwas zu weit.” LATZINA, I. m., 37.; A vers magyar fordítása: Uő., *Ez az ország*, ford. Szász János, A Hét 24. (1993/43.), 9.

14 LATZINA, I. m., 71.

15 A *This Land* című dalról van szó, melyet Guthries a Irving Berlin *God Bless Americara* rimelő kritikus replikaként írt.

Az országot, melyben él(nie kell), a *Végső következtetés* (*Schlussfolgerung*) című versben is tematizálja: szüksézávan pleonasztikus jellegű állításokat sorakoztat fel: „Zöld a fű / Fehér a hó. / Magas az ég”, majd ezekre válaszol a következő sor, mint ugyanilyen egyértelmű tényközlés: „A nép mindenből kivieszi a részét”.¹⁶ Egy megváltozhatatlan, szomorú valóság felismerése rezignációba torkollik: „Hát ezek az emberek / Az országban ahol én élek.”¹⁷ Ezek a versek, bár keletkezésük idején nem jelenhettek meg nyomtatásban, mégsem voltak ismeretlenek a fiatal írók körében: gépiratban terjedtek, s katalizátorként működtek egy egész költőgeneráció számára.

A már említett beat- és popnemzedék határokat feszegető, gyakran provokatív és nonkonformista szellemisége, a tabumentes kifejezés mód, a projektív vers sodrása az amerikai beatnikok (Ginsberg, Kerouac) hatását idézi, de mindez egy megható törekénységgel társul, légies finomsággal – s ez a kettősség teszi Latzina költészetét annyira egyedivé, megismételhetetlenné és utánozhatatlanná. A mindennapi élet történései és helyzetei adják a versek kiindulópontját, s mindeközben a politikai összefüggések is fel-felsejlenek a sorok között. A költő a kor szemléelője és szigorú kritikusa, iróniával, szarkazmussal és rezignáltsággal adja vissza a politikai valóságot, anélkül, hogy költészete öncélúan provokatív hatásokra akarna építeni. A cenzúra kijátszására sajátos nyelvezetet és technikát fejleszt ki, s finom sejtetések, utalások szintjén, már-már cinizmusba hajló iróniával bírálja a kor társadalmi rendszerét, ahogyan azt az *1977 júliusában* (*Im Juli 1977*) című versében is teszi:

igen igen a vers egy börtön
és mi életfogytiglan
arra vagyunk ítélve

hogy belőle magunknak megszerezzük
ami az élethez szükséges
vizet és kenyeret¹⁸

16 Vö. „Das Gras ist grün. / Der Schnee ist weiß. / Der Himmel hoch / Das Volk macht mit”. LATZINA, *Végső következtetés*, ford. JAGAMAS Ferencz Zsuzsanna, Igaz Szó 19. (1971/2.), 208.

17 Vö. „Dies aber sind die Menschen / die Menschen in dem Land in dem ich lebe”. LATZINA, *Tagebuchtage*, 25. [Saját fordításom.]

18 *Uo.*, 70. Vö. „ja ja das gedicht ist ein gefängnis / und wir sind lebenslänglich / dazu verurteilt / uns bei ihm zu holen / was man so zum leben braucht / wasser und brot”. [Saját fordításom.]

Az 1968-as prágai tavasz leverése fájdalmasan érintette Latzinát,¹⁹ melynek hangot adott a már abban az évben megírt, de csak 1992-ben megjelentetett *Mai kihallgatás (Befragung heute)*²⁰ című versében. A három szakaszban refrénszerűen ismétlődik a következő két sor: „minden színem vörös, vörös, vörös / létezik élet a halál előtt?”²¹ Ezt a refrént előzi meg a hasonló szerkezetű költői kérdés hármasa: az első szakaszban: „mi is hát egy sztrájk? / dolgok csapdában?!”²² a másodikban: „mi is hát egy háború? / emberek csapdában?!”²³ és végül a befejező szakaszban: „mi is hát Prága? / eszmék csapdában?!”²⁴ Ezt a politikai kiábrándultságot tolmácsolja *Kis számvetés (Kleine Bilanz)*²⁵ című verse is, ahol a huszonnyolc éves költő nő számvetést végez: „ijesztőnek tűnik a törbecsalás” – írja, majd keserűen folytatja: „a barát elvesztette bizalmamat, / gondatlanul kirántotta a zsebéből / s én zengjek dicséretet a dolgok állásáról?”

Tudom, hogy fel kell nőnöm,
Hozzá kell szoknom a hazugsághoz, a halálhoz.
A társadalom nélkülem is csodásan elboldogul.
Mint a ház ember nélkül –
De az ember ház nélkül?
Hallottam az emberarcú szocializmusról.
Hallottam –
De nem látom.²⁶

Anemone Latzina egyik legkifejezőbb, politikai töltettől sem mentes verse az *Ellenszenves felismerés*²⁷ (*Widerliche Erkenntnis*). Egyfajta létösszegzés, melyben a költő nő lakonikus tömörséggel, a hétköznapi beszédhez közel álló kijelentő mondatokkal egymás mellé és szembeállítja a párhuzamosan megkomponált élettapasztalatait: minden szakasz

19 Vö. [N. N.], *Anemone Latzina, Möglichkeiten einer Haltung und deren Preis im Totalitarismus* [Anemone Latzina – egy magatartás lehetőségei és ezek ára a totalitárius rendszerben], *Signale. Neue-Zeitung-Beilage für Literatur und Kunst*, 12. (2003), 12.

20 LATZINA, *Tagebuchtage*, 39.

21 Vö. „Meine Farben sind rot, rot, rot, / gibt es ein Leben vor dem Tod?” [Saját fordításom.]

22 Vö. „Was ist schon ein Streik? / Dinge in Not?!” [Saját fordításom.]

23 Vö. „Was ist schon ein Krieg? / Menschen in Not?!” [Saját fordításom.]

24 Vö. „Was ist denn schon Prag? / Ideen in Not?!” [Saját fordításom.]

25 *Uo.*, 36.

26 „Ich weiß, ich muss erwachsen werden, / Muss mich gewöhnen an Lüge, / an Sterben. / Die Gesellschaft kommt wunderbar ohne mich aus. / Wie das Haus ohne Mensch / Doch der Mensch ohne Haus?” [Saját fordításom.]

27 A vers *Visszás tudat* címmel magyarul már 1971-ben megjelent az Igaz Szóban JAGAMAS FERENCZ Zsuzsanna fordításában. Vö. Igaz Szó 19. (1971/2.), 208.

első sorában egy személyes élményt (illetve annak hiányát) villantja fel, miközben a második sor már túlmutat a személyes tapasztalaton, s a kijelentést egy másik (tágabb politikai) dimenzióba helyezi:

Ablakot be még sosem zúztam
és friss halottat sem szagoltam.

Teknőcöt még sosem ettem
s soha nem ültem még sitten.

Fák alatt még nem ébredtem
s tengerben sem szeretkeztem.

Négerrel sosem paroláztam
és embert sem küldtem halálba.

Május 13-án szerelmes sosem lettem
és sosem lett négy szóke gyerekem.

Felhőtlenül vidám még sosem voltam
és albán könyvet sem olvastam.

Abszintot még soha nem hörpöltem
s traktorgyártól még nem búzlóttam.

Az ötös terminust még sosem használtam
és illúziókat el sosem ástam.

LSD-hez még sosem nyúltam
s érdemrendet még sosem kaptam.

Polonézt még nem lejtettem
s datolyapálmát sem ültettem.

Macskára még sosem lőttem
és bőségben még sosem éltem.

Látni magam belülről nem volt alkalmam
s – valószínűleg –nem ölöm meg magam.

Ui.

(Valamikor egészen biztosan meghalok.

E szöveg vágható és változtatható.)²⁸

A versben hemzsegnek a szocialista valóságra tett utalások, mint például a traktorgyárban dolgozó értelmiség képe (ne feledjük: Herta Müller is, mielőtt kitelepült volna Németországba, egy traktorgyárban dolgozott tolmácsként), a diktatórikus hatalom önkénye (a halálba küldöttek képében), az állami kitüntetések világa, valamint az előírt („albán”) olvasmányok említése. A vers „utóiratában” (P. S.) egyértelmű utalás történik a cenzúra mindent betöltő jelenlétére: „E szöveg vágható és változtatható” – s mindez gondolati folytatásaként a „valamikor” bekövetkező halálnak. A mások és a saját halálra (és öngyilkosságra) tett számos versbeli utalás már a depresszióval küzdő Latzina életének tragikus végét sejteti (1993-ban Bukarestben máig tisztázatlan körülmények között egy villamos alatt lelte halálát).

A nyolcvanas években az erdélyi szászok és bánági svábok tömeges kivándorlása döntően befolyásolta az irodalmi élet alakulását, az ekkor keletkezett szövegek beszédmódját, tematikáját, gondolati háttérét. Fókuszba került az elszakíttottság, az otthontalanság, illetve a hazátalanság élménye, dominált a rezignált attitűd, a megváltoztathatatlanba belenyugvó, beletörődő, panasztalan retorika. Anemone Latzina annak az elenyésző kisebbségnek a sorába tartozik, aki romániai németként nem hagyta el az országot. 1983-ban keletkezett *Erdélyi elégia (Siebenbürgische Elegie)*²⁹ című versében már a címválasztással is az erdélyi német irodalom egyik legismertebb és legtöbbet idézett versére utal, Adolf

28 Vö. „Ich hab noch nie ein Fenster zerbrochen / und noch nie an frischen Toten gerochen. // Ich hab noch nie Schildkröten gegessen / und hab noch nie im Kittchen gegessen. // Ich bin noch nie unter Bäumen aufgewacht / und hab noch nie Liebe im Meer gemacht. // Ich hab noch nie einem Neger die Hand gedrückt / und noch nie einen Menschen in den Tod geschickt. // Ich hab mich noch nie am 13. Mai verliebt / und noch nie vier blonde Kinder gekriegt. // Ich bin noch nie restlos lustig gewesen / Und hab noch kein albanisches Buch gelesen. // Ich hab noch nie Absinth getrunken / und noch nie nach Traktorenfabrik gestunken. // Ich bin noch nie mit der Fünfter Terminus gefahren / und hab noch keine Illusion begraben. // Ich hab noch nie LSD genommen / Und hab noch nie einen Orden bekommen. // Ich hab noch nie Polonaise getanzt / und noch nie eine Dattelpalme gepflanzt. // Ich hab noch nie eine Katze erschossen / und hab noch nie Überfluss genossen. // Ich hab noch nie von innen gesehn / und werd – wahrscheinlich – nie Selbstmord begehn. // P.S. / (Irgendwann werd ich ganz sicher sterben. / Dieser Text kann gekürzt und verändert werden.)” [Saját fordításom.]. LATZINA, *Tagebuchtage*, 40.

29 LATZINA, *Siebenbürgische Elegie*, Neue Literatur 34. (1983/6.), 13.

Meschendörfer 1927-ben keletkezett költeményére, amely már a század elején megjósolta a szászok eltűnését erről a tájról.³⁰

Latzina változatlanul átveszi Meschendörfer szövegét, s minden második sor után beékel egy-egy postacímét: barátok, ismerősök, rokonok németországi lakcímeit, akik elhagyták Erdélyt. Egyedüli itthon maradtoként az apa jelenik meg: mint a brassói belvárosi temető immár örök lakója, míg a Németországba kitelepült anya címe háromszor is feltűnik – ezáltal is fokozva a költemény amúgy is intenzív alapfeszültségét, tragikus hangját.

Másképpen zeng a kút itt, másként fut az idő,
a csodálkozó fiú korán borzongva nő.

A BARÁT: 8 MÜNCHEN 50, LINUS-FUNKE-WEG 20

Apáknak csontja porlik a kriptafal mögött,
egyre csak hullnak az órák, hulló kövek fölött.

A BARÁTNŐ: 8011 VATERSTETTEN/BALDHAHN, ROT-
WANDSTRASSE 19

Kapun a címert látod-é? Elfonnyadt rég a kéz.

Népek jöttek és mentek, nevük semmibe vész.

AZ APA: BELVÁROSI TEMETŐ, BRASSÓ

De a holtak felett arat az istenadta nép,
s míg szőlőhegyre tart, közben sírokra lép.

A FIVÉR: 8192 GERETSRIED, STEINER WEG 173

Más a március íze, a széna szaga más,
másképpen cseng a szív szava s a hűségvallomás.

A FIVÉR: 7500 KARLSRUHE, NIKOLAUS-LENAU-STRASSE 5

Vörös hold, számos éjen egyetlen hű barát,
megsápasztja az ifjak naptúzta homlokát,

AZ ANYA: 7500 KARLSRUHE, LANGE STRASSE 90

belengi, mint a nagy halál barangoló szaga,
mint zöldes alkonyatban a tölgyfa bölcs szava.

AZ ANYA: 7500 KARLSRUHE, LANGE STRASSE 90

Érces ragyogással futnak az évek elő,
szeptember érkezik már. A fűrtöt érlelő.

AZ ANYA: 7500 KARLSRUHE, LANGE STRASSE 90³¹

30 Vö. Delia COTĂRLEA, *Identität als individuelles und gesellschaftliches Phänomen am Beispiel der „Siebenbürgischen Elegie“ von Anemone Latzina* [Az identitás mint egyéni és társadalmi jelenség Anemone Latzina Erdélyi elégia c. költeménye kapcsán] = *Kultur – Macht – Gesellschaft. Beiträge des Promotionskollegs Ost–West*, szerk. Anne HARTMANN – Frank HOFFMANN, LIT, Münster–Hamburg–London, 2003, 227.

31 Adolf Meschendörfer versét fordította Radnóti Miklós.

A Latzina által betoldott sorok tragikus számvetésként értelmezhetőek: az erdélyi hazát németországi lakcímre cserélő romániai németek exodusa visszafordíthatatlan folyamatokat generál – a százszok kilenc évszázados erdélyi jelenléte gyakorlatilag kevesebb mint két évtized alatt egy maréknyi emberre korlátozódott, s az itt(hon) maradottak egy régi-új közegben a magukra maradottság és az elkerülhetetlen történelmi vég tudatában igyekeztek életben tartani a romániai német kulturális életet.

Összegzésképp, Anemone Latzina a romániai német irodalom egyik legnagyobb hatású nőírója, aki nemcsak az Aktionsgruppe Banat íróira hatott ihletőleg (William Totok azok műzsájának nevez³²), hanem férje, Szász János révén a magyar irodalmi életbe is bekapcsolódott (figyelemre méltó Latzina fordítói tevékenysége³³), illetve a nyolcvanas években feltűnő fiatal román írónemzedék (optzeciști) számára is követendő példát mutatott. Eredeti és bátor versei mind tartalmi, mind pedig formai és stiláris szempontból kiemelkedőek, kortársai számára utat nyitnak egy merőben új költészeti kifejezésforma előtt. Fontos megjegyezni, hogy a Peter Motzan által szerkesztett és 1982-ben megjelent *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poezi germani din România*³⁴ [Mérsékelt szélről a viharosig. Tíz fiatal romániai német költő] című román nyelvű antológiában a felsorakoztatott írók között egyedüli női szerzőként Anemone Latzina szerepel. Gerhardt Csejka szavaival élve: „Anemone Latzina neve nemcsak a romániai német irodalom legkiemelkedőbb, de a kortárs össznémet irodalom egyik legkiválóbb tehetségként marad fenn.”³⁵

Végezetül pedig álljon itt Anemone Latzina vallomása a női írók szerepéről, amit válaszként adott egy, a Dolgozó Nő folyóirat 1970. március elseji körkérdésére:

Mi okból közeledik a művészethez az asszony? Miért nem éri be a családdal, a gyerekekkel, a férfi családtagok munkaejeje újratermelésének segítségével? Nem mondhatnám, hogy a kor iránti felelősségérzet az oka. Ami engem illet, jóval lényegtelenebb okaim voltak az írásra: mondanivalóm akadt felebarátaim számára, és

32 TOTOK, I. m., 70.

33 Fordításai magyar írók, költők műveiből rendszeresen jelentek meg Neue Literatur, Volk und Kultur hasábjain, ill. különböző antológiákban.

34 PETER MOTZAN, *Vânt potrivit până la tare. Zece tineri poezi germani din România*. [Mérsékelt szélről a viharosig. Tíz fiatal romániai német költő], Kriterion, Bukarest, 1982.

35 Vö. A Hét 25. (1994/51–52.), 16.

mondandómat csak versben közölhettem. A hétköznapokról akartam szólni, mert nem figyelünk rájuk, pedig színnel, gondolatokkal, benyomásokkal vagy illattal gazdagíthatnák életünket. És még valami: verseimben arra törekedtem, hogy bizonyos társadalmi jelenségekre utaljak. Nem hiszem, hogy női költészetet művelnék. Minden érdekel, ami körülöttem történik. Tudva tudom, a vers nem változtatja meg a világ útját, de felébresztheti az érzékenységet, és új benyomásokra, új eszmékre teheti fogékonyá az olvasót. Lehet, hogy mindezeknek együtt „felelősség” a neve.³⁶

Anemone Latzina egész életművének és költészetének egyik kiemelkedő jegye ez a szólások és pózok nélküli felelősségvállalás: egy egész generációért és egy életézésért. Nagysága abban mutatkozik meg, ahogy a diktatúra éveiben a kedvezőtlen társadalmi-politikai körülmények között is őszintén, hitelesen és egyszerűen vállal felelősséget az igazi költészetért és az emberi értékekért.

36 LATZINA, *Vallomás = Mai nő. Alkotásról, felelősségről vallanak*, Dolgozó Nő 26. (1970/3.), 17.

Szenkovics Enikő

A FORDÍTÁS MINT A TRANSZKULTURALITÁS GYAKORLATA

A kolozsvári Echinox folyóirat indulása

Előljáróban fontosnak tartom megjegyezni, hogy jelen tanulmány egy nagyobb kutatás része, amely az 1969-ben indult Echinox folyóirat és Kriterion Kiadó, illetve az 1970-ben létrehozott Dacia Kiadó (elsősorban) irodalmi fordításain keresztül, az adott kultúrpolitikai helyzet fényében igyekszik képet alkotni a hetvenes évek elejének erdélyiségéről, a magyar, a német, illetve a román kultúra közötti határok átjárásáról. Terjedelmi okok miatt a tanulmány elsősorban az Echinoxra, annak is az indulására és első évére tér ki részletesebben, a következő kérdések felvetésével: Mennyiben értelmezhetőek a szóban forgó lap magyar, német (és adott esetben román) oldalain megjelenő, elsősorban irodalmi, de néha egyéb jellegű: filozófiai, képzőművészeti, zenei tárgyú fordítások, valamint írások az erdélyi identitásalakítás részeként? Milyen igény mutatkozott a három nemzetiség részéről egymás irodalmának, tágabban pedig kultúrájának, kulturális életének megismerésére? Milyen szakmai és emberi kapcsolat jellemezte az együtt munkálkodást, illetve hogyan vélekedtek az egyes nemzetiségű szerkesztők, írók a nekik szánt oldalakról? Mindezen kérdések megválaszolásához, bevezetésképp, röviden felvázolom a tárgyalandó korszak, az 1968 körüli évek kultúrpolitikai helyzetét.

Kultúrpolitikai háttér

Az Echinox¹ román–magyar–német nyelvű folyóirat a liberalizációs korszak csúcspontján, 1968-ban indult (tulajdonképpen '68-ban engedélyezték és 1969 januárjában jelent meg az első száma), mely év egy igen fontos időszak végét jelöli Románia politikáját és kultúrpolitikáját ille-

1 Jelentése: napéjegyenlőség – az egyenlőség szó itt akarva-akaratlanul is behoz egy olyan konnotációt, mely a kommunista diktatúrák sajátja: mindenki egyenlő, de vannak egyenlőbbek. A mi esetünkben az egyenlőbb-ség abban nyilvánul meg, hogy a három nemzetiség között „testvériesen” elosztott oldalak a románok esetében egyenlőbbek, azaz nagyobb terjedelműek, mint a magyarok vagy a németek esetében.

tően. Ezért, a lapindítás indítékainak és az egész folyamat megértése végett visszakanyarodom néhány mondat erejéig az ezt megelőző időszakhoz.

A liberalizáció 1965–68 közötti szakaszára a Nicolae Ceaușescu párt- és államelnök által saját népszerűsége növelése érdekében bevezetett engedmények jellemzőek. Már az egy hónappal a főtítkári kinevezése után megtartott Központi Bizottság-beli plenáris ülésen elhangzottak is ebbe az irányba mutatnak, amikor – többek között – a művészeknek és íróknak a formai szabadság jogának fontosságáról beszél – már amennyire ez összefér a művészet céljaival. Látszólag tehát a kifejezés szabadságát emeli ki, de a megkötések pontosan a szabadság korlátozásáról szólnak: „Kétségtelenül senkit sem lehet az írás, a festészet és zeneszerzés egy bizonyos módjára rákényszeríteni, azt viszont lehet kérni a művészekről, hogy mindig az élet valóságát és igazságát fejezzék ki, hogy azt a népet, amelyhez tartoznak, szolgálják.”² A tartalom mibenlétét több esetben is megjelöli, felfogása szerint a jó művész olyan, aki meghatározott témáról ír – a kifejezési módnak, a forma szabadságának birtokában. A liberalizáció tehát itt is a formára vonatkozik, a *hogyannra*, viszont a tartalmat, a *mit* a párt által előre meghatározott minták irányítják. Sőt: konkrét ajánlatok is elhangzanak a témára vonatkozóan, miközben a szöveg a szólás- és vélemény szabadság fontosságát hangsúlyozza. Ezek az ellentmondások, a liberalizációs gesztusokban rejlő burkolt megszorítások az új főtítkár hatalmi pozíciójának megszilárdítását szolgálják, és nem véletlen az sem, hogy közvetlenül a kinevezése után fontosnak tartja a kulturális élet képviselőivel való személyes találkozást.

Megjegyzendő, hogy a hatvanas évek liberalizációja tulajdonképpen átmenetet jelent az 1970-es évektől kezdődő ideológiai „bekeményítéshez” és egy – a fiatal generáció által művelt – újfajta írásmód kialakulásához. Nem mellékes, hogy a román irodalomban a fiatal és az idősebb generáció között olyan konfliktus képződött, amely alapvetően politikai eredetű volt: a fiatalabbak, akiket az utóbbi években az idősebbek karoltak fel és juttattak közlési lehetőséghez, hangot adtak az addig gyakorolt írásmód és irodalmpolitika ellen emelt kifogásaiknak és túl akartak lépni a számukra felállított korlátokon. Radu Boureanu³ például

2 A Scinteia 1965. május 20-i számában található, a plenáris ülésen elhangzott Ceaușescu-beszédből idéz Anneli Ute GABANYI, *Partei und Literatur in Rumänien seit 1945*, R. Oldenburg Verlag, München, 1975, 122. [Saját fordításom.]

3 Radu Boureanu (1906–1997) költő, író, fordító, műkritikus, 1967–1974 között a Viața Românească című irodalmi havilap főszerkesztője.

egy 1968-as írásában, melyben – amint azt a cikk címe is mutatja, még a generációk közötti álkonfliktusról beszél – még „megértő” hangnemben szól a fiatal írógenerációról, megjegyezve, hogy az új írónemzedéknek be kell illeszkednie az adott közösségbe, melynek jogai és kötelességei rá is vonatkozni fognak. Itt még az idősebb nemzedék kötelességeire helyezi a hangsúlyt: „Társadalmi együttélésünkben megjelennek különféle társadalmi jogok és kötelességek. Kötelességünk [az idősebbeknek, megj. Sz. E.] átvenni és továbbvinni a társadalmi haladás tényeit, kötelességünk megnevesíteni ezt a társadalmi időt saját tapasztalatunkkal, melyet majd átadunk az utánunk jövő nemzedéknek.”⁴ Egy évvel később, az akkor fiatal Adrian Păunescu költőnek⁵ adott interjúbán, amely más írókkal készített beszélgetésekkel együtt 1971-ben jelenik meg kötet formájában, már a következőképpen nyilatkozik: „Ha mi [az idősebb írónemzedék tagjai, megj. Sz. E.] elhagyatottnak érezzük magunkat, akkor a fiatal generáció akarta azt, hogy elhagyatottnak érezzük magunkat [...] A fiatalok azt állították, hogy mi beszennyezett generáció vagyunk. Mi az irodalmat történelmi és társadalmi küldetésünkkel akartuk szolgálni. Mi őszinték voltunk.”⁶ Boureanu üzen is a fiataloknak: „Lehetetlen a fiataloknak azt képzelniük, hogy nem szeretjük őket. De még jobban szeretnénk, ha kevésbé lennének brutálisak a velünk való viszonyukban.”⁷

Az idézett mondatok rendkívül fontosak egyrészt az idősebb írógeneráció irodalmi (és politikai) szemléletének megvilágítása miatt, másrészt azért is, mert magukban foglalják a fiatalabb írónemzedék elzárkózását attól az irányvonalától, amely a klisék és normák által irányított irodalmat a politikai manipuláció eszközeként használja fel, és amely nem az esztétikai értékek elsődőségét hirdeti. Továbbá a fenti idézet – a történelmi és társadalmi hivatás hangsúlyozásával – a generációk közötti konfliktus politikai vetületét is szemlélteti, azt, hogy a különböző nemzedékek mi mellett kötelezték vagy nem kötelezték el magukat. És nem utolsósorban azért tartom fontosnak e generációs problémának a megemlítését, mert ennek is szerepe van az elhatárolódás vágyának körvonalazásában, új közlési és kifejezési igények megjelenésében, és ezzel egy új folyóirat útnak indításában.

4 Radu BOUREANU, *Falsul conflict între generații*, Viața Românească 1968/9., 92.

5 Adrian PĂUNESCU (1943–2010) költő, politikus, akit számos kritika ért a Nicolae Ceaușescu és a kommunista rezsimet dicsőítő „költeményei” illetve a nacionalista, kisebbségellenes megnyilvánulásai miatt.

6 Adrian PĂUNESCU, *Sub semnul întrebării*, Cartea Românească, București, 1971, 121.

7 *Uo.*

A liberalizáció fontos lépése az is, hogy 1968. június 26-án a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Bukarestbe hívta a magyar értelmiség több mint 50 képviselőjét, illetve július 3-án a német kisebbség küldöttségét – ezáltal azt a látszatot keltve, hogy a pártvezért érdeklik a kisebbségek, a meghívásnak tehát olyan gesztusértéke van, melyre aztán a későbbiekben hivatkozni lehet.

További fontos mozzanat, hogy 1968. augusztus 21-én Ceaușescu beszédet tartott, amelyben határozottan elítélte Csehszlovákia megszállását. Ezzel egyrészt tovább növelte népszerűségét az ország határain belül és Nyugaton egyaránt, másrészt féltő volt, hogy kivívja maga ellen a szovjetek haragját. Ezért is volt hasznos a széles külső és belső támogatottság.

Nem véletlenül hagytam utoljára a legfontosabb mozzanatot, ez ugyanis átvezet jelen írás konkrét témájához: 1968. november 14–16. között írószövetségi kongresszust szerveztek Bukarestben, amelyre furcsa mód nemcsak a „delegáltak” voltak hivatalosak, hanem a látszólag demokratikusan, „közgyűlés” formájában szervezett írókongresszusra az „ország összes íróját” meghívták. Előkészületként az írók a követeléseik megfogalmazásával foglalatoskodtak, amelyek a kiadók átszervezésére, új folyóiratok alapítására, az írószövetség demokratizálására, a nyugati irodalommal való szorosabb kapcsolat kiépítésére vonatkoztak. Az előkészületeket, a párt aggodalmait igen jól szemlélteti az, hogy már a kongresszus előtt egy hónappal megfogalmaztak és kiadtak egy alapidokumentumot, amelyet az írószövetség bizottsága állított össze, és amely a párt álláspontját foglalja magában az irodalmat érintő kérdésekben. Alapvetően ez az írat megszorításokat tartalmaz, és a pártnak a liberalizációs folyamatot megfékező törekvéseit mutatja, amit a következő, az irodalom szerepére vonatkozó idézet is igazol: „A marxizmus határozottan elutasítja a művészet társadalomtól való »függetlenségének« (eufemisztikus megfogalmazásban: autonómiájának) lehetőségét”.⁸ Az irodalomnak ezzel szemben sokkal inkább „jelentékeny befolyást kell gyakorolnia a társadalmi életre, az ember szellemi és erkölcsi természetére”.⁹ A dokumentum ezenkívül a „tartalom felelősségére”, az érthetőségre, valóságközelségre és a nemzeti elemek hangsúlyozására hívja fel az írók figyelmét, és az is kiderül, hogy a stílusok sokfélesége nem a stílus tényleges szabadságát jelenti, hisz,

8 *Probleme actuale ale literaturii române*, România Literară 1968. október 17., idézi Anneli Ute GABANYI, *Partei und Literatur...*, 158.

9 *Uo.*

mint megjegyzi, a művész stimulálása és irányítása egyáltalán nem zárható ki.¹⁰

Ceaușescu az írókongresszus utolsó napján jogosnak ismerte el az írók követeléseit, elsősorban az írószövetség és a kiadók decentralizációjára vonatkozóan, viszont a fiatal generációt illetően már nem nyilatkozott annyira pozitívan, feltételezhetően azért, mert ők nem akartak a dogmatizmus jegyében alkotó, a párt céljait követő idősebb írógeneráció sorába beállni, és ez ellenkezett a párt elveivel. Továbbá megerősítette a kongresszus előtt kiadott dokumentum állásfoglalásait, miszerint az irodalomnak a társadalom szolgálatában kell állnia és a marxista-leninista ideológia üzenetét kell a néptömegeknek átadnia. Kiemelte, hogy e célok megvalósítása érdekében az irodalomnak közérthetőnek kell lennie, és ezért elítélendő minden fajta öncélú formajáték. Nagyon hangsúlyosan fogalmazta meg ezen a kongresszuson a párt irodalomirányító szerepét is: „A művészet párt általi irányítása elháríthatatlan felelősség; biztosítania kell, hogy hazánk művészete és irodalma a szocializmus és a haladás ügyét szolgálja.” A párt azon jogát is ismertette az írókkal, hogy amennyiben a társadalom érdekét individualisták követeléseit veszélyeztetik, megteszi a szükséges intézkedéseket.¹¹ E negatív kicsengések ellenére annak a ténye, hogy első ízben szervezték meg nagyobb nyilvánossággal az írókongresszust, hogy két magyar író választottak az új vezetőségbe (Méliusz Józsefet az öt alelnök egyikének és Szász Jánost titkárnak),¹² új fiókszervezetek, kiadók, folyóiratok létrehozásáról hoztak döntéseket, a nyitás lehetőségével, reményével kecsegtették a kisebbségi írókat. Mindezek a kisebbségek irányába tett gesztusok azonban jól megfontolt céllal történtek: a látszólag szabadabb mozgásteret szándékoztak leszűkíteni az intézmények szigorúbb irányítása révén – Tismăneanu¹³ találóan használja ebben az összefüggésben a „reformok paródiája”¹⁴ kifejezést.

10 *Uo.*

11 Beszédét a România Literară 1968. november 21-i száma közli, ez alapján készült az összefoglaló, a témánk szempontjából lényegesebb elemek kiemelésével, illetve innen való a fenti idézet is.

12 Lásd a Román Írószövetség honlapját: <https://uniuneascrititorilor.ro/sinteza-istorica>.

13 Vladimir Tismăneanu (1951) román politológus, egyetemi oktató, az Amerikai Egyesült Államokban él, a Maryland University professzora. Fő kutatási területe a román kommunizmus politikatörténete, lásd pl. Vladimir TISMĂNEANU, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005. Az általa vezetett, a kommunista diktatúra által elkövetett bűncselekményeket vizsgáló elnöki bizottság készítette azt a 660 oldalas, átfogó jelentést a romániai kommunizmus bűneiről, amely alapján a román állam 2006-ban hivatalosan is elítélte a kommunista rezsim idején elkövetett visszaéléseket.

14 Vladimir TISMĂNEANU, *Arheologia terorii*, Alfa, București, 1998, 235.

Az Echinox indulása

Ebben a forrongó korszakban külön figyelmet szentelnek az egyetemi diákság „jogainak”: ez az a generáció, tanultsága, nyitottsága, tudáséhsége, tájékozottsága miatt pedig az a társadalmi réteg, amelyiktől a kommunista rezsimnek mindig is félniük kellett, hisz többnyire ők a rendszerellenes megmozdulások kezdeményezői (lásd ötvenhatot, hatvannyolcat). Rostás Zoltán arról számol be az *Echinox 50* emlékkötetben közölt írásában,¹⁵ hogy a „fokozatos »liberalizálással«, a KISZ-[Kommunista Ifjúsági Szövetség] és a KDSZSZ [Kommunista Diákok Szervezeteinek Szövetsége]-beli idegesítő rituálék »elhanyagolásával«, »hazafias munkáról« való lemondással¹⁶ háttérbe szorításával a kolozsvári diákságnak nem is igazán volt mit a rendszer ellen protestálnia. Sőt, a hirtelen kitalált és május másodikára tett ifjúság napjára az unalmas mítingek helyett nagy darab disznóhúst, kenyeret és talán sört is kaptak, a tanév végén pedig csökkentették a vizsgák számát és egyszerűsítették az államvizsgát – emlékezik vissza Rostás.¹⁷

Ami az új lap lehetőségéről felröppenő hírt illeti, ezzel kapcsolatban szintén Rostástól idézek: „A kérdőívezés után¹⁸ általában az Arizonába vagy az Egyetemi Könyvtár szomszédságában levő Crocoba mentünk. Általában olyan társaság verődött össze itt, akiknek mesélni tudtunk felfedezéseinkről, és akikkel meg tudtuk osztani véleményünket a világ dolgairól. Azt hiszem, akkor hallottam egy diáklap beindításának terveiről.”¹⁹

Az eredetileg román nyelvűnek tervezett lapról fontos megjegyezni, hogy az ebben az időszakban létesített kiadókkal ellentétben nem egyszerűen „felső” utasításra jött létre: a „felülről” jövő rendelkezést megelőzte az „alulról” induló kezdeményezés,²⁰ vagyis az az 1967-ben alakult, román egyetemisták alkotta irodalmi körből nőtt ki, amelynek életre hívói Eugen Uricaru, Marcel Constantin és Marian Papahagi

15 Zoltán ROSTÁS, *Aventura. Preliminarii la un „autointerviu” = Echinox 50*, szerk. Ion POP – Călin TEUȚIȘAN, Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018, 274–281.

16 ROSTÁS, *Aventura...*, 276.

17 Bővebben lásd ROSTÁS, *Aventura. Preliminarii la un „autointerviu” = Echinox 50*, 276.

18 Rostás a Babeș-Bolyai Tudományegyetem történelem-filozófia szakos hallgatója volt. Másodéves korában, 1966/67-ben kezdett el anketákat vezetni, kérdőívezni. Lásd ROSTÁS, *Aventura...*, 274–276.

19 ROSTÁS, *Aventura...*, 276–277.

20 Hasonló igények figyelhetők meg más városok diákságának körében is: ebben az időszakban jelenik meg Jászvásáron az Alma Mater, később Dialog, Temesváron a Forum Studentesc, illetve Bukarestben az Universitatea Comunistă című lap.

– ennek az egyre népszerűbbé váló körnek aztán nevet adtak, így lett belőle Echinox kör.²¹ A rendszeres találkozások kezdetben különböző kávézóban kaptak helyet, majd egy ideig a törzshelyükké lett Metropolban, végül a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Bölcsészka,²² avagy a Filológia egyik termében, ahol Ion Pop irodalomkritikus, aki egyébként a lap mozgatórugója volt éveken keresztül (összesen 17 évig vezette a lapot, 1969–1973 között főszerkesztőként, majd 1973–1986 között lapigazgatóként), a kör elnöke lett. Ekkor, immár a Filológián fogalmazódott meg az igény egy, az idősebb generációtól különálló publikálási fórumra, ahol a fiatalok az írásaikat közölhetnék: „A diáklap ötlete a Marian Papahagi, Eugen Uricaru, Adrian Popescu és Marcel Runcanu által alkotott csoportban született. Kezdetben ez csak játékosan öltött testet egy bizonyos »lapocska« formájában, melyben próbetűs írással különböző nyelvi tréfákat, nagyvilági beszámolókat, karcolatokat stb. »közöltek«. Ezek a »mozgó lapok« amolyan gyerekes szamizdatként terjedtek a diákok között, meglepő publicisztikai hatással – és Eugen Uricaru volt az első, aki megértette, hogy a játékot komollyá lehetne tenni, ha tudatos kulturális gesztusként művelnék.”²³ Elindult

21 Párhuzamként, magyar nyelvterületről feltétlenül meg kell említeni a jóval korábban, 1956-ban (a Maxim Gorkij Kör utóaként) megalakult Gaál Gábor Kört, melynek legfontosabb időszakára 1963-ban veszi kezdetét, miután Bodor Pál átveszi az irányítást: ekkor válik felolvasóestből vitaforummá, a kör magvát kolozsvári magyar filológus diákok alkotják: Aradi József, Apáthy Géza, Balázs András, Csiki László, Farkas Árpád, Gálfalvi György, Király László, Kocsis István, Magyar Lajos, Molnos Lajos, Tömöri Péter, Znorovszky Attila, s hozzájuk csatlakozott az alsóbb évfolyamokról Cseke Péter, Éltető József, Gyimesi Éva, Kenéz Ferenc, Paizs Tibor, Vári Attila. Írásaikat az Ifjúmunkás, Utunk, Korunk, Igazság, Előre közölte (lásd <https://lexikon.kriterion.ro/szavak/1101/>). A német nyelvterületről vett példaként a néhány évvel később, 1972-ben bánsági sváb filológus diákok által alapított Aktionsgruppe Banatról [Bánsági Akciócsoport] is szót kell ejteni, melynek gyökerei a nagyszentmiklósi német liceum irodalmi körében keresendők. Kilenc alapító tagja: Albert Bohn, Rolf Bossert, Werner Kremm, Johann Lippert, Gerhard Ortinau, Anton Sterbling, William Totok, Richard Wagner, Ernest Wichner. Írásaikat eleinte a Neue Banater Zeitung temesvári lap közölte, majd a bukaresti, Gerhardt Csejka által főszerkesztett Neue Literatur lap. A kört 1975-ben beszüntették. A magyar és német párhuzamot azért tartom fontosnak, mert az Echinox kör indulását nem vizsgálhatjuk az adott kor irodalmi kontextusa hiányában: a hatvanas években a románok, magyarok, németek sorában egyaránt megfogalmazódott az igény egy új-, másfajta írás- és olvasásmóda, ami természetszerűleg együtt járt a publikálási lehetőségek keresésével. A már működő lapokban felkínált oldalak mellett jó lehetőségnek tűnt az egyetemisták által írt, háromnyelvű Echinox című lap.

22 Romániában, így a kolozsvári egyetemen is a bölcsészkarok a nyelv és irodalom szakokat jelentették, mégpedig kettős párosításban, nem tartoztak tehát ide a történeti vagy szellemtudományok. Ez mind a mai napig így van.

23 Petru POANTĂ, *Efectul „Echinox” sau despre echilibru*, Biblioteca Apostrof, Cluj-Napoca, 2003, idézi László Szabolcs, *A háromnyelvű sárkány születése. Az Echinox indítástörténetének rekonstrukciója*, Látó 2010. november, <http://www.lato.ro/article.php/A-h%C3%A1romnyelv%C5%B1-s%C3%A1rk%C3%A1ny-sz%C3%B4let%C3%A9se-Az-Echinox->

hát egy kolozsvári, egyetemistákból álló küldöttség Bukarestbe, amelynek tagjai Eugen Uricaru, Marian Papahagi és Adrian Popescu voltak, hogy a szükséges engedélyeket beszerezzék.

Magyar vonatkozásban igen fontos szólni arról a magyar diákberkekben indult kezdeményezésről, amely a román irodalmi körével párhuzamosan zajlott, és amely az eredetileg román nyelvű lapot háromnyelvűvé tette: egy új magyar diáklap indításának tervezéséről van szó, mely a *Hajtás* címet viselte volna, és amelyről így ír Martos Gábor: „A munkatársi gárdát Szabó Zsolt, Csáky Zoltán és Máthé Éva kezdték szervezni. Őket azonban a – még csak tervezett! – lap élén hamarosan Molnár Gusztáv, Ágoston Vilmos és Bíró Béla váltották fel.”²⁴ A laptervet a Diákszövetségnél jóváhagyták, az egyetem vezetősége azonban nem engedélyezte az önálló magyar diáklapot, csupán egy háromnyelvűt – írja László Szabolcs:²⁵ „Vagy háromnyelvű kiadvány születik, vagy semmi (noha a német diákok nem is kérték a részvételt!)” – idézi László Szabolcs Rostás Zoltán szavait a vele készített ankétból.²⁶ Cseke Péter megjegyzi ezzel kapcsolatban: „[...] sem a kör vezetői (Ion Pop, Marian Papahagi), sem a német diákok (Peter Motzan, Werner Söllner) nem örvendtek. Hogy mennyire diktatórikus eszközökkel indították az *Echinoxot*, az abból is kiderült, hogy a rektori hivatal által kinevezett főszerkesztő, Eugen Uricaru,²⁷ mielőtt Ágoston Vilmosékra csukta volna az ajtót, kijelentette: »vagy aláírjátok, hogy mind tagjai lesztek az *Echinox*nak, vagy addig nem mentek ki innen.«.”²⁸ Ágoston Vilmos pedig így vall az akkori rektor, Ștefan Pascu lapindítással kapcsolatos reakciójáról: „[...] behívta a román diákok

1968-as-ind%C3%ADt%C3%A1st%C3%B6rt%C3%A9net%C3%A9nek-rekonstru%C3%B3ja/1836/.

- 24 MARTOS Gábor, *Ejgyenlőség*, Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó, Kolozsvár, 2000, 29.
- 25 Rostás Zoltán 2018-as, az ünnepi *Echinox*-kötetbe készített írásában már az áll, hogy a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága nem hagyta jóvá a magyar lap indítását. Az tehát, hogy milyen szintig jutott fel a magyar diákok kérése, a visszaemlékezésekben különféle módon jelenik meg. Lásd ROSTÁS, *Aventura...*, 278.
- 26 László Szabolcs a szakdolgozata végén szereplő ankétból idéz. Lásd LÁSZLÓ, *Ankét*, 122.
- 27 Eugen Uricaru (1946) ezen megnyilvánulása napjainkból visszatekintve nem tűnik meglepőnek: a diktatúra évei alatt fontos pozíciókat betöltő író 2005-ben lemondott a Román Írószövetség elnöki tisztjéről, miután az előkerült securitász dossziék alapján azzal vádolták, hogy besúgó volt (többek között a kolozsvári Doinea Cornea rendszerellenes személyiséget figyelte meg).
- 28 *Marsallbot a hátizsákban. A Forrás harmadik nemzedéke*, az interjúkat készítette, a tanulmányt írta, a műveket válogatta és a függelékkel összeállította Martos Gábor, Erdélyi Híradó Könyv- és Lapkiadó, Kolozsvár, 1994. 358. Idézi CSEKE Péter: *Fiatal alkotók erdélyi műhelyei 1965–1975 között*, <https://www.eirodalom.ro/irodalom/tanulmany/item/1389-fiatal-alkotok-erdelyi-muhelyei-1965-es-1975-kozott.html>

egy csoportját, helyiséget ajánlott fel nekik, írógépet, páncélszekrényt, íróasztalt, és megtiltotta nekünk, hogy külön lapot adjunk ki. Csakis olyan lapról lehetett szó, amit román vezetéssel jelentetünk meg, »itt nincs helye semmiféle szeparatizmusnak« – mondták.”²⁹

Már a fentiekben csupán vázlatosan felsorolt tények alapján is láthatjuk, hogy összetett jelenséggel van dolgunk, a lapindítás körülményeitől el egészen annak román, magyar, német részről való fogadtatásáig. A kirakatpolitikába jól beleillő multikulturalitás-címkével ellátott *Echinox*, amely a „békés együttélés” (románul: conviețuire pașnică) jegyében született, nem is indult olyan békésen, és az évek során sem alakult ki olyan szoros barátság a magyar és a német, illetve a magyar és a román írók között, mint mondjuk a román és a német írók között.

Az Echinox háromnyelvűsége – akadály vagy lehetőség?

A háromnyelvűség kényszere egy idő után azonban lehetőséggé vált, még akkor is, ha az aránytalanság (átlagban a 24 oldalból 3 magyar és 1 német) korlátokat szabott a közlésnek. Ez a lehetőség „a más nemzetiségűek kultúrájával való intenzívebb kapcsolatot”³⁰ jelentette, mondja Franz Hodjak, az egymás kultúrája iránti kíváncsiságot, a másságha való betekintés lehetőségét. Hodjak hozzáteszi: „sosem tartottam az idegen elemek hatását az identitásvesztés veszélyének, hanem mindig is az intellektuális horizont kiszélesítésének, illetve a polgári ismeretek gazdagításának”.³¹ Ion Pop pedig így nyilatkozik: „A folyóirat – mint tudjuk – Erdély három nyelvén jelent meg, és természetes volt az együttműködésre való törekvés.”³² Szócs Géza költő még tovább megy az *Echinox 50* című ünnepi kötetben közölt visszaemlékezésében, amelyben az együttműködés hozadékaként a különböző nemzetiségek egymásról kialakított képének pozitív irányú megváltozásáról beszél: „A romániai magyarok a Ceaușescu-rezsim valóságát ellenséges világgé váltak. Mivel a kommunista zsarnokság román nyelven megfogalmazott nemzeti szlogeneket használt, ezért az erdélyi magyarok elvesztették bizalmukat mindabban, ami román volt. Az itteni kommunizmus egyenesen román nemzeti kommunizmusként határozódott

29 ÁGOSTON Vilmos, *Az érvelés ideje*, Noran, Budapest, 2000, 18.

30 Franz HODJAK, *Încercam să facem exerciții de libertate = Echinox 50*, 273. [Saját fordításom.]

31 Uo.

32 *Ankét*, Ion POP válaszai = *Echinox 50*, 83. [Saját fordításom.]

meg. A magyarok tudomásul vették ezt a tényt, a következőképpen vélekedve erről: ha a kommunista rezsim ellenségünk (és az is), és ha ez a kommunizmus egy román nemzeti kommunizmus, akkor a románok is az ellenségeink. Le akarnak győzni, meg akarnak semmisíteni, ki akarnak zárni. Az Echinoux műhelye képesnek bizonyult arra, hogy nagymértékben meghiúsítsa ezeket a gyanakvásokat, ezt a bizalmatlanságot.”³³ Beke Mihály András pedig egyenesen úgy fogalmaz, hogy: „Ha létezett is valaha Kós Károly kétségbeesett gondolata, a transzilizvanizmus, akkor az Echinoux szerkesztősége erre a legékeesszólóbb példa lehetne. Közös író-olvasó találkozókon való részvétel, a magyar szerzők védelmezése a román szélsőségekkel szemben (személyes élményem!), az azonos szellemi értékrend alapozták meg ezt a közösséget.”³⁴ És hogy egy ellenvéleményt is közöljünk, álljon itt Egyed Péter kategorikus kijelentése: „Elutasítom azt, hogy valamiféle tudatos multikulturalizmus vagy interetnikus együttműködés lett volna közöttünk. Ez utólagos konceptek visszavetítése az akkori időkre.”³⁵

Az Echinouxot értelmezhetjük akár a multikulturális Erdély leképezéseként is, amennyiben több nemzet egymásmellettségéről van szó – de ez szükségszerűen bevonja a transzkulturalizmus³⁶ fogalmát is, hiszen a lap szempontjából a hangsúly nem az egymás mellett való eléledgelésen, hanem az adott népek közötti interakción, kultúrák közötti párbeszeden van. Hogy ez nem valósult meg szerkesztőségi

33 Szőcs Géza, *Despre un atelier de altădată = Echinoux 50*, 364. [Saját fordításom.]

34 BEKE Mihály András, *A szabadságillúzió díszkrét bája avagy 50 éves a kolozsvári Echinoux = Echinoux 50*, 370.

35 *Ankét*, EGYED Péter válasza = LÁSZLÓ Szabolcs, *Interkulturalitás az Echinouxban*, Korunk 2009/11., <https://epa.oszk.hu/00400/00458/00155/index14ec.html>

36 A transzkulturalizmus fogalmát Wolfgang Welsch dolgozta ki az általa már avítottak vélt hagyományos kultúrafelfogás, a multikulturalizmus és az interkulturalizmus ellenében. Ez utóbbi kettő esetében a különböző kultúrákat homogéneknek, monolitikus egységekként, gömbökként képzelik el, „a multikulturalisták ezt a társadalmakon *belüli* kapcsolatokra, az interkulturalisták pedig a társadalmak *közötti* kapcsolatokra való tekintettel teszik” (WOLFGANG WELSCH, *Transzkulturalitát. Realitát – Geschichte – Aufgabe*, new academic press, Wien, 2017, 22. [Saját fordításom.]). A legnagyobb problémának e két felfogásban azt tartja, hogy „a gömbökként felfogott kultúrák nem tudnak egymással kommunikálni, nem tudnak egymáson áthatolni, hanem csupán, ahogy ezt Herder találóan megfogalmazta, »taszítani« tudják egymást” (WELSCH, *I. m.*, 11. [Saját fordításom.]). Ezek helyett a transzkulturalizmus terminust ajánlja, amely a kultúrákat nem egymástól elszigetelt gömbökként, hanem hálóként, szövetként látja. Egyik legnagyobb előnyének azt tartja, hogy általa megnő a kapcsolatteremtő, illetve a kommunikációs képesség is: „[...] a belső transzkulturalitás a külső transzkulturalitásbeli társas érintkezésben is segít. Ugyanis minél több elemből áll egy egyén kulturális identitása, annál nagyobb annak az esélye, hogy közös tulajdonságai legyenek más egyénnel (WELSCH, *I. m.*, 20. [Saját fordításom.]).

szinten, azaz nem volt egy egységes szemlélet, koncepció, hanem legfeljebb az egyes szerzők kapcsolatában, az is lehetséges. Viszont az is kétségtelen, hogy a szóban forgó lapon belül lehet és kell is beszélni kultúrák közötti kapcsolatokról, a kultúráközvetítés legkézenfekvőbb formája pedig a műfordítás volt.

A műfordítás mint értékközvetítés

Lévén, hogy a román az államnyelv, azaz a mindhárom nemzet által ismert nyelv, sokféle kombinációban volt alkalmas az értékközvetítésre. Egyrészt a román oldalakat a magyarok és németek is el tudták olvasni és ily módon valamiféle képet tudtak alkotni a román irodalmi, filozófiai, kulturális életéről. A román oldalakon közölt írások jutottak el tehát a legtöbb olvasóhoz, de a Nyugatról „importált” szellemi, irodalmi és nem utolsósorban filozófiai áramlatok is a román nyelv közvetítésével kerültek be a német nyelvterületről: számos írást fordítottak le vagy a német anyanyelvű, többnyire német–román szakos egyetemi hallgatók, később neves írók, irodalomtörténészek vagy a németül jól tudó román hallgatók. Ami kimondottan a szépirodalmat illeti, a fiatal német szerzők, elsősorban költők is megjelentek román fordításban (arra is van példa, Franz Hodjak esetében, hogy saját maga fordította le verseit), és ez az új szellemiség, ezek az új kifejezési módok igen nagy hatással voltak a fiatal román szerzők, a „nyolcvanasok” (optzeciști – ahogy őket a későbbiekben megnevezték) szemléletmód- és értékformálódására.

Hogy milyen nagy szerepe lehetett a fiatal román, illetve német költők Echinokban közölt verseinek, az is mutatja, hogy később, évtizedek múltán fontosnak tartották azokat külön kötetben is megjelentetni: a *Poezii revistei Echinoux. Antologie (1968–2003)*³⁷ [Az Echinoux folyóirat költői. Antológia (1968–2003)] című 2004-ben látott napvilágot, és fiatal román költők verseiből közöl válogatást, a második kötet pedig *Poezii revistei Echinoux. Vol. 2: Pagini germane. Antologie (1968–1988)*³⁸ [Az Echinoux folyóirat költői. 2. kötet: Német oldalak. Antológia (1968–1988)] címmel jelenik meg, ez pedig az évek során az Echinokban közlő romániai német (szász és sváb – ez utóbbiak között az Aktionsgruppe

37 *Poezii revistei Echinoux. Antologie (1968–2003)*, szerk. Ion Pop, Dacia Könyvkiadó, Cluj-Napoca, 2004.

38 *Poezii revistei Echinoux. Vol. 2: Pagini germane. Antologie (1968–1988)*, szerk. Ioan Mușlea, Limes, Cluj-Napoca, 2013.

Banat tagjai is fellelhető) költők verseit gyűjtik össze. Szintén itt említem meg a *Vânt potrivit pină la tare. Zece tineri poeți germani din România* [Mérsékelt szélről a viharosig. Tíz fiatal romániai német költő] című gyűjteményt, amelynek érdekessége, hogy 1982-ben jelent meg³⁹ és tíz fiatal romániai német költő verseit tartalmazta, majd harminc év múlva, azaz 2012-ben újra kiadták,⁴⁰ immár azzal a két költővel is kiegészítve, akiket a cenzúra annak idején kivágott a kötetből, mert a kézirat leadása után kivándoroltak Németországba.⁴¹ A 2012-es kiadás elé írt előszóban külön megemlítik az Echinoxot, mégpedig olyan műhelyként beszélnek róla, mint ami a regionális multikulturalitás elismerése. Ion Bogdan külön megjegyzi, hogy szoros kötelékek fonódtak a szerkesztőségekben a román és német egyetemisták és fiatal írók között, és itt, immár szerzőtársakként kezdik el fordítani egymás szövegeit.⁴² (Zárójelben jegyzem meg, hogy – amint fentebb is szó volt róla – itt is két- és nem háromoldalú barátságokról beszélnek, azaz a magyar vonatkozásokról nem esik szó.)

Az első két, kimondottan az Echinoxban publikáló költők verseit tartalmazó és a már a 2000-es években, tehát jóval az 1989-es forradalom után kiadott antológia összevetésekor lényeges különbséget észlelhetünk: míg a román költők antológiája egy sokkal nagyobb időszakot ölel át, a kezdetektől, azaz 1968-tól 2003-ig, addig a német költők esetében természetesen adódhatott az 1988-as korszakhatár a szintén '68-as évtől: ekkor már a német anyanyelvű költők nagy része kitelepedett Németországba, tehát egyrészt csak elvéve születtek német nyelvű versek, másrészt a kitelepedéssel a romániai német irodalom is mint olyan bizonyos értelemben felszámolta önmagát. Itt jegyzem meg, hogy habár a lap háromnyelvű, a román és német költők verseit tartalmazó antológiák mellett nem született magyar nyelvű válogatás. Ennek okai az alább röviden felvázolt tényekben is keresendők, az egységes szerkesztői elv hiányától el egészen addig, hogy a magyar költők számára nem az Echinox volt a költővé érés terepe, tehát sem számukra nem volt annyira fontos egy esetleges magyar nyelvű antológia megjelentetése, sem az Echinox számára. És véleményem szerint, mivel az itt közlő magyar költők és olvasók számára is sokkal nagyobb súllyal bírt egy

39 *Vânt potrivit pină la tare. Zece tineri poeți germani din România*, szerk. Peter MOTZAN, ford. Ion MUȘLEA, Kriterion, București, 1982.

40 *Vânt potrivit pină la tare. Tineri poeți germani din România*, szerk. Ion Bogdan LEFTER, Tracus Arte, București, 2012.

41 Klaus Henselről és Werner Söllnerről van szó.

42 *Vint potrivit pină la tare*, 9.

különálló (Forrás-)kötet vagy egyéb, a Kriterion Kiadónál publikált könyv (lévén, hogy e kiadó kimondottan a kisebbségek számára született, és nem a többség mellett a kisebbség számára is), ezért feltételezésem szerint nem is volt az Echinoux lapnak akkora tétje, mint a románok vagy németek esetében.

A magyar nyelvű oldalakról tehát a későbbi hiányok felől visszatekintve is elmondható, hogy nem fejtettek ki akkora hatást az olvasóikra, és meglehetősen egyoldalúak (egyirányúak) voltak: ezeket csak a magyarok tudták olvasni, tehát sokkal szűkebb közönség, ráadásul egyetemi lap és nem központi újság lévén, nem került be az országos terjesztőhálózatba, és a diákok mellett csak kevés (főleg kolozsvári) értelmiségi jutott hozzá.

Ami a magyar–román, magyar–német fordítási irányt illeti, magyarról románra még ugyan fordítottak néhanapján, magyarról németre viszont alig. A magyar szövegek román fordításai segítségével valamicske eljutott a románokhoz, illetve a románul is beszélő németekhez is. Ez a valamicske azonban távolról sem volt elég, és nemcsak a szövegek, fordítások szintjén szűkülnek itt le a kultúrák közötti átjárások lehetőségei, hanem ezen oldalak elszigetelődéséhez az is hozzájárult Gaal György szerint, hogy a magyar oldalakat nem jellemezte a román oldalakhoz hasonló koncepciózus szerkesztés – ennek egyik oka abban keresendő, hogy nem állt ott mögöttük már a kezdetekkor egy olyan szerkesztőgárda, mint a románok esetében az Echinoux-kör egybeforrt társasága.⁴³ Ezenkívül a terjedelem miatt sem volt egyszerű a szerkesztőnek azzal a kevéssel a lehető legjobban gazdálkodni, ezzel kapcsolatban szintén Gaal György azt mondja, hogy „a »magyar Echinoux« függelék. Függeléke egyrészt a hús másik oldalnak [...] Másrészt függeléke a nagykulturának, olyannyira függeléke, hogy legtöbbször észre sem vevődik.”⁴⁴ Itt jegyzem meg, hogy a kommunizmus idején a magyarul való publikálásnak elsősorban identitásmegőrző szerepe volt, és nem feltétlenül más kultúrák közvetítése számított a legfontosabbnak. Az tehát, hogy mégsem mondtak le róla, a felajánlott minimális oldalszámról, magyarságtudat-erősítő szerepével magyarázható. Ezt húzzák alá a lap indítását szorgalmazó Jordáky Lajos szavai, melyeket Rostás Zoltánhoz intézett, amikor az felkereste őt a kompromisszumkötést övező dilemmák közepette: „Jordáky azt mondta a tenyerét

43 GAAL György = *Echinoux-alakzatok. Egy diáklap tíz éve a tárgyakban, a terekben és az emlékekben*, Korunk 1980/1–2., 66.

44 Uo., 65.

felmutatva, hogy ha csak ennyi papírt is adnak, azt is tele kell írni.”⁴⁵ A későbbiekben viszont, a fordítások jelentőségének növekedésével, a szövegekben, azok identitásmegőrző és -erősítő szerepén túl, a más kultúrák iránti érdeklődés, azok megismerésének lehetősége is benne rejlett, és ezt (szinte) minden irányban: német–magyar, román–magyar, német–román, magyar–román (kevésbé magyar–német) irányban igyekeztek kihasználni.⁴⁶

Az oldalak nyelvek szerinti eloszlását, azok szerkezetét, rovatait szemléltetendő, a továbbiakban az első két évfolyamba nyújtok némi betekintést, melynek során főként a német és magyar oldalakra térek ki.

Az Echinox első évfolyama – német és magyar szemszögből

„Az egyetemi ifjúság folyóirataként elsődleges célunk, hogy mindig az alkotás magas hőfokán élő ezernyi fiatal visszhangja és szócsöve legyen. Küldetésünknek tekintjük a megszületőben levő értelmiség szellemi profiljának kiegészítését, illetve lehetőség szerint a kötelező és szükséges képzés okozta űr pótlását. Mindenekelőtt hasznos folyóirat akarunk lenni, és csak ezt követően egy új utakat nyitó folyóirat” – áll az Echinox első évfolyama első számának első oldalán található vezércikkben. Itt már megfogalmazódik az, ami az ezt követő években oly sokszor visszaköszön a különféle lapokról, a Párt elvárásaként: a szerkesztők nem feltétlenül a saját véleményüket fogalmazták meg, hanem felsőbb szintű elvárásnak megfelelően sablonszöveget írnak, mely szerint a haszonelvűség (voltaképpen a Párt szolgálatába való állás) az újdonságokkal szembeni nyitottság, az esztétikum és tudományosság elé helyezendő. A vezércikk mondandóját csak kiegészíti az e szöveg alatt helyet kapó, a szerkesztőség által 1968. december 27-én Nicolae Ceaușescu elvtársnak címzett levél, melyben amellet, hogy „a tudomány és a művészet tiszta lángjának állandósága”-szerű sablonkifejezések szerepelnek, egy lényeges megállapítás is megjelenik: miközben há-

45 *Echinox-alakzatok*, 68.

46 Hogy a magyarról németre való fordítás háttérbe szorult, annak oka egyrészt az, amit már fentebb is említettem, hogy a magyar műveket román fordításban a németek is értették, a román lévén a közös nyelv, másrészt pedig a magyar anyanyelvű szerzők között nem is igazán akadt olyan, aki a német célnyelvet annyira birtokolta, hogy arra fordítani mert volna. Illetve az is elgondolkodtató, hogy egyáltalán lett-e volna arra igény a német olvasók részéről, hogy saját anyanyelvükön férjenek hozzá magyar kortársaik szövegehez, vagy elegendő volt számukra a román fordítás.

romnyelvű folyóiratot harangoznak be, a román nemzetről (románul: „națiunea română”) beszélnek. Itt már nyilvánvaló az a nézőpont, melyet az ország lakosaival akarnak „elfogadtatni” évtizedek óta, voltaképpen a második világháború végétől: a magyar, a német nem különálló nemzet, hanem a nagy román nemzet része.

Az előbbieken már volt szó a folyóirat nyelv szerinti arányairól (az átlag 20 román, 3 magyar és 1 német oldalról), viszont azt is meg kell jegyezni, hogy a román oldalak elől foglalnak helyet (az első két-harmadban), utána következnek a „kisebbségi” oldalak, majd újabb román oldalak. Ha a prioritás elvét vesszük alapul, akkor ez azt jelenti, hogy az első helyen álló román oldalak a legfontosabbak, a számban is jelentéktelenebb magyar és német oldalak pedig kevésbé fontosak. A prioritás elve a román többség szempontjából érthető, a kisebbségek szempontjából viszont elkeserítő és elbizonytalanító, és rögtön felveti a kérdést, hogy mit is lehet egy ilyen kis terjedelemmel kezdeni.

Ami a lapon belüli pozíciót illeti, szembetűnik, hogy már az első számban, annak is a 6–7. oldalán felbukkan egy fiatal romániai német szerző. Franz Hodjakról van szó, aki ekkor még német–román szakos egyetemista a kolozsvári egyetem bölcsészkarán, és aki ettől kezdődően hosszú ideig és igen nagy gyakorisággal közöl az Echinoux hasábjain. Ezúttal románul, Petru Poantă fordításában jelennek meg versei, kétszer fél oldalnyi terjedelemben.⁴⁷ Ugyanennek a számnak a 7. oldalán Kenéz Ferenc versét olvashatjuk, szintén románul, Ovidiu Marcovici fordításában. Érdekes megfigyelni, hogy amikor egy német vagy magyar szerző szövegeit közlik fordításban, akkor előreugrik a román oldalakra, nem marad az eredetileg nekik szánt hátsó részben – ennek alapján azt mondhatjuk, hogy a nyelv jelöli ki a szövegek helyét, és nem a szerzők nemzetisége, ilyenképpen talán nagyobb súlyt, jelentőséget is kapnak. Illetve a nyelv mellett ekkor még, a tapogatózás fázisában, egy másik szervezőelv is megfigyelhető, amely nem más, mint a téma. Ezzel magyarázható, hogy ugyanebben a számban a szintén romániai német író, Bernd Kolf Hermann Brochról németül írt méltatása már hátrább található, a 12. oldalon,⁴⁸ és ugyanide, pontosabban a 13. oldalra kerül Peter Motzan Rainer Maria Rilke-ről szóló, egész oldalas írása. Ez viszont, lévén csak az első szám, még a kezdeti fázis, és még néhány

47 Franz HODJAK, *Reflux, Și iarăși, Ora, Lasă, Din larg Mioriței, Contemplare in seară*, Echinoux 1969/1., 6–7.

48 Bernd KOLF, *Zur Würdigung Hermann Brochs*, Echinoux 1969/1., 12. (egész oldalas írás), illetve Peter MOTZAN, *Rainer Maria Rilke și lumea obiectelor*, Echinoux 1969/1., 13.

lapszámon keresztül láthatjuk, hogy az útkeresés során ingadozások figyelhetők meg mind a terjedelmet, mind a nyelvi csoportosítást, mind a tematikát illetően – el kell telnie egy bizonyos időnek ahhoz, hogy a későbbiekben gyakorolt, tömbösített struktúra kialakulhasson. Addig hol a műfaji, hogy a nyelvi szempont dominál.

Illetve ott van még egy harmadik szervezőelv, igaz, csak igen ritkán: a fordító nemzetisége. Az 1969/10., abban az évben az utolsó szám igazi műfordítói/műfordítási csemeget kínál a három nyelv kombinációjával: Bán Péter több kortárs román, illetve romániai német költő versét ülteti át magyar nyelvre.⁴⁹ Megjegyzendő, hogy a Romániai Magyar Irodalmi Lexikon Bán Péterről szóló szócikke nem beszél német, hanem „csak” román, orosz, lett, litván, török, mordvin, bolgár, cseh és szlovák műfordításairól. Márpedig az Echinnox-beli oldalon csak ennyi szerepel: „Bán Péter fordításai”, tehát csak feltételezni tudjuk, hogy a sok említett nyelv mellett németül is tudott és németről is fordított, mivel az kizárt, hogy a német versek román fordítását ültette volna át magyarra. Mindenesetre sokszor felbukkan a neve az Echinnoxban, aztán később számos más fórumon, lapnál, folyóiratnál, kiadónál, és hídvérő szerepe, a különböző kultúrák között való értékközvetítő munkájával fiatalon is kiemelkedik – furcsa ellentmondás, hogy miközben a kultúrák átjárhatóságán dolgozott, ő maga szinte remeteségben élt: ötvenévesen rokkantnyugdíjazták és hazaköltözött Székelymuzsánra, ahol a világtól elvonultan tovább dolgozott.

Az 1. szám 6–7. oldala kapcsán leírtakhoz hasonló dolog figyelhető meg, ezúttal fordított irányban, az 1969/5–6., összevont szám esetében: a 19. oldalon román költők németre fordított versei szerepelnek, láthatjuk tehát, hogy a nyelv „kisebbségi státusza” folytán ezek a román költők „hátra” ugrottak.⁵⁰ Valójában a kisebbségi lét itt nemcsak a fent említett román nemzethez képest határozódik meg, a többség-kisebbség mennyiséget jelölő kategória által, hanem ezt nagyon is jól tükrözi a lap nyelvek szerinti felosztása is: a később 24 oldalassá váló folyóirat első tizenvalahány oldalán román nyelvű szövegeket, elvileg három oldalon magyart és elvileg egy oldalon német nyelvű szövegeket publikáltak. Nem pontos megfogalmazásomnak az az oka, hogy az

49 Adrian POPESCU, *Én csak este nyitom ki magam*, Angela MARINESCU, *Vad angyal*, Franz HODJAK, *Hagyó*, Adrian BITTEL, *Vízkereszt*, Grigore MARCEL, *Későre jár*, Günther SCHULZ, *Metamorfózis*, Echinnox 1969/10., 13.

50 Adrian POPESCU, *Durch den Staub der Welt, Schrei nicht* (Franz HODJAK fordításai), Ion Mircea cím nélküli verse (Peter MOTZAN fordítása), Dinu FLĂMĂND, *Spät, die Kindheit, Gefühl um Heraclea* (Ute BERGER fordításai), Echinnox 1969/5–6., 19.

első évben nem is jelent meg annyi lapszám, amennyit beterveztek, azaz 12, hanem csupán 10 (a 6. és 7., illetve a 8. és 9. szám összevont számok), illetve olyan is volt, mégpedig a második évfolyamban, hogy az egyik (1970/3.) számból teljességgel hiányzik a német oldal. Másrészt ingadozik az oldalszám is, az egy német oldalból néha kettő lesz, a három magyar oldalból pedig időnként öt – ez főleg akkor jellemző, amikor összevont számról van szó, és a standard 24 oldal helyett 36 oldalon jelenik meg a lap (mint például az 1969/5–6. vagy 7–8. száma).⁵¹

Az irodalmi fordításokat tekintve érdekesnek mondható az 1969/3. szám: a standard 24 oldalas lapnak nem a 20. oldala körül vannak a „kisebbségi” oldalak, hanem jóval előbb, a román tömbben: a 11. oldalon Franz Hodjak, Günther Schulz, Bernd Kolf, Wilhelm Schuster versei olvashatók németül,⁵² *Tineri poezi germani din România* [Fiatal romániai német költők] cím alatt. Közvetlenül ez után, tehát a 12–14. oldalakon magyar szövegek állnak – szépirodalom, illetve irodalomtörténeti adalékok, nyelvészeti, történeti, pszichológiai tárgyú írások. Ez az ide-oda ugrálás a szerkesztés még csak homályosan körvonalazott voltával magyarázható.

Szintén a fordítások, illetve a kortárs szövegek súlya miatt emelem ki az 1969/7–8-as összevont számot: itt már megjelennek magyarra fordított művek is Bán Péter tolmácsolásában, mégpedig különböző nyelvekről, a következő költőktől: Teofil Răduțeanu, Nazim Hikmet, Algimantas Baltalis, Szergej Jeszenyin, Eduardas Miezelaitis, Szilja Kaputikjan. A fiatal romániai német írók közül ebben a számban Bernd Kolf ír Arnold Hauser *Der fragwürdige Bericht Jakob Bühlmanns* című kötetéről, ugyanazon az oldalon Gerhard Eike versei olvashatók, mégpedig *Ein Leitsatz eines Hippy* [Egy hippie alapelvei] címmel – természetesen, hogy a hippimozgalom idején, közvetlenül a csúcspontját jelentő Woodstock fesztivál után az Echinox is közöl ilyen tematikájú írást – annak ellenére, hogy szabadságvágyával és nonkonformizmusával akár veszélyt jelenthet a rendszerre nézve –, hiszen a korabeli történések, események mindig is foglalkoztatták a fiatalokat. Itt említem meg, és ennek nagy jelentőséget tulajdonítok, hogy az Echinox szerkesztői – a külföldi, világhírű írókat, filozófusokat, egy-két nagy elődöt leszámítva

51 Az összevont számok általában nyáriak, ezért azt feltételezem, hogy a nyári vizsgaidőszak, illetve az azt követő szinte három hónapos vakáció miatt szünetelt a szerkesztés, pontosabban valósult meg két szám összevont formájában.

52 Franz HODJAK, *So komm, Perspektive, Immer, Schallkraut*, Günther SCHULZ, *Metamorphose, Landschaft, Unfall, Hamlet Monolog*, Bernd KOLF, *Verschiedene Bilder, Der Klosterbrunnen, Wenn*, illetve Wilhelm SCHUSTER cím nélküli verse. Lásd Echinox 1979/3., 11.

mítva – azáltal, hogy a kortárs áramlatokkal, fiatal írókkal, költőkkel, művészekkel foglalkoznak, egyben szakítani is akarnak az akkor idősebbeknek számító írókkal, tanáremberekkel, akik teljesen más írói alapelvek/eszmék mentén írtak,⁵³ és akiktől több szempontból is (közlés, érvényesülés) függtek. Ez a szakítási szándék elsősorban a román írókra volt jellemző – az akkor még körként működő Echinoux vezetőjéről, Eugen Uricaruról jegyzi meg Rostás Zoltán: „[...] neki az volt fontos, hogy végre az Echinoux-kör tagjai a »nagyok« engedélye nélkül közölhessék verseiket, novelláikat, esszéiket”.⁵⁴ Az újítás szándéka azonban ugyanúgy megtalálható a német és magyar írók esetében is, erről árulkodik a saját versek, prózák újszerűsége, szövegközpontúsága, illetve a kortárs írók választásának ténye. A művekre való azonnali reagálás szintén fontos a folyóirat és a szerzők, olvasók szempontjából egyaránt, ezért gyakran jelennek meg (nem ritkán kemény) kritikák, recenziók egy-egy magyar, német, román műről.⁵⁵

Összefoglalásképpen elmondható, hogy bár a magyar diákok önálló lapot szerettek volna, és a német diákoknak (számbeli okok miatt) természetszerűleg nem is volt effajta igényük, a románok pedig kezdetben tiltakoztak a háromnyelvű folyóirat ellen, ennek dacára igyekeztek azt tartalommal megtölteni, lehetőleg olyannal, ami új szemléletmódot tükrözött, új írásmódot követelt – a szó nemes értelmében. Tulajdonképpen az újra való igényként született meg a lap, és az „újdomság” közvetítésében hatalmas szerepet játszottak elsősorban az irodalmi, de a filozófiai fordítások is. A Nyugat-Németországba, illetve Magyarországra hamarabb érkezett irodalmi és filozófiai, művészeti törekvések, áramlatok ugyanis csak beszüremkedtek Romániába is, az itteni német és magyar fiatalokhoz a Nyugatról kapott könyvek által. A fordításoknak egyrészt az volt a célja, hogy a szó szoros és tágabb értelmében közelebb hozza a „kinti” kortárs írókat, megismertesse a többi nemzetiség(ek) olvasóival, másrészt pedig a saját „benti” kortársaik fordítása révén betekintést nyerhessenek egymás alkotásaiba. És még ha nem is valósult ez meg teljes mértékben és hibátlanul, a kezdeményezés mindenképpen értékelendő, és beleillik az erdélyiség hármassá, ma-

53 Lásd erre vonatkozóan Radu Boureanu véleményét arra a kérdésre, hogyan látja a művészet és ideológia kapcsolatát: „Olyan, akár a vér és szívpulzus kapcsolata. Szükség van ideológiára, ugyanis a korunkbeli ideológia a közvetlen élet, a nép és az alkotás előrelendítéséhez szükséges erőt jelenti.” Adrian PAUNESCU, *Sub semnul întrebării*, 123.

54 LÁSZLÓ Szabolcs, *Ankét*, 122. Idézi: Uő., *A háromnyelvű sárkány születése*.

55 Német példaként lásd Peter MOTZAN, *Ein Lyrkband ohne Gedichte* című kritikáját, Echinoux 1969/9., 15.

gyar–német–román olvasatába. A korábbiakban említett transzkulturalizmus érvényesülése elsősorban a fordítások révén látszik: a más nyelvekből átültetett szövegek ugyanis az egyébként (a hatalom előírta többség-kisebbségek súlyozású, azaz a nyelvek „fontossága” szerint) zárt lapstruktúrát – a témák, szerzőhöz rendelt alkotások ide-oda helyezésével – kimozdítják a helyéből, megnyitják, ami tulajdonképpen az alkotók nyitottságát, egymás kultúrájára való kíváncsiságát feltételezi és vonja is maga után. Voltaképpen ebben áll a transzkulturalizmus lényege: a különböző kultúrák érintkezésében, áthatolhatóságában, szövekként, és nem egymástól elhatárolódó, magukba zárt egységekként való felfogásában. Ha pedig ilyenképpen tekintünk rá, akkor az eredetileg kényszerből elfogadott háromnyelvű Echinox folyóirat jó lehetőségként értelmezhető a különbözőség, sokszínűség megélésére és megértésére. Azzal a kiegészítéssel, hogy egyes szerkesztők ezt ki tudták, mert ki akarták használni, mások, akik nem tudtak teljesen kibújni a kényszer érzete alól, muszájból tették – ami viszont a végeredményt illeti, ti. hogy például a kortárs fiatal szerzők munkái eljuthattak a román és magyar olvasókhoz, annak mindenképp hatása volt nemcsak a korszellem szintjén, hanem a fiatal egyetemisták alkotói tevékenységére nézvést is.

PANDÉMIA-MOZAIK

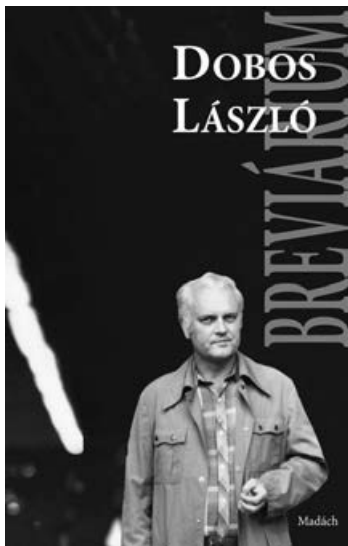
Folyóiratunk rendhagyó módon nem a fiatalabb generáció meglátásaira helyezi a hangsúlyt a Pandémia-mozaik összeállításánál, hanem határon túli és magyarországi kiadók észrevételein és tapasztalatain keresztül igyekszik felmutatni, hogyan érintette a koronavírus-járvány a szépirodalmi könyvkiadást.

A Madách Egyesület a karantén idején

Kis kitérével kell kezdenem: polgári társulásunk a néhai pozsonyi Madách-Posonium Könyv- és Lapkiadó romjain jött létre. Az a kiadó tönkrement, csak tartozások maradtak utána. Mi pedig néhányan, érintettek, nem akartunk belenyugodni abba, hogy az 1958 óta megjelenő Irodalmi Szemlének befejeződjék a pályafutása. Összefogtunk, s nemcsak az irodalmi-kritikai folyóiratot mentettük meg, hanem a Tücsök című gyermeklapot is. Pénz, szerkesztőség, raktár – minden nélkül. Akkor Szalay Zoltán volt a Szemle főszerkesztője, a fizetéséből fedezte a folyóirat nyomdaköltségét. Ma annyiban más a helyzet, hogy

Mizser Attila főszerkesztőnek már nem kell megtennie ezt, de ő is a térdén dolgozik, szabad idejében, saját eszközeit használva, hitellel, míg a megpályázott támogatást meg nem kapjuk. De a lap ettől függetlenül kiváló, hál' isten, Tózsér Árpád továbbra is a munkatársa.

Néhány könyvet is kiadunk minden évben, de csak akkor, ha ezek a projektumok nem veszélyeztetik az Irodalmi Szemlét. Idén egyelőre három könyvünk jelent meg, márciusban: egy Dobos László-breviárium, a szerző meg nem élt 90. születésnapjára, mely Dobos hagyatékából származó kéz-

iratokat tartalmaz. Továbbá a költő, prózaíró, publicista Szászi Zoltán *Télig mese* című regényét, valamint minden évben megjelentetünk egy debütálót is – két éve Forgács Péter volt az, tavaly Skuta Miklós, az idén pedig a fiatal Koncz (Végh) Csilla. Nemsokára elkészül a két-nyelvű, szlovákul és magyarul is publikáló Macsovszky Péter verseskötete, és nagyon várjuk *Az ember tragédiájának* új szlovák fordítását is, nemkülönben Nagy Csilla kritikagyűjteményét. Az elődünkhöz annyiban kötődünk, hogy a Madách mint kiadói márkanév ott szerepel minden könyvünkön.

Az olvasóközönséggel az Irodalmi Szemle online változatán keresztül tudjuk legjobban tartani a kapcsolatot; az irodalmiszemle.sk portál önálló fórum, mely nem azonos a nyomtatott változattal, pergő, eleven anyagok kerülnek fel rá hetente többszöri frissítéssel, ez jelenleg Juhász Tibor érdeme. És persze felkerülnek rá a Szemle régebbi lapszámai is, így aki nem vásárolja rendszeresen vagy nem megrendelőnk, az három hónapot vár az elektronikus, szabadon letölthető verzióra, most épp az idei februári számunk került fel.

A könyveknek természetesen bemutatókat szoktunk szervezni, és a vírushelyzet ellenére idén is ezt tervezzük. Az első könyvbemutatónk április 23-án lett volna, ezt elvitte a pandémia és a karantén. A szerzőknek is személyesen adtuk át a tiszteletpéldányokat, maszkban, kesztyűben. Szászi Zoltánnak, mivel gömöri, sok-sok példányt postáztunk, és neki köszönhetően a könyve Rimaszombatba és Tornaljára is eljutott. A könyvek közvetlenül tőlünk is megrendelhetők e-mailben vagy telefonon. Május közepén szerencsére kinyitottak a könyvesboltok, így a kiadványaink most már Somorján, Galántán és Vágsellyén is kaphatók, és az Írók Boltjába is küldtünk, velük régi és nagyon jó kapcsolatban állunk, a Szemlé is árulják. Rendhagyó módon a megjelent három könyvünket reklámoztuk is: a Vasárnap című hetilapban vettünk egy féloldali hirdetést, hogy legalább a könyvborítók bekerüljenek a köztudatba. Apró sikerek is vannak: Somorján a Molnár-Könyv hajlandó volt mindhárom könyvünket kitenni a kirakatba, mégpedig ingyen – a pékséghez sorakozók épp a könyvesbolt kirakatánál ácsorognak: hát ilyen szerencsés véletlen játszik most a kezünkre, nagyon örülünk neki.

Összefoglalva: nem mondunk le a hagyományos könyvbemutatókról. A szerzők persze FB-oldalaikon propagálják a maguk művét, de mi arra várunk, hogy megtarthassuk a bevált forgatókönyvet: kávéház vagy könyvtár, pódium, mikrofon, érdeklődők, értékelés, felolvasás, a szerző

előben, dedikálás. Abban bízunk, hogy feloldják az utolsó korlátozásokat is, és nem kell majd zárt helyiségben betartani a két méter távolságot. Szeptemberre várjuk ezt a feloldást. Aztán persze tájolóunk is, visszük a könyveket és a szerzőket szlovákiai magyar tájakra, Pozsonytól Királyhalmecig. Az Irodalmi Szemle-esteket szintén nagyon várjuk: Mizser Attiláék (Mizser Attila, Nagy Csilla, Németh Zoltán) itt és Magyarországon is szinte havonta szoktak Szemle-esteket tartani, most sajnos ezekre is várnunk kell.

Csanda Gábor szerkesztő, a Madách Egyesület elnöke

A Magyar Napló Kiadó számára is több nehézséget hozott/teremtett a koronavírus okozta veszélyhelyzet. Sőt, azt kell mondanom, hogy azok a kiadók, amelyek nagyobb mértékű promóciós tevékenységet folytattak, nagyobb veszteséget is szenvedtek el. Az egyik legfontosabb, hogy a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál és az Ünnepi Könyvhét elmaradásával kiestek azok a lehetőségek, ahol nagyobb nyilvánosság előtt mutathattuk volna be azokat a kiadványainkat, amelyeknek megjelenését épp ezekre az eseményekre időzítettük. A dedikálásokon és a könyvbemutatókon túl így elmaradt az a tömeges érdeklődés, amely jellemzi ezeket az alkalmakat. Idesorolnám veszteségként azt is, hogy az említett programok promóciós felületeit sem tudtuk használni. Külön fájdalunk, hogy el kellett halasztanunk szokásos könyvheti hajútunkat, amely nagyon népszerű mind a szerzők, mind az olvasókörzések körében. A kiadónknál megjelenő *Az év versei 2020* antológia tulajdonképpen bemutatóját jelentő Versmaraton is össze kellett átütemeznünk (terveink szerint október 17-én tartjuk a PIM-ben), így közel száz költő megszólítása, szervezése vár ránk ismét. Persze ez nem szegi kedvünket, hiszen az olyan – egyre népszerűbb – kísérőrendezvények, mint a HangHordozók – Énekmondók versenye, amely a kortárs versek megzenésítésének legnagyobb „seregszemléje”, vagy a Szaval a sulis pályázat, amelyre iskolák, osztályok, diákcsoportok közös szavaltait vártuk, szintén csak halasztódik, és terveink szerint október 3-án az A38 hajón megrendezzük a HangHordozók döntőjét.

Természetesen nagy nehézséget okozott, hogy könyvesboltunkat – ahol könyvbemutatóinkat is tartani szoktuk – sem nyithattuk ki, ami kihatott az online boltunkban folytatott kereskedelemre is, hiszen

az interneten megrendelt kiadványokat is postára kell adni. A nyomdák is lelassultak, így azok a könyvek, amelyeket legalább az online piacra tudtunk volna vinni, késve, jobbára csak a veszélyhelyzet második felében jelentek meg. Mindez nyilvánvalóan negatívan hatott a promotálásukra is, hiszen egyszerre jelent meg a tervezettnél több kiadványunk.

Kiadónk számára is elsősorban az online tér maradt az, amelyen kommunikálni tudtunk olvasóinkkal, vásárlóinkkal. Ennek keretében ingyenesen letölthetővé tettük a Magyar Napló irodalmi folyóirat lapszámait, amelyet intenzíven hirdettünk is felületeinken.

A magyar költészet napján ingyenesen letölthetővé tettük az Irodalmi Magazin legújabb, József Attila-számát, amely a vártnál is nagyobb érdeklődést generált. A két lap szerkesztése egy pillanatra sem állt le, és legnagyobb örömünkre mindkettő a tervezett időben meg tudott jelenni.

Korábbi kiadói kapcsolatainknak köszönhetően lehetőségünk nyílt arra, hogy partnerség keretében szerzőink egy-egy novelláját, versét színészek mondják, illetve olvassák fel, melyeket ily módon talán még közelebb tudtunk hozni az olvasókhoz.

A „home office” időszakában is tartottunk online értekezleteket, szerencsére mindig volt miről beszélnünk. A jövő tervezése került előtérbe, és ennek keretében a korábbinál is több pályázatot adtunk be, ezenkívül általában is igyekeztünk kollégáinkat „mozgásban tartani”. Nem véletlen, hogy épp ebben az időszakban indítottunk egy új könyvsorozatot Rejtőzködő Európa címmel. A sorozat célja azoknak a kortárs külföldi műveknek a magyar nyelvű megjelentetése, amelyek Európa eddig eltakart, kevésbé látott arcvonásait, történetének, kulturális örökségét, sikereinek és szenvedéseinek fehér foltjait a szépirodalom eszközeivel dolgozzák fel. A napokban jelent meg a sorozat harmadik kötete.

A jövőbe mutató stratégiai kérdésekről szólva alapvető fontosságúnak tartom azt, amit Mezey Katalin Kossuth-díjas író, költő, a Szépkönyvtár Könyvműhely vezetője fogalmazott meg az egyik online portálon: nagy szükség volna egy olyan minőségi könyvkereskedelmi hálózat létrehozására, amely a magyar szellemi terméket képviselő könyveket forgalmazza, mintegy kiveszi azt abból a hatalmas tömegből, amelyet a nemzetközi, s főként nem szépirodalmat tartalmazó könyvpiac jelent. Egész egyszerűen a hazai szépirodalom jelentős része, döntő többsége nincs a neki megfelelő polcon, s így nehezebben is éri el az olvasókat. Tényleges könyvesboltokra ugyanúgy szükség van ennek keretében,

mint online értékesítésre. Egyszerűen egyenlőbbé válhatna így a verseny, és az olvasó éppúgy nyerne ezzel, ahogy a szerzők és általában a magyar irodalom.

Zsiga Kristóf, Magyar Napló Kiadó

0. [Kiadó karanténban. Na jó, karámban.]

1. [2020. március 5., Kolozsvár. Borcsa Imola *Magnebéhat* című novelláskötetének bemutatója a Planetárium Caféban. Még offline mód. Még telt ház. A pult mögött még felcsillanó hálatekintet a bankóval fizetőnek. Kártyán nincsen borraláló. Az érdeklődők könyvet vásárolnak, a szerző dedikál, az utolsó 15 példányt (ennek újryanomás lesz a vége!) szerzői áron feltarisnyálom neki. Ugyanis jövő héten Kárpát Körút 1.0., a FISZ székelyföldi felolvasóköriútja (André Feri, Borcsa Imola, Mărcuțiu Rácz-Dóra, Seres Lili Hanna, Vajna Ádám). Szó elszáll, adjunk könyvet a diák kezébe meggondolásból. Szerzők útra kelnek, romániai kormányrendeletre az iskolák zárják kapuikat előttük. Maradnak a délutáni jelenések: a Városi Művelődési Ház, a Tein Kávéház, a Jazz Bistro-Pajta. Féltő, rendszeres médiafogyasztó szülők is zárják kapuikat gyerekeik előtt. Látták, olvasták, hallották... Ez a könyvekkel is terjed. Március 13., Kézdivásárhely. A fiatal szerzők egy része, főleg a távolabbról jövők is igyekeznének vissza, ha nincs állampolgárságunk, nem jutunk haza... Kapnak észbe, hogy nekik azért lenne, így a határzár személyüket illetőleg érvényét veszíti. Időközben, valahol Magyarországon, egy kék Dacia Logan MCV, 350 darab *Magnebéhattal* a csomagtartójában suhan (tudtommal a Loganek is képesek a suhanásra) Románia felé. B. L. és D. A. menekítik az újryanomás tárgyi bizonyítékait, haza. Hozzánk haza, Kolozsvárra. Állampolgárságuk van, tudtommal ilyen is, olyan is, ahogy Székelyföldön mondják, kettes.]

2. [Más. Idézem: „Közlemény. Hivatkozva a 85/2020. (IV. 5.) Korm. rendelet 18. §-ában foglaltakra az Emberi Erőforrás Támogatáskezelő az alábbiakról tájékoztatja a tisztelt Pályázókat és Kedvezményezetteket: A veszélyhelyzet megszűnésének napjáig a központi költségvetés terhére nyújtott költségvetési támogatásból megvalósuló, a veszélyhelyzet kihirdetése napján megvalósítási határidőben lévő programok-

kal, projektekkel összefüggő támogatási jogviszonyokban meghatározott támogatott tevékenység megvalósulási, beszámolási és hiánypótlási határidők és egyéb kapcsolódó kedvezményezetti kötelezettségek időtartama a veszélyhelyzet időtartamával megegyező mértékben meghosszabbodik.” Szöveg deszifrózása után – ketten kellünk hozzá: jómagam, kiadóvezetői minőségemben és D. A. *Magnebéhat*-menekítő, (ha jól sejtem) kettes (sic!) állampolgársággal rendelkező kollégám. Én olvasom fennhangon, ő telefonál az illetékes ügyosztályra, hogy ez akkor miránk is vonatkozna, ugye? Ugyanis mink Tiszteltek is lennénk, Pályázók is és Kedvezményezettek is. És szerencsések is, mint utólag kiderül. Hatványozottan. Ugyanis Sz. J. – lassan mondhatom – házi szerzőnk, mindenféle megvalósulási, beszámolási és hiánypótlási időtartamokkal versenyt futva, alulmaradni látszott a feladattal szemben, és novelláskötetének kéziratát a fent említett időtartamokon kívül helyezte el. Önerőből és mindenféle kiadóvezetői-szerkesztői-baráti segítségek ellenére. Ugyanis fent említett időtartamok alatt verseskötetének kéziratát kalapálta tökéletesre. Mely elkészült, megjelent, terjedt offline és online módon egyaránt, Kolozsvári Robinson név alatt. Teljesen elterjedni nem tudott, lásd fenti kulcsszavak: karantén, karám, határázár, kormányrendelet, veszélyhelyzet, online, offline stb. De visszatérve a fenti kijelentésre, hogy szerencsések voltunk, hatványozottan. Merthogy csak adtak nekünk valamit a rómaiak. Több mint két teljes hónapot kedvezményezetti (és szerzői) kötelezettségeink betartására. Szükségünk volt rá, ugyanis a mindenféle online és offline fegyverek közt szemlesütve és mélyen hallgattak a múzsák. Sz. J. múzsái is.]

3. [Más? Dehogy, a fenti folytatása. Zsebemben az offline és online menetlevéllel (az ország hivatalos nyelvén: declarație pe propria răspundere / saját felelősségre írt nyilatkozat), két alkalommal is, mind a szociális, mind a társadalmi távolságtartás szabályait lazán értelmezve, szerzőt felrázandó, múzsát ébresztgető körútra indultam. Offline átléptem a szerző lakásának küszöbét, offline keztem ráztam vele, offline – én whiskyt, ő rumot, aztán második alkalommal mindketten ágyaspálinkát fogyasztottunk. Szigorúan szerzőt felrázandó, múzsát ébresztgető szándékkal. Aztán itt állunk most: kedvezményezetti (és szerzői) kötelezettségeink betartásának őszén. Múzsza felébredt, lásd az ominózus novelláskönyv beszédes fejezetcímeit: *Anyám, Az Első Nők, Reményik tanárnő idomai* stb. stb.]

4. [Más. Online kiadói puffogtatás nem volt, úgyis elveszett volna a csörtezajban. Nem pazaroltuk a töltényeket. Kardot élesítettünk, puskát pucoltunk, talán egy mozsárágyút is öntöttünk. Előőrsünk már a nyomda kapujában. Ő a: *Szálloda*. Születőben egy új sorozat kötettel még nem rendelkező (és nem csak), fiatal szerzők számára. *Hervay Könyvek*. Sorozatszerkesztők: André Ferenc és Horváth Benji. Első fegyvertényü(n)k, egyelőre alcímén: *A fiatal erdélyi metamodern líra antológiája*. Aztán, a teljesség igénye nélkül, debütánsaink: György Alida, Mărcuțiu Rácz-Dóra, Vass Csaba. És aztán Szántai János. Szercey Szabolcs. Karácsonyi Zsolt. És... Offline. És kicsit online is, ha kell.

Kolozsvár, 2020. június 10.

Gáll Attila, Erdélyi Híradó Kiadó

A könyvkiadás szellemi részét olyan értelemben nem érintette a koronajárvány, hogy ezek alatt a hónapok alatt is készültek a könyvek: kéziratok felől döntöttünk, szerkesztettünk, tördeltünk, borítókat készítettünk, fülszövegeket írtunk – jórészt otthonról. Az éves kiadói tervet viszont alaposan felforgatta a helyzet. Át kellett szerveznünk az első féléves könyveink megjelenését, mert a könyvesboltok bezártak, nem volt Könyvfesztivál, az elmaradt Könyvhétet pedig leghamarabb szeptemberben rendezhetik meg. Mint szinte valamennyi kiadó, mi is csökkentettük a címszámunkat: a Könyvhét klasszikus időpontjára csak három könyvünk jelent meg (Markó Béla: *Egy mondat a szabadságról*; Péntek Orsolya: *Hóesés Rómában*; Zoltán Gábor: *Szép versek 1944*). Figyeljük a fejleményeket, hogy a többi nyomdakész könyvünket mikor küldhetjük gyártásba, illetve mennyi címet hozhatunk majd ki őszre. Ez nem csak a boltok (azóta már megtörtént) kinyitásának függvénye: a vásárlók most óvatosabban költenek, sokan teljesen felélték a megtakarításaikat, mások egy következő hullámtól tartanak – akárhogy is, a könyv azok közé az árucikkek közé tartozik, amelyekről az emberek az elsők között mondanak le szorult helyzetben.

A Könyvfesztivál napjaira időzített megjelenéseknek sajnos nagyon mostoha sors jutott, hiszen már nem lehetett visszahívni őket, viszont semmilyen offline bemutatón, eseményen nem debütálhattak. Igyekeztünk mindezt online tartalmakkal ellensúlyozni. (A június

elején megtartott Online Margó is segítségünkre volt a tavaszi könyveink népszerűsítésében.)

A Szaktárs.hu projektjében mi is részt vettünk: egy hónapon át sok-sok Kalligram-könyv, elsősorban szakkönyvek, értekező próza volt elérhető a felületükön. Továbbá meghirdettük a kiadóban a Karantén Könyvfesztivált: a budapesti olvasóink örömmel fogadták. Az a tervünk, hogy ezt meghosszabbítjuk a nyári hónapokra is.

Az eladások terén az online könyvvásárlás nyilvánvalóan sokat segített, de alapvetően nem volt, nem lehetett megoldás: a könyvpiacnak a töredéke az online kereskedés, és nagyságrendileg ez a járvány alatt sem nőtt. A kiadók tehát komoly bevételről estek el az elmúlt hónapokban, és ez még hosszan fogja éreztetni a hatását. Hogy az állam pontosan milyen keretösszeggel vállal majd részt a könyvpiac megsegítésében, annak még nem minden részlete ismert.

Rendes körülmények között ritkán gondolunk rá, hiszen olyan természetes, annyira szorosan tartozik hozzá a kiadóalkotói munkához a sok-sok személyes találkozás és beszélgetés. Ezen hónapok alatt szerzőink, kollégáink is nagyon hiányoztak.

Tóth-Czifra Júlia, Kalligram

SIÉSS!
MÁR A TORONYBAN
VANNAK!

AMIT TUDTAM,
ÖSSZESZEDTEM,
HA ATYÁM IS
KÉSZEN ÁLL,
INDULHATUNK!

ÉN NEM
TARTOK VELED,
FIAM.

AZ NEM
LEHET! NEM EZT
IGÉRTED!

ÉN KELLEK NEKIK,
HA NEM TALÁLNAK RÁM,
MINDENT ÁTKULATNAK.

NEM. ENSEM
ELFOGNAK, DE TE MÉG
MEGMENEKÜLHETSZ.

NEM ÖLHETEK MEG
ATYÁMAT! AZ LEHETETLEN!
A BÍRÓ VAGY A BÍBOROS
SOSEM HAGYNA!

MÁR A BÍRÓ
IS BETEG.

"NINCS TÖBBÉ HELYE
JÓZAN ÉTELETEKNEK."

"PANDEMÓNIUM...
A VÁROS VÖRHENYES PURGATÓRIUM LETT,
BENNE REKEDT BOSSZÚSZOMJAS LELKEKKEL,
A FARKASOKKÁ VEDLETT BÁRÁNYOK MOST SAJÁT
PÁSZTORAIK HÚSÁN LAKOMÁZNAK."

"ÉS ITT PEDIG ÉN
VAGYOK AZ ELŐLJÁRÓ."

VEDD EZT
GYORSAN!

DOKTORMAK
ÖLTÖZVE BIZTONSÁGBAN
KIJUTSZ A VÁRBÓL.

MINDENT
ELRENDEZTEM.

A SZEKERET A
KAPUHOZ VITETTEM,
CSAK ADDIG KELL
ELJUTNOD.

ASSZONYOD
ÁLRUHÁBAN
OTT VÁR RÁD.

NINCS TÖBB
IDŐNK! ISTEN VELED!
NE NÉZZ VISSZA!

ÉDESAPÁM!
NE!

KÉREM
SZÉPEN! SEGÍTENE
RAJTUNK?

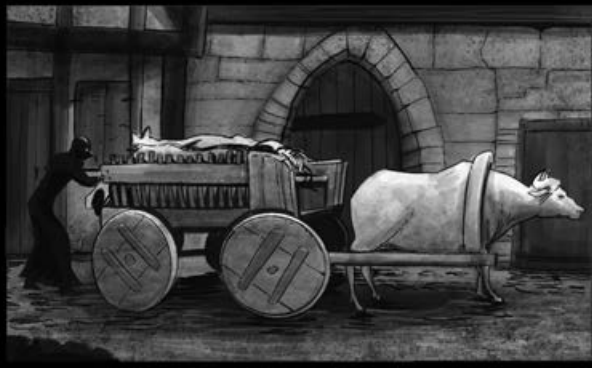

NEM BÍROM
EGYEDÜL, TÚL
NEHEZEK.

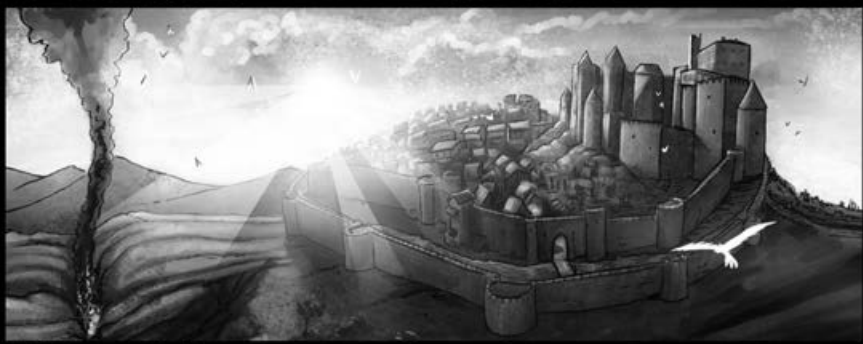
KISHŰSÖH ÉS ÉN
NEM TUDUNK ALUDNI, MERT
A SZÜLEINK AZT MONDTÁK, HA
ŐK ÉS TESTVÉREIM ELALSZANAK,
AZÚTÁN A MENNYORSZÁGBA
MENNEK.

MÁR RÉGÓTA
AL-SZANAK, DE MÉG
NEM HOZDUL-TÁK SEHOVA!
SEGÍT ÖKET ELVITNI
ODA? KÉREM!

Tari István

DÖBBENETES PÁRHUZAMOK

Újabb börtönnapló

2020. március 21.

Tegnap reggel 8 órától lezárták Szerbia határait a személyforgalom előtt. Déltől már nem működött a települések közötti tömegközlekedés.

Lenke lányom hív Stockholmból, kihangosított okostelefon-vonalon hosszan beszélgetünk. Időnként a háttérből férje, Miklós is hozzászól, tizenhét hónapos Bercike unokánk már jobban van, nem tudják, átesett-e a koronán, hosszan és követelődzve sír, szeretné megkóstolni a nyers tésztát, mely beszélgetésünk közben a sütőbe kerül. A svédek nem merik bezárni az általános iskolákat, az óvodákat és a bölcsődéket. – A bezártság következtében jelentkező családon belüli erőszak elszaporodásától jobban félnek, mint a vírustól – állapítjuk meg közösen.

Teri lányom is jó hangulatban hív föl bennünket Pestről. Ezen a héten nála vannak a gyerekek. Azt ecseteli viccesen, hogy barátnői körében mekkora a riadalom.

2020. március 26.

Erikának, a felföldi Csallóköz elnevezésű hetilap szerkesztőjének kérdésére válaszolva írom: legutóbb, szinte napra pontosan, 21 évvel ezelőtt vezették be nálunk a hadiállapotot, 1999. március 24-én kezdték a NATO harci gépei Szerbiát bombázni, ami 78 napon át tartott. Az a több mint két és fél hónapos hadiállapot tanított meg bennünket arra, hogy mit jelent az áram, a víz, a közszükségleti cikkek hiánya. Akkor tanultuk meg azt is, hogy nem kell rettegnünk, hogy minden elmúlik egyszer, hogy a legkegyetlenebb helyzeteknek is vannak túlélői – hogy a saját időnkben éljünk. A 21 évvel ezelőtti hadiállapot csak előttünk, katonaköteles férfiak előtt zárta le az ország határait.

A jelenlegi (rögtönzésekben bővelkedő, választási kampányt megszakító) szükségállapot, képletesen szólva, szinte mindenkit országos

méretű börtönbe zár, az ötezer lakosnál nagyobb településeken élő 65 évnél idősebbeket egész napos kijárási tilalommal sújtva. Az ötezer lakosnál kisebb településeken a 70 évnél idősebbekre vonatkozik az egész napos kijárási tilalom. A 65/70 évesekre vonatkozó kijárási tilalom csak hetente egyszer, hajnali három és nyolc óra között szünetelven nyújt lehetőséget az idősebbeknek otthonaik elhagyására, a hajnali 4 és 7 óra között nyitva tartó üzletekben való bevásárlásra. A 65 évnél fiatalab-
bak számára naponta 17 órakor kezdődik és hajnali öt óráig tart az országos kijárási tilalom, melynek megszegőire 3-tól 12 évig terjedő börtönbüntetés, illetve nagy összegű pénzbírság vár.

Szerbia lezárta határait saját állampolgárai előtt is! Rengeteg vendégmunkás, turista rekedt kint, nem térhet vissza a saját otthonába. Leginkább ez döbbenett meg: eddig ezt a megoldást elképzelhetetlennek tartottam.

2020. április 5.

Ebéd előtt Fanni unokám hív Pestről. Rövid ideig látom is a telefon képernyőjén: már kész nagylány képe mosolyog rám, arcába hulló, vékony, befont hajtincsel. Mondjuk neki, hogy a hétfégi kijárási tilalom alól itt, Óbecsén, Dani unokatestvére is kibújt egy rövid időre, hisz az alsóvárosi templomunkban hárman vehetnek részt a misén: a pap, a kántor meg a harangozó. Nos, Daniból harangozó lett a mai napon, hozott is a templomból megszentelt barkát – így kerülhetett az idén asztalunkra virágvasárnap, a kijárási tilalom idején.

Délután Lenkével beszélgetünk. Svédországban még mindig tiltás nélkül mozognak az emberek. A svédek körében ismeretlen dolog a tiltás. Rengeteg pénzt nyomnak a nyugati világban a vírussal kapcsolatos kutatásokba, mondja Lenke, melyekre mostanában munkahelyének, a Karolinskának a kutatócsoportjait is nagyban ösztönzik. Egyesek szerint az lenne a legolcsóbb és legegyszerűbb, ha az embereken való kísérletezést az afrikaiakon kezdenék el.

Üzletnek is óriási a Covid-19.

2020. április 14.

Kevés hűvös eső esett, már nagyon száraz a föld. Kertünket művelem, előbb kihajtott lila hagymákat duggatok a földbe, majd a kánna rizómáiból, magyarul a rózsánád gyöktörzseiből ültetek el egy zsáknyt, közel a szomszéd kerítéséhez.

Huszonegy évvel ezelőtt is, szinte napi rendszerességgel vezettem naplót, melynek válogatott részleteit könyvemben is megjelentettem. Kézzel írott egykori háborús naplómban lapozva látom, hogy a 21 évvel ezelőtti, április 14-i részletének közléséről lemondtam, pedig most fontosabb kordokumentumnak tűnik. Át is másolom:

Marcsu hájas kiflit süt, Erős Lajos bátyám 11 körül megérkezik. Első verseskönyvét most adta ki Ürményházán, ahol a falu idősödő (nálam napra pontosan 22 évvel idősebb) plébánosa. Átadja frissen nyomtatott, vékony könyvét, melyhez ajánló sorokat írtam. Belelapozva sokallom, első látásra is, a fölbukkanó nyomdahibákat. Ebéd előtt átnézzük még a püspökké szentelt, bánsági apostoli kormányzó, az 1992-ben elhunyt Jung Tamás BÍBORLÓ VERSEK című verseskönyvét, melyhez szintén írtam egy rövid fülszöveget:

„Huszonhat évesen kezd el verset írni ez a székelykevei születésű római katolikus pap, aki fiatalos energiákkal tanítani akar, hiszen közössége javára tanult. Mint a régiek! Akik hivatástudattal, küldetéstudattal tértek vissza szülőföldjük apró falvaiba a nagyvilág híres egyetemeiről, akik emelkedetten akartak szólni. És nagyon is tisztában volt azzal, hogy a vers lüktetése, muzsikája fölerősítheti, emlékeztetéssé teheti a fontos üzeneteket.

»A szeretet nem tétlenség, / Nem sóhajok galuskája« – írja Jung Tamás. Abban a korban, melyben világok esnek szét és állnak össze, amikor a népirtás nagyüzemivé, a Föld ember általi megsemmisítése, a globális öngyilkosság pedig az atomfegyver föltalálásával lehetővé válik.

Harminchét évesen hagyja abba versei lejegyzését. Megjelentetésükre nem is gondolhat azokban a cinikus megaláztatást zuhogtató években, amikor az értelmiségiek, az írók, a költők jelentős többségét a napi politika jól megfizetett propagandistáivá züllesztte le a bűn összetartó ereje.

Nem volt formaművész, ám kiemelkedő költői érzékkel rendelkezett a barbárság győzelmén kesergő Jung Tamás. Közösségünk sérelmeit fölpanaszoló versei nemcsak a vérbosszút, a szabad rablást és a vallásüldözést államilag támogató kor dokumentumai, nem csupán egyházi líránk, hanem egész irodalmunk figyelmet érdemlő, időszerűségükből semmit sem veszítő alkotásai.

Óbecsén, 1999 nagycsütörtökén”

2020. április 20.

Mennyi örömöm terem máris a kertben. A rebarbara új leveleit nézegetem, átültetett diófánkon is megjelentek az új hajtások. Többi diófánk megkezdte virágzását. Kiszabadítom a mindent eluráló tyúkhúr fogságából a lestyánt, friss csokrot viszek konyhánkba a menta hajtásaiból. Aztán régi naplóm 21 évvel ezelőtti, máig közöletlen, kéziratos lapján időzöm, azt másolom be számítógépembe.

„Az éjszaka folyamán teljesen szétlőtték a nisi dohánygyárat, egyszerre ment füstbe a legnagyobb füstölőnivalót gyártó üzem. Ez nagyon fájni fog, hisz a szenvedélybeteg Szerbiában az egyik legfontosabb feszültségcsökkentő eszköz, az alkoholos ital után, a cigaretta.

Zsóka is hozza a gazdaboltból a hírt, hogy szüleit kórságossá téve, hazatért a kórházból a halottnak hitt fiú, az a fiatal magyar katona, aki meghalt Koszovóban, akit el is temettek Moholon, állítólag az apja titokban belenézett fia koporsójába, melyben a felismerhetetlenségig szétroncsolt fej látványa már nem keltett gyanút. (...) Óbecse környékéről nyolcvanvalahányan nem tettek eleget a behívóparancsnak – egyesek ezt is tudni vélik. Pár hétig vártak rájuk, talán most adják át őket a hadbíróságoknak. Sajnos a javaiktól is megfoszthatják, sőt még az országból is kitoloncolhatják őket. (...) Amikor (1995-ben) katonaszökevényekként amnesztiát kaptunk, a parlament megszavazta azt is, hogy a továbbiakban akik nem tesznek eleget a behívóparancsnak, még az ingatlanjaikat is elveszíthetik.”

Valószínűleg holnaptól enyhítenek vesztegzárrendeletükön, ami azt jelenti, hogy megnyílhatnak a zöldségpiacok, hogy a 65 évnél idősebbek hetente háromszor: kedden, pénteken és vasárnap 18 és 1 óra között fél órát sétálhatnak, ám legfeljebb csak hatszáz méternyire távolodhatnak el otthonuktól.

Döbbenetes, mit művelhet a szerb kormány a járványügyi helyzetre hivatkozva! Ez csak kiskorú, kiskorúsított emberek tömegeivel tehető meg.

2020. április 24.

Szent György napja, valamikor az állatok kihajtásának napja volt. Fél délelőttön át álmosan kóválygok, maszkosan nehezebben, inkább a járásukról fölismerhető kortársaimra, az öregek heti egyszeri, most pénteki napra eső, hajnali bevásárlási lehetőségeire gondolva. Nagykorú naplóm böngészéséhez vissza-visszatérve: egyre jobban beke-
rítenek, eluralkodnak rajtam a huszonegy évvel ezelőtti döbbenetes párhuzamok.

„Anyósom éjszakánként nem tud aludni a harci repülők zúgásától. Tizenharmadik évébe lépett éppen, 1945 tavaszán, amikor átélte mindazt, amit etnikai tisztogatásnak nevez ma a világ. Mozsróról és környékéről, Titel közeléből azokat a magyarokat, akiket nem végeztek ki a szerb partizánok, összeszedték és kollektív bűnössé nyilvánítva őket, elűldözték a szülőföldjükről. Kilakoltatásuk, elűldözésük – sőt a kirablásuk is! – teljesen szervezeten, a mai etnikai tisztogatások forgatókönyvét megalapozva történt. Akik akkor részt vettek a magyarok megkínzásában, legyilkolásában, kirablásában és elűldözésében, később, a fasizmus legyőzőiként, a harcos szövetség hangadóiként, különféle előnyjogokat élvezve, sokan vezetői beosztásban, háborús érdemeikből éltek meg, hisz több mint négy évtizeden át teljhatalmuk volt. Ezért nem történt meg Szerbiában a rendszerváltás, hisz ezeknek az embereknek az utódai az etnikai tisztogatást és a szabad rablást joggal tekinthették/tekinthetik igazi megélhetési lehetőségnek, hiszen szüleik nemcsak büntetlenül megúszhatták szörnnyű tetteiket, hanem még elismerésben is részesülhettek azokért. (...) Persze amíg a régi és új tömeggyilkosok, amíg a régi és új etnikai tisztogatások eltervezői és kivitelezői szabadon sétálhatnak közöttünk, sőt, kiemelt politikai szerepet is vállalhatnak, amíg Szerbia megtagadhatja a háborús bűnök elkövetésével gyanúsítottak kiadását, addig elérhetetlen messzeségbe kerül a megtisztulás lehetősége.”

2020. április 26.

Egy torontáltordai házat szeretne eladni 3000 (szavakkal: háromezer) euróért magyar nevű tulajdonosa; az árammal, vezetékes vízzel ellátott házban három szoba, két folyosó, konyha, fürdőszoba van, telekkönyvileg minden legálisan bejegyezve, nyilvántartásba véve, azonnal a vevő nevére átírható! Az óriási udvaron két istálló, egy garázs, két fész, három göré disznóóllal található – áll a fényképekkel illusztrált, hívható maroktelefonszámmal is ellátott, a Fészen szerb nyelven közzétett hirdetésben.

Torontáltorda Óbecsétől 40 kilométerre található, a kettéosztott Bánság Szerbia által megszerzett részén. Azon kevés bánsági településhez tartozik, melyben a magyarság többségben él, mostanában szigetmagyarság elnevezéssel illetve. Torontáltorda és Óbecse között, nagyjából félúton, az országútról északi irányba tekintve, 3-4 kilométeres távolságból egy romtemplom látványa bontakozik ki, mutatja meg magát. Igen, vidékünk egyetlen és romos állapotban megmaradt, középkori temploma, melyet a kilencvenes évek óta a délvidéki magyarság Aracsként, Aracsi Pusztatemplomként emleget. Ezen a helyen már

Szent István korában is templom állt, az aracsi kő felirata innen származik, és a Becskerek felől érdeklődő, magyar nyelven énekelt dal elsőként lejegyzett kottája is erről a vidékről származhat.

Nézem a magyar tulajdonos által szerb nyelven hirdetett torontáltordai házról, a tágas, gondosan megtervezett falusi udvarról készített színes fényképeket. Száz évvel ezelőtt menekülhetett, hagyhatta el szülőföldjét ennyire tömegesen, mint manapság, a délvidéki magyarság. Száz évvel ezelőtt kótyavetyélhette el ennyire olcsón, oly sok munkával megteremtett értékeit a távozó magyarok tömege. Száz évvel ezelőtt juthatott ennyire olcsón elődeink javaihoz a csendes etnikai tisztogatást megalapozó ingyenélők tömege.

2020. április 28.

Palántás emberemet várom, régi jegyzeteimet böngészgetve. Pontosan 21 évvel ezelőtt jegyeztem le: *„Európa összes zugából térnek haza az albán fiatalok. Harcolni akarnak. Meghalni a hazáért! Még nincs elég fegyverük, ám jönnek, majd lesz fegyverük is. Istenem, milyen csodálatos dolgokra képes a nagycsalád ereje. Az igazi emberi értékek a nagycsaládokban születhetnek meg a legkönnyebben. A közösség szempontjából kiemelt értékek melegágya a nagycsalád. Az önzetlenség, az önfeláldozás, a közösségben gondolkodás hiánya robusztja meg azt az Európát, melyhez a magyarság felzárkózni szeretne. Az a túlidealizált Európa, melyhez tartozni szeretnénk, már régóta csak a képzeletünkben létezik.”*

Letöltöm a YouTube-ról a százéves Felsőhegyről 1993. október 24-én készült videofelvételt. A százéves felsőhegyi templom ünnepségén még nagybátyám, a Pappácsi alakja is feltűnik a miséző papok között, sok-sok zentai ismerősöm között.

A megbeszélt időben megérkeznek a palánták.

2020. május 3.

Várhatóan június 14-én vagy 21-én lesz a választás Szerbiában – mondja a szerb államfő. Az országhatárok megnyitásáról már csupán annyit tud kibökní, hogy az egy bonyolultabb kérdés, mely csak fokozatosan intézhető.

A nagyobb szerbiai városok polgárai esténként fazekak, lábasok, serpenyők hangos zörgetésével adnak hangot elégedetlenségüknek a lakótelepek ablakaiból, teraszairól. A hatalmas lévők futballhuligánok bevetésével próbálják meg ellensúlyozni a lakossági tüntetést a kijárási tilalom idején, ami csak fokozza a tömeges lakótelepi elégedetlenséget.

A huligánok hatóságok által támogatott, felszerelt hordái a lakótömbök tetejéről, hangosítással, lobogó fáklyákkal erősítik föl kormánypárti őrzöngésüket.

2020. május 7.

Ma villámpostán levél érkezett az MMA elnökétől, melyben többek között ez áll: *„Az MMA kilenc tagozata évente két-két személy részére tagozati díjat adományozhat.*

Az MMA Irodalmi Tagozata a 2020. évi Illyés Gyula-díjat, a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi-díjainak egyikét Önnek ítélte oda az irodalom területén végzett kiemelkedő, magas színvonalú tevékenysége elismeréseként.”

A díj elfogadásáról egy nyomtatvány kitöltésével szükséges nyilatkoznom, az ünnepélyes átadás dátumáról, a helyzetre való tekintettel, később fognak dönteni.

2020. május 12.

A figyelemfelkeltés és a tiltakozás nem mindennapi módját választotta Ena Nedić, a szerb nyelv és irodalom tanára, aki úgy döntött, hogy Belgrádban, a szerb parlament előtt, elégeti okleveleit. Az elégedetlen tanárnő elégette az általános iskolai színötös bizonyítványát, az egyetemi oklevelét, valamint azokat a tanúsítványokat is, amelyeket az évek során szerzett, és azt üzentte, nem akar ilyen országban élni.

– Szégyellem magam mindenki helyett, akiket nem zavar az a tény, hogy a külügyminiszter egyetlen idegen nyelven sem beszél, a szerb nyelvet pedig idegen nyelvként beszéli; a védelmi miniszter minden becsületes katona szégyene; szégyen, hogy a miniszterelnököt a szexuális irányultsága miatt szavazták meg, nem pedig a képességei alapján; az ország pénzügyminisztere pedig továbbra is dolgozik és irányítja az állam pénzügyeit, miközben a doktori értekezéséről bebizonyosodott, hogy hamisítvány. Ez a cselekedetem egy szimbolikus cselekedet, amellyel eltemetem ebbe az államba vetett hitemet – mondta Nedić.

2020. május 19.

Másik, fiatalabb nőstény cicánk sem véletlenül bújt anyja dobozába, nemrég felnyíló szemű testvérkéje mellé. A teraszra kilépve látom, hogy anyja segítségével éppen megszülte első kiscicáját. Lenkének később okostelefonon, élő adásban közvetítem a második cica megszületését, Berci visongását is hallva. Közben megérkezik Kisákos unokám, akivel

a kertben folytatjuk a palánták elültetését. A paprika után az uborkát tesszük földbe, felfuttatásához kiegészítjük félig késznek számító támrendszerünket.

2020. május 21.

Délelőtt Varga Zoli kézzel írt naplóját böngészem, silabizálgatom az 1993. október 29-én megtartott Becsei Helikonról szóló följegyzéseit. Zoli gyermekkori benuháza óta, tolókokcsiba kényyszerűlten, csak a bal kezét tudta használni, azzal a nyomorék kezével írta meg novelláit, kisregényeit, könyveit, melyek a magyar irodalom huszadik század harmadik harmadában született, igen fontos alkotásai. Már régóta készülődöm arra, hogy összeszedjem, számítógépembe vigyem a Becsei Helikonról gyűjtögetett, kallódó dokumentumaimat, hisz huszonhét évvel ezelőtt, a balkáni háborúk idején jómagam is – behívóparancsot megtagadó katonaszökevényként! – közéleti szerepbe csúszva, megszerveztem a délvidéki magyar írók találkozóját. Istenem, mennyire féltek akkoriban neves íróink vidékünk magyar elnevezésének használatától! Mekkora botrány kerekedett abból, hogy Délvidéknek neveztem szülőföldünket, hogy a Délvidéki Magyar Írók Szövetségének megalapításához, írotársaim aláírására számítva, útjára bocsátottam a találkozónk alkalmából megnyitott füzetemet.

Este gépem képernyőjén végre megörvendeztet az annyira várt jó hír, nem kell teszteléssel vacakolnunk a beutazáshoz! Persze az Európai Unió határai még zárva maradtak, a magyarországi kiutazáshoz még érvényes a karantén azok számára, akik nem rendelkeznek jóváhagyott méltányossági beutazási kérelemmel.

2020. május 25.

Tíz órától Szerbiából karantén nélkül lehet Magyarországra utazni; Mától szabadon lehet Magyarországra menni, nem lesz karantén; Szabadon Szerbiából Magyarországra – ezekkel a címekkel találkozhat ma a világhálón elérhető, délvidéki tömegtájékoztatás iránt érdeklődő.

Vége a vesztegzárnak – nézek magam elé. De hát akik igazi műveket szeretnének létrehozni, azok jobbára az alkotás, az alkotómunka vesztegzárába kényyszerűlve élnek, élhetik le életüket.

Urbán Bálint

A NEMZETTŐL A FEKETE KÖNYVEKIG

*A kortárs portugál próza archeológiája
és Gonçalo M. Tavares regényei*

A portugál regény elismertsége és jelentősége egyre növekszik az utóbbi évtizedekben a globális világirodalmi térben. Az, hogy az európai kontinensen gazdaságilag és kulturálisan félperiferikusnak számító Portugália irodalma a 21. századra betagozódott a planetáris rendszerré szélesedő világirodalom diskurzusába, és annak komoly nemzetközi figyelemmel kísért elemévé vált, nemcsak a világirodalom fogalmának mélyreható átformálódásával és a perifériák irányába tanúsított fokozott érzékenységgel hozható összefüggésbe, hanem egyúttal magának a portugál prózának a fejlődésével, diverzifikálódásával és átalakulásával is magyarázható. Az új évezred tehát komoly változást hozott el egyfelől a portugál irodalom szerkezetében, másfelől pedig a világirodalom és a portugál irodalom viszonyában, hiszen Portugáliának végre sikerült kiszakítani magát a több évszázados kulturális elszigeteltségből és beilleszkednie a kulturális cserefolyamatok globalizált rendjébe.¹ Ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a portugál regény beépülését a nemzetközi irodalmi körforgásba, elengedhetetlennek tűnik egyrésztől a portugál prózairodalom fejlődéstörténetének rövid áttekintése az utóbbi évtizedek tükrében, másrésztől pedig a kortárs portugál regény néhány jellegzetességének számbavétele – jelen írásban ezekre teszek kísérletet. A portugál próza szerkezetváltásainak végigkövetése után Gonçalo M. Tavares szövegein keresztül mutatom be a kortárs portugál regény sajátos világát. Tavares, amellett, hogy a 21. századi portugál prózairodalom kiemelt és nagy hatású szerzője, akinek könyveiben paradigmaticus módon jelennek meg a kortárs portugál regény poétikájának és politikájának sajátosságai, jelenleg a nemzetközileg leginkább beágyazott és olvasott portugál író, műveit több mint harminc nyelvre lefordították, *Jeruzsálem* című regénye bekerült a 2012-es kánonalkotó jellegű *1001 Books You Must Read Before You Die* reprezentatív válogatásába, nevét

1 Earl FITZ, *Internationalizing the Literature of the Portuguese-Speaking World*, Hispania 85. (2002/3.), 442.

pedig rendre ott találjuk presztízsertékű nemzetközi irodalmi díjak *shortlistjén*.

Az elmúlt évtizedek portugál prózairodalmának történetét két markáns esztétikai és ideológiai törésvonal strukturálja. Az irodalmi tér első nagy átalakulása az 1974-es forradalomhoz és az azt követő demokratizálódási folyamathoz köthető, míg a második nagy váltás az ezredforduló tájékán ment végbe. A 1974-es forradalom nem csak egy közel fél évszázadon át fennálló diktatúra és az általa működtetett, egyszerre konkrét és diszkurzív elnyomógépezet összeomlását hozta el, de egyúttal egy komoly episztemológiai törést is jelentett a portugál kultúra történetében, ami alapjaiban rendezte át a nemzet önértésének hagyományos mintázatát.² A demokráciába való átlépés értelemszerűen a kulturális tér és az abban működő irodalmi mező lényegi átformálódását is elhozta. Véget ért az irodalmi termelést bénító cenzúra, felszívódtak a kulturális életet keretező és szervező ideológiai narratívák, átalakult és piaci alapon kezdett el működni a könyvkiadás és a könyvterjesztés, új kánonalkotó igényű irodalmi díjak (mint például a Portugál Írószövetség Nagydíja és a Camões-díj) kezdték el kanalizálni az irodalmi életet.

Az 1974-es forradalom utáni irodalmat, mindazonáltal, Carlos Reis olvasatát követve a posztmodern tendenciák kiteljesedésének fényében célszerű értelmezni.³ A posztmodern paradigma gyors térnyerése a portugál irodalomban azonban történetileg elválaszthatatlan a portugál regény nagyobb ívű átalakulási folyamatától, mely az 1950-es évek végén kezdődött és mintegy másfél évtizeden át kísértette a diktatúra egyoldalú kulturális logikáját, valamint az 1940-es évek óta domináló neorealista kánont. Eduardo Lourenço, a nemzetközileg is elismert portugál irodalom- és eszmetörténész, egy sokat hivatkozott tanulmányában Álvaro de Campos örököseiként azonosította a posztmodern meggyökereződését előkészítő szerzőket. Nem véletlen, hogy Lourenço Fernando Pessoa legmodernistább és egyben esztétikailag legradikálisabb heteronímjét emlegeti az 1960-as években felbukkanó fiatal szerzőkkel kapcsolatban, hiszen az olyan regényírók, mint Almeida Faria, Rubem A., José Cardoso Pires, Augusto Abelaira, Fernanda Botelho, vagy éppen Maria Gabriela Llansol, az avantgárd

2 Gerson Luíz ROANI, *Sob o vermelho dos cravos de Abril – Literatura e Revolução no Portugal contemporâneo*, Revista Letras 64. (2004/1.), 16.

3 Carlos REIS, *O Post-modernismo e a Ficção Portuguesa do Fim do Século = História Crítica da Literatura Portuguesa. Vol IX. (Do Neo-Realismo ao Post-Modernismo)*, szerk. Carlos REIS, Verbo, Lisboa, 2005, 287.

dinamikáját idéző forradalmisággal bontották meg a regnáló neorealista próza strukturáit. Az egzisztencializmus, a szürrealizmus és a *nouveau roman* hatásait tükröző, olykor szélsőségesen modernista szövegek nem csak a neorealizmus lineárisan szerveződő, minél nagyobb transzpareniciára és objektivitásra törekvő narratív sémáit forgatták fel, de egyúttal hátat fordítottak a politikailag elkötelezett irodalom ideáljának is.⁴ A portugál próza átalakulása tehát Álvaro de Campos követőinek regényeivel kezdődik az 1960-as években. Ezekben az esztétikailag meglehetősen szubverzív szövegekben a már említett francia tendenciák mellett ott vibrál az európai modernista prózahagyomány nagy öröksége is. A késő modernség [*late modernism / modernismo tardio*] paradigmájával azonosított szerzők,⁵ bár nem képeztek még olyan meghatározó erőt az irodalmi térben, mely át tudta volna strukturálni annak szerkezetét, jelentőségük több szempontból is kiemelkedő. Egyfelől, miként már utaltam rá, előkészítették a terepet a posztmodernnek, mely értelemszerűen csak a diktatúra és a diszkurzív szabályozás összeomlása után tudott kiteljesedni, másfelől pedig szakítottak a realista regény poétikájával és politikájával. A realizmus paradigmája a portugál irodalomban kiemelt jelentőségű volt és hatalmas gravitációs erővel bírt a századforduló óta, elsősorban a legnagyobb, világirodalmi szempontból is jelentősnek számító regényíró, Eça de Queirós munkásságának köszönhetően. A realista ábrázolásba vetett bizalmat és a realizmus uralmát a prózában nem rengette meg komolyan az avantgárd forradalma. Bár az első modernista generáció tagjai (Fernando Pessoa, Mário de Sá-Carneiro és Almada Negreiros) írtak néhány, a realista kód megbontására épülő prózai szöveget, a regényt nem sikerült teljesen elszakítani a 19. század nagy polgári paradigmájának poétikai örökségétől. A realizmus esztétikai ideológiája így a századfordulótól átívelt az 1930-as évek végén felbukkanó, erőteljesen átpolitizált, nagy mozgalmi hagyományt életre hívó neorealizmusig, mely az 1950-es évekre egyeduralgó irodalmi diskurzusává vált a portugál prózának.

Lukács György regényelméletével összhangban Miguel Real arra hívja fel a figyelmet az 1960-as évek prózairodalmára jellemző késő modernista kísérletezés és a realista princípiumoktól való erőteljes eltávolodás kapcsán, hogy mindez szoros összefüggésben áll a salazari

4 Eduardo LOURENÇO, *Uma literatura desenvolvida ou os filhos de Álvaro de Campos = O Canto do Signo. Existência e literatura (1957–1993)*, Editorial Presença, Lisboa, 1993, 255–268.

5 Marcelo G. OLIVEIRA, *O Período Ausente: Modernismo Tardio na Ficção Portuguesa Contemporânea (1949–1978) = A Primazia do Texto. Ensaio em Homenagem a Maria Lúcia Lepecki*, szerk. Marcelo G. OLIVEIRA – Petar PETOV, Esfera do Caos, Lisboa, 2011, 358–359.

diktatúra lassú felbomlásával, a politikai rendszer egyre egyértelműbb tarthatatlanságával.⁶ Az 1960-as évek Portugáliában is a régóta fennálló társadalmi és politikai struktúrák megkérdőjelezésének évtizede volt, a diktatúra azonban nem vett tudomást az egyre több irányból megfogalmazott rendszerkritikáról, nem volt hajlandó változtatni működés módjában. Pedig az egyik utolsó ázsiai gyarmat, Goa elvesztése, az egymást követő diáklázadások, az újmarxista ideológiák feltartóztathatatlan terjedése az értelmiség körében, valamint az afrikai gyarmatok megtartásáért folytatott többfrontos háború [*guerra colonial*] mind abba az irányba mutattak, hogy a diktatúra a szétesés határán áll. A regény elfordulása a hagyományos, realista regényformától tulajdonképpen a salazari rendszer nagy narratívájának válságát szimbolizálja. Az átlátható regénystruktúra, a lineáris történetmondás és a szilárd, mindentudó narrátori pozíció megbontása és behelyettesítése a tér és az idő egységét szétfeszítő, modernista narratív technikákkal, meta-narratív konstrukciókkal és az elbeszélői pozíció megsokszorozásával tulajdonképpen egy, a politikai válságot tükröző esztétikai válasz volt.

Az 1974-es forradalom után kiteljesedő posztmodern formailag alapvetően az 1960-as évek regényirodalmának poétikai vívmányaira támaszkodik, azokat variálja és bővíti tovább immáron a modernség berekesztődésének pozíciójából, politikájában azonban felülírja a késő modern szerzők kozmopolita ihletettséggű közönyét a nemzeti identitás és az azt szervező ideológiák kérdésének játékba hozásával.⁷ A jelentős poétikai újítások ellenére az 1960-as évek generációja az erőteljes cenzúra miatt nem tematizálta sem az elnyomást, sem a diktatúra szimbolikus valóságát konstruáló nagy történeteket, sem az értelmetlen gyarmati háborút, nem fogalmazott meg kritikákat a társadalom és a gazdaság állapotát illetően, sokkal inkább egyfajta hermetikus, apolitikus irodalmat kultivált. A diktatúra és a cenzúra hatalmából való kiszabadulásnak köszönhetően az 1974 utáni regény politikai dimenziói azonban nem csak felerősödtek, de egyúttal kiemelt fontosságra tettek szert. A forradalom és az azt követő demokratizálódási folyamat következményeképpen megindult a diktatúra valóságának irodalmi feldolgozása. A salazari rezsim borzalmaival való szembenézés jegyében nem csak az elnyomás különböző tapasztalatai kerültek tematizálásra,

6 Miguel REAL, *Geração de 90. Romance e Sociedade no Portugal Contemporâneo*, Campo das Letras Editores, Porto, 2001, 55–56.

7 Ana Paula ARNAUT, *Post-Modernismo no Romance Português Contemporâneo*, Almedina, Coimbra, 2002, 70.

de az 1960-as éveken átívelő véres gyarmati háború is. Az afrikai frontokon (Angola, Mozambik, Zöld-foki-szigetek, Guinea) folyó értelmetlen gyarmati konfliktus fikcionalizálása, így a portugál posztmodern egyik jelentős regényvariánsává nőtte ki magát. Komoly változást jelentett emellett a női írók egyre intenzívebb jelenléte az irodalmi életben, mely ugyanúgy elválaszthatatlan a diktatúra összeomlásától, mint a hatalmi gépezet működésének és a gyarmati harcoknak a tematizálása. A salazari rendszer hagyományos társadalomfelfogásában a nő szerepe és mozgástere meglehetősen korlátozott, a feleség-háziaszony-anya háromszög korlátai közé szorított volt. Női írók tulajdonképpen csak az 1960-as évek késő modernista hullámával jelentek meg az irodalomban. Az 1974-es forradalom után immáron komoly női irodalommal számolhatunk, mely nem csak a nő sajátos helyzetének értelmezésére tett kísérletet a portugál társadalomban, de egyúttal az *écriture féminine* logikája alapján a posztmodern regény poétikáinak gazdagításához is jelentősen hozzájárult.⁸

A posztmodern próza legmarkánsabb diskurzusa Portugáliában mindazonáltal a történelmi tematika és a nemzeti identitás problémaköre körül kristályosodott ki. A nemzeti történelem újraírására és a kulturális identitás újraértelmezésére tett kísérletek az ország önértésében bekövetkező komoly változásokra, a nemzeti identitás megkérdőjeleződésére vezethetőek vissza. Az 1974-es forradalom, ahogy azt már korábban jeleztem, egy igazi, bachelard-i értelemben tételeződő episztemológiai törést jelöl a portugál kultúra, politika, gazdaság és társadalom történetében. 1974 nem csak a salazari diktatúra szétesését, valamint az ország kulturális és politikai elszigetelődésének végét jelentette, de értelemszerűen a gyarmati háború felfüggesztését és az afrikai kolóniák függetlenedését is elhozta. A gyarmatrendszer felbomlása ellehetetlenítette annak a kontinenseken átívelő, birodalmi identitásmodellnek a fenntartását, mely a nagy földrajzi felfedezések és a gyarmatosítás kezdete óta mintegy ötszáz éven át meghatározta Portugáliát. A portugál nemzet identitása a *reconquista* és az azt követő gyarmatosítási folyamat következtében arra a fantáziára alapozódott, hogy a portugál egy kiválasztott nép, melynek feladata a kereszténység és az európai kultúra terjesztése a világban.⁹ Az újkori gyarmatosítás pionírjaként ez a mesianisztikus fantáziákat mozgató Portugália épített ki az európai nemze-

8 Isabel Allegro de MAGALHÃES, *O Tempo das Mulheres: a Dimensão Temporal na Escrita Feminina Contemporânea*, Imprensa Nacional – Casa da Moeda, Lisboa, 1987, 193–194.

9 Eduardo LOURENÇO, *Portugal como Destino seguido de Mitologia da Saudade*, Gradiva, Lisboa, 1999, 14–15.

tek közül először több kontinensre kiterjedő gyarmatbirodalmat. Megkérdőjelezhetetlen kulturális identitásának alapját és legitimációját így a gyarmatok biztosították. Az afrikai államok függetlenedése a birodalmi identitásnak ezt a fél évezredes narratíváját bontotta meg. A 15. században a lisszaboni kikötőkből kihajózott karavelláknak 1974-ben szimbolikusan vissza kellett térniük az anyaországba, azaz Portugáliának több évszázados gyarmati létezés után vissza kellett térnie önmagához, a nemzet elvesztette azt a plurikontinentális birodalmi pozícióját, melyhez a salazari rendszer az általános dekolonizációs tendenciák ellenére foggal-körömmel ragaszkodott, és az eredeti európai nemzeti territóriumra redukálódott.¹⁰ Az identitásválságot tovább mélyítette Portugália csatlakozása az Európai Gazdasági Közösséghez a 80-as években. A felvilágosodás és a modernitás gazdasági és társadalmi projektjét elbukó Portugália a félperiferikus régiók közé lett besorolva az újkor átrendeződő Európájában.¹¹ Ebből a nemzettudatot több évszázada kísértő félperiferikus helyzetből, melyet csak súlyosbított a salazari rendszer tudatos kulturális és politikai elszigetelődése Európától, az ország egyik pillanatról a másikra a kontinens vezető gazdasági hatalmainak körében találta magát. A demokratizálódási folyamattal járó társadalmi, gazdasági és kulturális változások mellett tehát Portugáliának egy összetett geopolitikai újrapozicionálódással is szembe kellett néznie. Mindezen változásoknak köszönhetően, ahogy arra Eduardo Lourenço rámutatott egy nagy hatású esszéjében, közel egy évezredes történelmében először, a megrendíthetetlennek tűnő kulturális identitással (azaz hiperidentitással) bíró nemzet nem tudja pontosan, hogyan határozza meg önmagát, identitása elbizonytalanodik, az önértését legitimáló nagy narratívák ugyanis egytől egyig felszívódtak.¹²

A több évszázadon át fennálló identitásmodell ezen mélyreható megrendülése arra kényszerítette Portugáliát, hogy újraértelmezze és újrainrja egyfelől az identitását fenntartó és legitimáló átideologizált történelemképet és történeti narratívákat, másfelől pedig a hősiességes nemzet képét alakító kulturális mítoszokat. Mindennek fényében nem csoda, ha a forradalom után átalakuló portugál próza legjellegze-

10 Isabel Allegro de MAGALHÃES, *Capelas imperfeitas: Configurações Literárias da Identidade Portuguesa = Entre Ser e Estar: Raízes, Percursos e Discursos de Identidade*, szerk. Maria Irene Ramalho – António Sousa Ribeiro, Afrontamento, Porto, 2001, 310.

11 Boaventura de Sousa SANTOS, *Pela Mão de Alice. O Social e o Político na Pós-modernidade*, Afrontamento, Porto, 1999, 58.

12 Eduardo LOURENÇO, *Portugal como Destino seguido de Mitologia da Saudade*, Gradiva, Lisboa, 1999, 68.

tesebb műfaja a posztmodern történelmi regény, illetve a historiográfiai metafikció lett. José Saramago, António Lobo Antunes, Mário Cláudio, Augusto Abelaira, Almeida Faria, Teolinda Gersão és Agustina Bessa-Luís regényei, hogy csak a legismertebb szerzőket említsük, a hatalom átideologizált nézőpontjából szerveződő történelem nagy narratíváját és az identitást alátámasztó nemzeti mítoszokat kérdőjelezzik meg és írják újra. A posztmodern történelmi regény a totalizáló erejű metanarratívák irányába tanúsított lyotard-i gyanú,¹³ a modernitás alapengelyét képező teleologikus és racionális haladás, valamint az azt legitimáló modern szubjektum csődjének¹⁴ csapásvonalában megbontja a nemzeti történelem hivatalosan szentesített, dicsőséges és egyoldalú nagyelbeszélését. Portugália és a portugál regény esetében a történelemmel és annak mitizált verziójával szembeni abszolút bizalmatlanság nem csak a posztmodern állapot decentralizációs jellegzetességeire és az identitás megrendülésére vezethető vissza, de szoros összefüggésben van azzal is, hogy a diktatúra saját pozíciójának politikai legitimációjára és a gyarmatrendszer erőszakos fenntartására használta a nemzeti történelem dicsőséges diskurzusát és az abból kifejlődött mitikus narratívákat. A posztmodern decentralizációs ideológiájának jegyében íródtó történelmi tematikájú regények ennél fogva vagy egy marginális-excentrikus nézőpontot érvényesítve tesznek kísérletet a heroikus nemzeti történelem nagyelbeszélésének megbontására, vagy a paródia eszközével közelítenek a mitizált múlthoz. Előbbire a legjobb és egyúttal a legismertebb példát az 1998-ban Nobel-díjjal is elismert José Saramago könyve, *A kolostor regénye* szolgáltatja, melyben a mafrai kolostor épülése a 18. században a történelemből kiszorított marginális szubjektumok nézőpontjából kerül elbeszélésre, de említhetjük még Mário de Cláudio *Peregrinação de Barnabé das Índias* [Barnabé indiai bolyongásai] című művét, mely Vasco da Gama Indiába tartó hajójútját követi végig a nagy történelmi esemény hagyományos elbeszélésében elnémított hangok segítségével. Cláudio regénye már a történetírási metafikció területére utal minket, hiszen a könyv nemcsak Gama utazását és az azt mitikus státuszba emelő nemzeti eposzt, Luís de Camões *A lusiadák* című 16. századi heroikus elbeszélő költeményét írja újra több, a hatalom és a hivatalos történelem körén kívül álló szereplő perspektívájából, hanem egyúttal a portugál történetírás olyan megha-

13 Jean-François LYOTARD, *A posztmodern állapot* = Jürgen HABERMAS – Jean-François LYOTARD – Richard RORTY, *A posztmodern állapot*, Századvég, Budapest, 1993, 82.

14 Gianni VATTIMO, *La fine della modernità*, Garzanti, Milano, 2011, 176.

tározó szerzőinek szövegeivel is párbeszédbe lép, mint Fernão Lopes és Fernão Mendes Pinto.¹⁵ Linda Hutcheon olvasatában a posztmodern történelmi regény legjellegzetesebb formája a historiográfiai metafikció. A kanadai irodalmár elgondolásának kiindulópontja a történelem és a történetírás alapvető diszkurzivitása. Hutcheon szerint az önmagát az igazság letéteményesének beállító történetírás ugyanúgy ki van téve a jelölési folyamat és az interpretáció esetlegességeinek, mint a fikcionális művek, nem kezelhető többé az igazság autentikus és megkérdőjelezhetetlen kinyilvánításaként. A történetírási metafikció ebből az alaptételből kiindulva egyfelől kihangsúlyozza a történelem diszkurzív jellegét, nyelvi konstruáltságát, másfelől pedig rámutat annak fikcionális karakterére, elválaszthatatlanságára a fikció világától.¹⁶ Az olyan regények, mint José Saramago *Lisszabon város ostromának históriája*, vagy Augusto Abelaira *O Bosque Harmonioso* [Dallamok erdeje] című műve különböző történelmi dokumentumokat hoznak játékba az elbeszélés fikcionális szintjeivel, metanarratív kapcsolatba lépnek a történeti forrásokkal, és a különböző történelmi idősíkok folyamatos csúsztatásával kikezdi a történetírás lineáris-teleologikus szemléletét.

A történelmi narratívák újraértelmezésével párhuzamosan, ugyanabból a dekonstrukciós logikából kiindulva a nemzeti mítoszok is a posztmodern próza érdeklődésének homlokterébe kerültek. Portugália esetében a nemzeti mítoszoknak már a nemzet megalapításától kezdve kiemelt szerepük volt a kulturális és a politikai identitás kialakításában és legitimálásában. Saját történelmét Portugália mindig is mitizált formában reprezentálta és élte meg, így korántsem meglepő, hogy a történelem mellett a nemzeti mitológia kérdésköre lett a posztmodern próza másik nagy tematikus irányvonala. A mítoszok újraértelmezése és újraírása a legtöbb esetben a paródia keretei között valósult meg. Almeida Faria, António Lobo Antunes és Manuel da Silva Ramos regényeiben az olyan nagy nemzeti mítoszok, mint az Észak-Afrikában eltűnt Sebestyén király története, a portugál tengerészek mitikus utazásainak krónikája, vagy a legnagyobb nemzeti költő, Luís de Camões kalandos életútja, ironikus távolságtartással vannak kezelve és parodikus módon íródnak újra.

15 Teresa Cristina CERDEIRA, *Dos vícios e virtudes da História na ficção = Literatura e História – Actas do Colóquio Internacional realizado na Faculdade de Letras do Porto de 13 a 15 de Novembro de 2003*, szerk. Maria de Fátima MARINHO, Faculdade de Letras do Porto Departamento de Estudos Portugueses e Estudos Românicos, Porto, 2004, 158–159.

16 Linda HUTCHEON, *A poetics of postmodernism. History, Theory, Fiction*, Routledge, New York – London, 1995, 93.

Ahogy azt az alábbiakban igyekszem kimutatni, az 1974-es forradalom után kialakuló posztmodern regényt elsősorban az identitás, a történelem és a nemzeti mítoszok összefüggő kérdésköre mozgatta. A forradalom és az ezredforduló közötti időszakot ennek fényében nevezhetjük akár a nemzet paradigmájának. Mindazonáltal az 1990-es évek végén a portugál regényben megfigyelhető egyfajta eltávolodás a nemzeti tartalmaktól. A nemzet paradigmájáról való leválás egyfelől a portugál identitáshoz és múlthoz kapcsolódó tematikák túltermelésével és az irodalmi tér ezen tartalmakkal való telítődésével hozható összefüggésbe. A forradalmat követő két évtizedben a kulturális diskurzust ugyanis szinte kizárólagos módon a nemzeti identitás kérdése foglalkoztatta, melynek köszönhetően értelemszerűen létrejött egyfajta telítődés a kultúrában és az irodalomban ezen témák tekintetében. Másfelől viszont az ország geopolitikai helyzetének és a világirodalmi térnek egymással szinte párhuzamosan folyó komoly átstrukturálódásával a portugál irodalom, ahogy azt már korábban jeleztem, betagozódott a világirodalmi rendszer globális körforgásába. Ennek a beilleszkedésnek a legeggyértelműbb és legszimbolikusabb eseménye José Saramago munkásságának elismerése az irodalmi Nobel-díjjal 1998-ban. Saramago, a díj felhajtóerejének köszönhetően, a nagy pályatárrsal, António Lobo Antunesszel egyetemben a portugál regény nemzetközileg legelismertebb szerzőjévé vált. A két nagy szerzőóriás életműve irányába tanúsított nagyfokú nemzetközi figyelem valószínűsíthetően ugyanolyan termékenyen járult hozzá a nemzeti paradigmától való elforduláshoz, mint az identitást tematizáló tartalmakkal való túltelítődés. Az eltávolodás a nemzet múltjának, jelenének és jövőjének kérdéskörétől Saramago életművén belül is megfigyelhető. Míg az 1980-as évek műveinek középpontjában egytől egyig a történelemmel való viszony áll, addig az 1990-es évek végén kirajzolódik egyfajta váltás az életművön belül, a regények hátat fordítanak Portugáliának, és sokkal inkább a társadalom, a kultúra és a szubjektum univerzális kérdéseivel kezdenek el foglalkozni.¹⁷

A Saramago-életművön belül megfigyelhető irányváltással analóg módon a 21. század portugál prózája is hátat fordít a nemzeti identitás és a nemzeti múlt kérdésének. A 2000-es évek elején felbukkanó új írógeneráció (Gonçalo M. Tavares, José Luís Peixoto, Jacinto Lucas Pires, João Tordo) szövegei már nem foglalkoznak a történelemmel,

17 PÁL Ferenc, *Saramago olvasatok. Kísérlet José Saramago regényeinek befogadás szempontú elemzésére és az olvasói befogadás lehetőségeinek vizsgálatára*, Equinter, Budapest, 2014, 298.

nem érdekeltek a kulturális identitás újrafogalmazásában, és nem próbálják lépten-nyomon újraértelmezni és újraírni a múltat. Az úgynevezett 21. századi generáció [*geração XXI*]¹⁸ képviselői jellemzően a 70-es években születtek, így nincs közvetlen tapasztalatuk sem a diktatúráról, sem az ideológiai gépezet működéséről. Egy emancipált, demokratikus világban nőttek fel, melyben a kulturális javak szabad áramlását nem korlátozta semmilyen cenzúra vagy államhatalom. Irodalmi és kulturális referenciáik, hatásaik ennél fogva lényegileg különböznek a diktatúra évei alatt szocializálódott szerzők referenciáitól. Egyfelől az irodalmi kánon, melyből táplálkoznak, jóval eklektikusabb, nemzetközibb és inkább világirodalmi, másfelől pedig előszeretettel merítenek a magas irodalom és a magas kultúra rezervátumán kívül elhelyezkedő populáris kulturális formákból, mint például a krimi, a rockzene vagy éppen a thriller és horrorfilmek világa. Az új évezred regényíróinál megfigyelhető emellett a prózanyelvnek a megváltozása is. Az előző generáció reprezentatív figuráinak (elsősorban a már említett Saramago és Lobo Antunes) barokkos nyelvezetét egy egyszerűbb, közvetlenebb nyelvhasználat váltja fel, a számtalan alá- és mellérendelő szerkezettel dúsított, sokszor labirintikus szintaktikai szerveződések helyett szikárabb és rövidebb mondatszerkezetek kerülnek túlsúlyba. A portugál regénynek ez az átalakulása mindezek mellett elválaszthatatlan egy komolyabb irodalomszociológiai változástól. Az új évezredre az író és az irodalmi mű hagyományos státusza Portugáliában is megváltozott, az író többé már nem az elnyomás ellen küzdő vagy a nemzet reprezentációit újraalkotó felelős értelmiségi, ahogy az irodalmi mű is kiszakad a magas kultúra közegéből, elveszti exkluzív, intellektuális auráját. A könyvkiadás egyre inkább ki van téve a piaci igényeknek, a terjesztés nagy része 1998 óta pedig a FNAC üzlethálózat boltjaiban és webshopjaiban összpontosul, melyek jellemző módon a könyvek mellett cd-ket, dvd-ket, számítástechnikai és egyéb, a tömegszórakoztatáshoz kötődő elektronikus eszközöket is árulnak. Mindezekkel összhangban az utóbbi évtized legtöbb eladott példányszámmal rendelkező szerzője az a José Rodrigues dos Santos, aki újságíróból és az egyik vezető portugál tévécsatorna esti híradójának bemondójából vált az ország legsikeresebb regényírójává. Fordulatokban bővelkedő, izgalmas cselekményszöveggel operáló és gazdag, bár sokszor kissé felületes ismeretanyagot mozgató, intellektuális lektűr-krimije miatt

18 Jane TUTIKIAN, *A debilidade do humanismo (A narrativa portuguesa e o século XXI)*, *Literatura em debate* 2017/20., 12.

csak a portugál Dan Brownként hivatkozott dos Santos népszerűsége azonban nem csak Portugáliára korlátozódik, regényeit számtalan nyelvre lefordították, és rendre nagy példányszámban kerülnek eladásra.¹⁹

Miguel Real meglátása szerint az új évezred portugál regénye egy velejéig kozmopolita és urbánus regény, mely már nemcsak a nemzeti olvasóközösségnek íródik, hanem a globalizált világirodalmi olvasót is megszólítja.²⁰ A nemzeti paradigmából a kozmopolita paradigmába való átlépéssel szimbolikus módon a regénytér is elhagyja Portugáliát és a portugál gyarmati múlt tereit. João Tordo krimistruktúrákat mozgató és elsősorban az észak-amerikai próza hagyományából táplálkozó regényei hol az Egyesült Államokban, hol Észak-Európában, hol egy atlanti-óceáni szigeten, *Bom Inverno* [Kellemes tél] című könyve esetében pedig Budapesten játszódnak. Afonso Cruz *Para onde vão os guarda-chuvas* [Hová tartanak az esernyők] című regényének cselekménye egy imaginárius közel-keleti kultúrában bomlik ki, míg a *Kokoschka Babája* elsősorban a II. világháború bombázásaitól sújtott Drezdában játszódik, de a regény egy másik idősíkjá a monarchiabeli Bécs és Budapest jellegzetes tereibe vezeti el az olvasót. Nagyjából ugyanez a közép-európai kronotoposz köszön vissza a *Festó a mosogató alatt* című regényében is, melynek kiemelt helyszíne Prága. Jacinto Lucas Pires és José Luís Peixoto szövegei sokszor idő- és térreferenciáktól megfosztott disztópikus valóságokban mozognak, Valter Hugo Mãe *Desumanização* [Elembertelenedés] című regényének helyszíne pedig Izland. A 21. századi generáció legtermékenyebb és nemzetközileg legelismerőbb szerzője, Gonçalo M. Tavares előszeretettel választ helyszínnek meg nem nevezett európai városokat. Rövid, aforizmatikus fejezetekből építkező, több mint tíz könyvből álló, *O bairro* [A kerület] gyűjtőnév alá rendezett könyvsorozata egy fiktív város kellőképpen bizarr lakónegyedében játszódik, melynek lakói a világirodalom és az eszmetörténet meghatározó alkotóinak nevét viselik (Valéry úr, Calvino úr, Brecht úr, Breton úr, Swedenborg úr), mindazonáltal korántsem azonosíthatóak egyértelműen a név viselőjével. Nagy hatású, *O Reino* [A birodalom] címmel ellátott tetralógiájának helyszíne pedig egy névtelen közép-európai városra korlátozódik, egy, a lakosság életét felforgató háború alatt és az azt követő traumatizált periódusban. A szereplők olyan, elsősorban

19 Magyar fordításban összesen tizenhárom könyve érhető el, így José Saramago után magasan a legtöbb kiadott könyvvel rendelkező portugál szerző hazánkban.

20 Miguel REAL, *O romance português contemporâneo 1950–2010*, Editorial Caminho, Alfragide, 2012, 22–23.

germán eredetű neveket viselnek, mint Theodor Busbeck, Klaus Klump, Lenz Buchman, Obst Hinnerck, Leo Vast, Ulrich Gomperz, ami arra enged következtetni, hogy valahol a háború sújtotta Németországban vagy Ausztriában járunk. Ezt leszámítva a könyvek nem adnak semmilyen konkrét referenciát sem a helyet, sem az időt illetően. Az azonban már az első könyvtől egyértelmű, hogy egyrészt a II. világháború tragikus eseményeinek térdejében járunk, másrészt pedig egy holokauszt utáni kulturális térben, melynek szembe kell néznie a haláltáborok által a világra szabadított gonosz és a barbárság örökségével. Tavares nem a borzalmak realista és referenciális ábrázolásán keresztül közelít az emberiség történetének legszörnyűségesebb katasztrófájához. Regényei sokkal inkább allegorikus módon idézik meg a tragédiát és annak továbbgyűrűzését a társadalomban és a kultúrában.²¹ A borzalmak reprezentációjának kérdéséhez való viszonyát ennek fényében a sokat idézett adornói gondolatok határozzák meg, melyek értelmében a haláltáborok alapjaiban kérdőjelezik meg az irodalmi, illetve bármilyen reprezentáció hagyományos formáit. „Adorno gondolati rendszerében a realista próza annak a nem-identikus másság dominálását megcélzó készletének és gyűlöletnek az egyik kulturális formája, melynek legautentikusabb jelölője maga a haláltábor.”²² Tavares tehát a konkrét referenciákat elhagyva allegorikusan idézi meg a barbárság univerzumát, regényei így nem illeszthetők bele a holokausztirodalom kategóriájába,²³ mindazonáltal allegorikusan felidéznek és tematizálják a holokauszt és mindezekelőtt az ahhoz vezető modernitás tapasztalatát. A tetralógia kötetei tulajdonképpen a modernitás ellentmondásos diskurzusának alaptengelyeit hozzák mozgásba. Az első regény az *Um homem Klaus: Klump* [Egy ember: Klaus Klump] a háború, a második könyv, az *A Máquina de Joseph Walser* [Joseph Walser gépe] a technika, illetve az ember és a gép

21 Pedro Quintino de SOUSA, *O reino desencantado: literatura e filosofia nos romances de Gonçalo M. Tavares*, Edições Colibri, Lisboa, 2010, 54.

22 David MILLER, *After Epic: Adorno's Scream and the Shadows of Lyric = The Bloomsbury Companion to Holocaust Literature*, szerk. Jenni ADAMS, Bloomsbury Publishing, London – New York, 2014, 76.

23 Az egyetlen konkrét utalás a haláltáborokra a *Jeruzsálem* című harmadik és a tetralógia szempontjából központi regényben jelenik meg. A könyv egyik főszerzője, Theodor Busbeck, nagyra becsült orvos és kutató, hosszú éveken át tanulmányozza valamilyen szabályszerűséget keresve a kegyetlenség és a brutalitás legkülönbözőbb megnyilvánulásait a történelemben. Kutatásainak értelemszerűen kitüntetett terepét képezik a haláltáborok. Tudományos értekezésének megírásához különböző forrásokot és archív anyagokat használ fel. Bár a regényszöveg nem jelöli, Busbeck – és ezáltal maga a regényszöveg is – hosszú passzusokat idéz készülő munkájában Hannah Arendt *The Image of Hell* [A pokol ábrázata] című, a haláltáborokról szóló, 1946-os esszéjéből.

viszonyát, a központi *Jeruzsálem* az agambeni biopolitika jegyében az elkülönítés és az elzárás mechanizmusait tárgyalja az elmegőgyintézet, a börtön és a haláltáborok térmetaforáinak segítségével, míg az utolsó *Tanuljunk meg imádkozni a technika korában* a hatalom és az ideológia, illetve a hit és a weberianus módon varázstalanított, racionális világ viszonyának kérdéseit közelíti meg. Ami tehát összeköti a regényeket az azonos helyszínen, a visszatérő szereplőkön és az egységes szenvtelen, szikár és minimalista nyelvhasználaton kívül, az nem más, mint a modernitás inherens negativitásának mítosza, melyet Adorno és Horkheimer felvilágosodás-kritikája, Arendt esszéi a gonosz banalításáról és Hilberg a zsidóság szisztematikus elpusztítását taglaló nagy ívű történeti munkája alapoz meg. A modernitásnak ezen kritikus olvasata szerint a Harmadik Birodalom, a haláltáborok és a részletesen megtervezett-megszervezett, ipusztriális népirtás tulajdonképpen a modernitás mozgását meghatározó racionalitásra vezethetőek vissza. Tavares regényei pedig a modernitásnak ezt a kérlelhetetlen negativitását és kegyetlenségét járják körül. Mindennek fényében nem csoda, hogy a tetralógia a Birodalom gyűjtőnév mellett – mely egyszerre hozza játékba a Harmadik Birodalom racionalizált gonoszságát és Lars Von Trier azonos című, bizarr kórházsorozatának nyomasztó, irracionális hangulatát – fekete könyvek [*livros pretos*] alcímmel ellátva és sallangmentes, fekete borítóval került kiadásra. A fekete szín egyfelől a regények tragikus alaptónusát, az etika és a humánus hagyományos formáinak felszívódását jelöli, másfelől pedig visszautal a modernitás projektjének leggyalázatosabb eredményére, az ipusztrializált népirtásra és a borzalom reprezentálhatatlanságának kérdésére.²⁴

Bár Tavares a világirodalmi tér jelentős kortárs szerzője, és esszéisztikus, filozófiatörténeti referenciákkal teletűzdelt könyvei lépten-nyomon az európai kultúrkör történelmének és gondolkodásának kérdéseire és lehetséges irányaira reflektálnak, a magyar befogadói közegben tulajdonképpen ismeretlen, annak ellenére, hogy az utóbbi évtizedben három könyve is megjelent magyar fordításban (*Jeruzsálem, Tanuljunk meg imádkozni a technika korában, Tánckönyv*). Tavares életműve így egyfajta nagy olvasatlanként [*the Great Unread*]²⁵ kísérti a magyar befogadói

24 Adorno meglátásában a feketeség, a fekete szín az egyik legadekvátabb esztétikai válasz a holokauszt szörnyűségére. Lásd Theodor Wiesengrund ADORNO, *Ästhetische Theorie = Gesammelte Schriften. Vol 1. Philosophische Frühschriften*, Luchterhag Literaturverlag, Darmstadt, 1998, 65–67.

25 Margaret COHEN, *The Sentimental Education of the Novel*, Princeton University Press, Princeton, 1999.

közeget. A recepció hiánya meglátásom szerint a magyar világirodalomkritika azon problémáival és elégtelenségeivel hozható összefüggésbe, melyeket Zelei Dávid hangsúlyozott ki és elemzett részletekbe menően *Létezik-e világirodalom-kritika ma Magyarországon?* című tanulmányában.²⁶ Mindazonáltal őszintén bízom benne, hogy előbb vagy utóbb a magyar kritikai közeg is felfigyel egy ilyen horderejű és világirodalmi jelentőségű kortárs szerzőre, és rajta keresztül a kortárs portugál regényre.

26 ZELEI Dávid, *Létezik-e világirodalom-kritika ma Magyarországon = Világtalanul – Világirodalom-kritika Magyarországon*, Fiatal Írók Szövetsége – Jelenkor, Budapest–Pécs, 2015, 9–29.

Szilágyi István

Messze túl a láthatáron

MMA Kiadó
Budapest, 2020

Csordás László

HORIZONTOK METSZÉSPONTJÁN

Meglehetősen régóta várjuk már Szilágyi István új regényét, a *Messze túl a láthatáron* megjelenése most mégis az őszinte meglepetés erejével hat. Ebben természetesen része van annak, hogy bár tudtunk az új mű készülődéséről, sőt különféle interjúkban, beszélgetésekben elszórt információk alapján a témáját, a fontosabb problémákat is sejthettük, amelyek köré a történet szerveződik majd, de az olvasó arra is felfigyelhetett, hogy a szerző következetesen hátrított, amikor a várható megjelenésről próbálták kérdezni. Annak, aki arra gondolt, milyen műgonddal készülnek a szépirodalmi műalkotások Szilágyi műhelyében, az is teljesen jogosan eszébe juthatott, hogy már jó ideje *készül* ugyan ez a regény, de vajon előfordulhat-e, hogy sosem *készül el*. Ez a megjelenés viszont most határozottan jelzi: az életmű nem zárult le, szervesen épül tovább, a *Messze túl a láthatáron* ugyanis több szálon kapcsolódik az előző regényekhez. A rendkívül töredékes szerkezet az első, kísérleti jellegű regényre, az *Üllő, dobszó, harangra* emlékeztet. A *Kő hull apadó kútba* juthat eszünkbe, amikor az új kötet lapjain többször is utalás történik Jajdonra, és az első részben II. Rákóczi Ferenc, a fejedelem is megelevenedik előttünk.

Mélyebben pedig a bűn értelmezése körüli problémák, a babonaság iránti érzékenység sarkall közös pontok keresésére. Az *Agancsbozót* a részletezés, az abszurd döntéshelyzetek és párbeszédok miatt idéződik fel bennünk leginkább. Míg a *Hollóidőre* az előzményként is tételvezhető történelmi léthelyzet ábrázolása és az írásfikcióhoz (előbbiben a deák mostoha sorsú lejegyzései, utóbbiban pedig Tompay éppen íródó memoárja) való viszony miatt gondolhatunk már az első oldalakon túlhaladva. A *Messze túl a láthatáron* előzménye azonban egyértelműen megnevezhető egy konkrét – bár az imént említettekhez képest kevésbé ismert – címmel az írói életműben: ez pedig a könyvformában eddig nem publikált *A hóhér könnyei*, amely az Utunk Évkönyvben, majd újraközölve az Alföldben, illetve a Digitális Irodalmi Akadémia archívumában volt hozzáférhető. A két mű között olyannyira nagy a hasonlóság, hogy az újabb regény az előbbi szöveg továbbgondolásának, újraírásának tekinthető. A filológiai alaposságú összevetés bizonyára sok szöveghely átvételét, apró, de jelentésszerű módosulásokat (például a Rákóczi-szabadságharc *A hóhér könnyeiben* még kuruc zördülésként szerepel, míg a *Messze túl a láthatáron* következetesen kuruc zajdulást említ), motivikus változásokat, hangsúly-áthelyeződéseket (ilyen a hóhér motívumának háttérbe szorulása, a kocsisok és Rekettye Pila módosult szerepe, a személyes érintettség, motiváció Tompay bírói döntéseiben vagy a nehezen megfejtendő, víziószerű befejezés teljes újragondolása) tárna fel, de ebben a rövid írásban csupán a jelzésre van lehetőség.

A *Messze túl a láthatáron* elbeszélte történetei néhány évtizeddel a *Hollóidő* eseményei után játszódnak: a török hódoltság ekkorra már megszépülni látszik az emlékezetben. Egy újabb történelmi esemény, mégpedig a Rákóczi-szabadságharc kerül ezúttal az első, *Emlékirat* című fejezet középpontjába. A kuruc zajdulás végnapjaiba tekinthetünk be ezeken a lapokon, a váratlan vereségbe, a hadak lassú szétzilálódásába, a fejedelem megvalósítatlanul maradó terveibe és a majdani bujdosás előkészületeibe. A Szilágyi-regényekre eddig nem jellemző módon sorakoznak itt pontosan megnevezve a történelmi események (például a trencsényi csatavesztés, a sárospataki országgyűlés, a benderi diplomáciai küldetés), nevek (Rákóczi fejedelem, Vak Bottyán, Esze Tamás, Károlyi Sándor, a sor még folytatható) és helyszínek (Szatmár, Munkácsi vár, Huszt stb.). Ez pedig kétségtelenül új távlatot nyithat a Szilágyi-olvasásban: az eddig többé-kevésbé konszenzusosan elfogadott tapasztalatokat, a szépirodalmi műalkotás – az író által is gyakran említett

– hangsúlyosan megköltött világa és a valóságra vonatkozathatóság közötti értelmezési lehetőségeket módosíthatja.

Tompay Wajtha Mátyás, a *Messze túl a láthatáron* központi alakja a kuruc zajdulás végnapjaiban Rákóczi bizalmasaként lép elénk. Azt a diplomáciai jellegű megbízatást kapja a fejedelemtől, hogy Benderben tárgyaljon a törökökkel az elindulást illetően. Majd a küldetésből hazatérve Tompay – Rákóczi kérésére – elkezd írni emlékiratait. Ezekből az önértelmező töprengésekből olvashatunk részleteket a szövegben, tipográfiaileg is végig elkülönítve. A regény első fejezete a továbbiakban, amely egyfajta előzménytörténetként is felfogható, a szabadságharcot követő, rendkívül kusza, átmeneti történelmi korszakba nyújt betekintést: a zajdulások után megváltozik a világ, útonálló, tolvajok, haramiák lepik el az utakat, járják a vidéket. Általános tapasztalat lett a félelem, mert „[n]incs foglár, nincs bíró, nincs hóhér, mind kámforrá vált” (77), ahogy egy helyen Tompay idős édesanyja illúziótlanul felvázolja a helyzetet. Az igazságszolgáltatás tehát már nem működik rendeltetésszerűen, emellett a lakosságot folyamatosan pestisjárvány tizedeli, és erre az általános állapotra még egy személyes tragédia is rányomja bélyegét. Tompaynak hazatérve azzal a hírral kell szembesülnie, hogy feleségét, Orsolya asszonyt ismeretlenek elcsalták otthonról egy rá hivatkozó hamisított levéllel és üzenettel. Az eset kivizsgálása, a nyomok felderítése után nyilvánvalóvá válik, hogy a befagyott lápos területen elsüllyedt szánon a feleség veszett oda. Ez a tapasztalat pedig végleges törést okoz Tompay életében, amit a regény erőteljes váltással is érzékeltet.

A második részben (*Amerre a világ*) már körülbelül harminc évvel az előzmények után veszi fel a történet fonalát az elbeszélő. Ekkorra Tompay Wajtha Mátyás Tipród vármegye főbírájaként környezetétől teljesen idegen, különös emberré válik, döntéseit nagyon gyakran a kor bírói gyakorlata, illetve az általánosan elfogadott konvenciók ellenében hozza. Szilágyi István azzal az írói döntésével, hogy a regény további fejezeteit a párbeszédes forma uralja, még inkább előtérbe helyezi ezt a különösséget. Amikor pedig Gorbay Ölyves Józsa szolgabíróval, Tsomor Fóris jegyzővel, vagy éppen a megvádoltakkal beszélget Tompay, mindig az ítélethozatal viszonylagossága kap hangsúlyt: a döntések legtöbbször megkérdőjelezhetők, előítéletesek és elfogultak, az egyértelműnek tűnő bűnjelek pedig más nézőpontból egészen másként mutatkoznak meg. Ez magyarázza azt a mások számára már-már gyanússá váló gyakorlatot, hogy miért nem csikar ki „tortúrázással” vallomást

a gonosztevőkből a főbíró, de azt is, ahogyan az ítéletek végrehajtásakor mindig inkább az emberségesebb változatot választja.

A viszonylagosságra épülő világszemléletet pedig tovább árnyalják a regényben epizodikusan felidézett történetek és döntéshelyzetek. A Jókus-féle ház pitvarában felbugyogó vérről nagyon hamar kiderül, hogy az nem más, mint a gyereklány, Fürjész Kisó és a macska ügködésének következménye, semmiféle csoda nem történt. Egy másik bünténynél, Csűrös János halálánál pedig az egyik véletlenül elejtett mondatot értelmezve Tompay egészen más háttértörténetet is elképzelhetőnek tart, mint amit a bírói döntés nyomán végül elfogadnak. De a *Messze túl a láthatáron* legizgalmasabb részei alighanem a rontók, boszorkányok, babonások, vajákosfélék természetéről szólnak. Főleg azért, mert a főbíró többször is részletesen kifejti, hogy nem hisz ezekben: „A legtöbb rontásféle ártalom mögött rendszerint a félelem, a szorongás, a nyomorúságtól való rettegés munkál. Az áldozatjelölt egyvégtében a bajok okozóját keresi, azt, akinek fölötte hatalma lehet. Aztán lesi, várja, hogy az mikor bocsájt már reá valami nyomorúságot, s miközben ezt rettegi, már-már kívánja is, hogy elkövetkezzék” (288). A két árva kocsis, Kajdi Gergely és Darás Ferenc első látásra boszorkányosnak tűnő tevékenysége (akasztott ember kezével simogatták a lovakat, hogy azok elképesztő teljesítményre legyenek képesek) a fiúk elbeszélése alapján teljesen reális színezetet kap. Ahogy a felmentett és útjára bocsátott (más helyen később persze halálra ítélt), szerencsétlen sorsú Rekettye Pila tevékenysége mögött is felismerhető a számítás, a tudatos rájátszás bizonyos boszorkányosnak hitt praktikákra. „Mindaz, amiből bomlott elméjük e rendkívüli állapotot építi, igazából evilági dolog, csupán kiforgatódik valós természetéből, miután más rendeltetést szánnak neki” (281) – állapítja meg az egyik helyen a boszorkányféléknek tekintett kirekesztettek lelki motivációit elemző Tompay. Hogy Szilágyi mesteri módon ellensúlyozva ezt a regényben, a főbíróat Rekettye Pila büvkörébe vesse egy emlékezetes epizód erejéig. A találkozásról, feltételezett együttlétről gondolkodva rejtély marad, hogy egy ilyen racionális gondolkodású embert miként érhetett el mégis a bűbájosság...

Szilágyi István nyitott, kísérleti regényformában, a rá jellemző finom motivikus hálóval átszöve fogalmazza meg a bűn meghatározásának és megítélésének fontos kérdéseit. Teszi ezt egyrészt történeti jelleggel, a boszorkányperek hagyományára tekintve, másrészt pedig az egyetemes emberi távlatában gondolkodva. A *Messze túl a láthatáron* lapjain már súlyos erkölcsi dilemmaként jelenik meg, hogy vannak-e

egyáltalán boszorkányok. Ebből pedig egyértelműen következik: ha később kiderülne, hogy nincsenek, tehát sokakat ártatlanul ítélték máglyahalálra, akkor végül is ki lesz a bűnös? Vajon milyen prekoncepciók alapján hozunk ítéleteket? Kinek joga megítélni a teljes mélységében felderíthetetlen bűnöket? Tompay Wajtha Máttyás a titkok mögé próbál tekinteni, végső soron feltárni a babonák, hiedelmek, bűbájosságok és szerelemkötő mesterkedések mögött megbúvó észszerűséget. Olyan értelmezői horizontok metszik egymást izgalmasan a párbeszédekben, melyekről első pillantásra azt gondolnánk, már rég meghaladottak a mai ember számára. De mivel „egy história sohasem annyi, amennyi később kilátszik belőle” (96), épp ezért ebben az átmeneti történelmi léthelyzetben ismerhetjük fel igazán, hogy a láthatáron túlit érzékelni, vagy akár megsejteni is mennyivel nehezebb, mint azt manapság hinnénk.

Bereményi Géza

Magyar Copperfield

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2020

Förköli Gábor

SZUKICS MAGDA ÉN VAGYOK

Ha röviden össze kellene foglalnom, miről szól Bereményi Géza vas-kos önéletrajzi könyve, a *Magyar Copperfield*, azt mondanám, arról, hogyan próbálják meg elhitetni egy örülten tehetséges fiatal emberi lényvel, hogy semmirekellő és haszontalan. Olyan intenzitással munkálkodnak ezen a különféle felnőtt szereplők – legtöbbször persze

öntudatlanul –, hogy nem is nagyon értjük, végül miért nem sikerül nekik. A könyv egyik legnagyobb erénye, hogy a saját sors feletti kontroll elvesztését – amelyet az elbeszélőnek gyermekként gyakran át kell élnie – mindig túélesen exponált szituációk leírásával, pontosan megválasztott szavakkal adja vissza: „Éreztem, én csak ürügy vagyok a felnőtteknek valami csavaros játékában” (128). A felnőttek pedig morális tételekben játsszák ezeket a kiismerhetetlen játszmaikat, és az erkölcsi minősítéseket előre megírt szereposztás szerint húzzák rá szegény narrátorunkra. Mint amikor igaztalanul megvádolják, hogy gyengén áll fizikából, ezért magántanárt szereznek neki: „A szerep végre otthonos nekem. Csak állnom kell bambán. Valamit akar csinálni velem két vagy három jellemzilárd férfi” (396).

A leghatásosabb önvédelmi taktika ilyenkor az idomulás és a hallgatás. A *Magyar Copperfield* legfelkavaróbb tanulsága az, hogy a passzivitás, a sunyiság, a képmutató külvilághoz való hozzázüllés, az elhülyülés milyen otthonos tud lenni. Bereményi szövegében kevés a nyílt és kifejtett politikai-történelmi reflexió, és bár az elbeszélő, gyerekként, ’56 sebesültjei és halottai között kóvályog, később semmi olyat nem tesz, amit historikus távlatban sorsfordítónak lehetne mondani. A könyv mégis nagyon sokat elmond arról, mit jelentett a politikum a Rákosi-, majd pedig a Kádár-korban. Leginkább arra figyelmeztet, hogy a közélet és a magánélet elválaszthatóságának kádári alkuja – fogd be a szád, és otthon az lehetsz, aki akarsz – nem működik. A képmutatás, az álságos politikai nyelv legszemélyesebb pillanatainkat is megfertőzi, ahogy a kamasz főhős is kénytelen egy szakítás után megállapítani: „[...] én meg úgy éreztem, a korszak magyar költészete már mindenhová elterjedt, előle nem lehet menekülni. Akkor hát én is kiviszem a részemet belőle, és közhely leszek” (574).

III. Richárd „elhatároztam, hogy gazember leszek”-je után szabadon, a *Magyar Copperfield* főhőse elhatározza, hogy nem lesz semmilyen se. Ebben a dacos, önként vállalt szürkeségben ott van a szándék, hogy görbe tükröt tartson környezete elvárásainak, hogy ő maga váljon a heideggeri *das Man* paródiájává. De ott van a veszély is, hogy eltűnik a reflektált viszony szerep és én között, hogy csak a *das Man* maradjon. Az autentikus élet utáni vágy reménytelenségét, az értelmes állandóság és célirányosság elmaradását végül a honvédségi behívó megérkezése teszi egyértelművé a könyv végén, de az idevonatkozó sorok nemcsak erre a pontszerű eseményre vonatkoztathatók, hanem a könyv egészét összegzik: „Tudtam, én sejtettem, hogy még történni fog valami, mielőtt

tovább folya az életem. Valami ideiglenes, ami feltartóztatja azt, aminek történnie kellene. Azt, ami majd lesz valójában, ámbár talán ideiglenes lesz az is. Mert létezhet ideiglenes egész élet, amiben minden csak átmeneti” (634).

A fenti apóriából csak egy kiút marad, az alkotás, az írás. Voltaképpen, valahol titokban ennek az írói hangnak a megtalálásáról tudósít Bereményi önéletrajzi regénye, és a témát nagyon diszkréten járja körbe. A *Magyar Copperfield* látszólag nem is az íróvá válásról szól: az irodalmi életbe történő megérkezés, a beavatás rítusa, amely általában az ilyen visszaemlékezések elmaradhatatlan részét képezi, ebből a könyvből kimarad. Néhány biztató szó az írogató diáknak egy-egy lelkiismeretes tanár részéről, egy balul sikerült találkozás az ittas Weöres Sándorral – ennyivel kell beérnie annak, aki esetleg művészregényre várt volna. De az első vers születése fontos epizód, alighanem a könyv csúcspontja, ahogyan azt Bárány Tibor is kiemelte kritikájában (*Élet és Irodalom*, 2020. március 20.). Megkerülhetetlen részletről van szó, akár az ismétlés árán is fel kell idézni, most is. Ezt a bizonyos első verset akkor írja meg Bereményi, amikor Szukics Magdát – bizony, a *Megáll az idő* Szukics Magdáját – látszólag minden különösebb ok nélkül kikoszarazza. „Inkább legyek vesztes! A győzteseket én utálom!” (382) – veti oda magyarázatképpen az elbeszélő. Ezek a mondatok visszhangoznak a fejében, majd végül a vesztesek irracionális felmagasztalása ’56 áldozatainak a képével mosódik egybe a tudatában, ahonnan hirtelen kipattan a vers. A Szukics Magda szerelmével szembeni ellenállást, a dacosan felvállalt élheteretlenséget – lásd még Magdával kapcsolatban ezeket a mondatokat: „Utálom magamat. De ha én nem, engem senki más nem fog szeretni” (384–385) – végül ez a vers formálja alkotóerővé, sőt tiszta, erkölcsileg és esztétikailag is igazolható kiállássá. Nem csoda, hogy a szóban forgó szöveg nem is jelent meg soha. A főhős először egy hamiskás, gyengécske kamaszvers társaságában akarja odaadni tanárának, hogy ő válasszon helyette, melyiket közli az iskolaújságban, de végül csak az alibiverset mutatja meg neki. Még meg sem jelenik első szövege, és a gimnazista Bereményi már át is élte azokat a morális dilemmákat, amelyekkel az Aczél-korszakban karriert csináló írók szembesültek – nagyjából ezt a tanulságot vonja le az elbeszélő is az eset után, és körülbelül ennyi a könyv összes reflexiója a kor irodalmi életével és értelmiségi világával kapcsolatban. De nem is kell több.

Minden benne van ebben a gyerekkorban arról, hogy milyen felnőttélet bontakozhatott ki a Kádár-rendszer pökhendi és kisstílű diktatú-

rácskájában. Megint elegáns megoldással van dolgunk: az agyonboncolgatott ügynökkérdést sem az értelmiségi közegen illusztrálja Bereményi, hanem egy különösen alakult nyári szünet történetével, amely a könyv egy másik csúcspontja. Ez a fejezet azt meséli el, hogy a gimnazista elbeszélő balatoni udvarlásának a túlbuzgó rendőrség tesz keresztbe. Miközben egy nevetséges ügy miatt a nyomozók teljesen ellehetetlenítik az első igazán felhőtlenre tervezett nyaralást, maga is átélheti, milyen a bizalmatlanságnak az a foka, amikor már az gyanús, ha valaki normális. Mit tesz az az állampolgár, akit bárki bármivel meggyanúsíthat, és mindenképpen bűnösnek kell éreznie magát? Előre menekül, és ő válik paranoid nyomozóvá: „És a rejtvény tovább bonyolódott” – olvassuk egy rendőrőrsön töltött éjszaka után. „Néhány tegnapról ismerős fej is felbukkant a strandon, és nem köszöntek vissza. Talán azt hitték, a rendőrség beépített ügynöke lettem, mert szabadlábom vagyok. Zsuzsa pedig feltétlen megbízott bennem továbbra is, olyannyira, hogy felmerült, talán az ő családja is sáros valamiben, azért tesz úgy, mintha egyáltalán nem érdekelné az én bűnügyi témám. Vagy annyira szerelmes? Fürdőhelyen bármi megtörténhetik. Hol úgy véltem, nagyon is ismerjük egymást Zsuzsával, hol meg úgy, hogy aligha. Bűnt szimatoltam mindenfele, főleg azért, hogy szilárd álláspontra jussak, ahonnan fel tudom gombolyítani a szálakat, mert tettes helyett nyomozó akartam lenni” (508).

Úgy látszik tehát, hogy a szerző komolyan vette azt a több interjújában is hangoztatott gondolatot, hogy huszonöt éves koráig minden lényeges dolog megtörtént vele. Persze szívesen elolvastam volna még Bereményitől, hogyan került a filmezés közelébe, és hogyan lett dalszövegíró. De a filmek és a Cseh Tamás-dalok világa szinte matematikailag levezethető az elmesélt gyermek- és kamaszéveiből. Hiányérzetünk már csak azért sem lehet, mert ha ez a könyve nem született volna meg, Bereményi már akkor is szinte minden lényegeset elmondott volna az életéről, más műveiben. Ami persze nem jelenti azt, hogy ne kínálna ez a kötet sok ponton újfajta, nélkülözhetetlen szempontokat.

Jó néhány önéletrajzi könyvet találunk az elmúlt évek magyar termésében; de talán nincs még egy szerző, aki egyszerre több művészeti ágban alkotva annyi önéletrajzi anyagot használt, mint Bereményi Géza. De miért is fog el minket kellemes bizsergés attól, hogy most végre kiderült, a filmbéli Szukics Magda és Rajnák klubvezető valós személyek voltak, a szerző édesanyja a Cseh Tamás és Másik János által – a *Budapest* című számban – megénekelt Fászkerti elvtárs titkárnőjeként dolgozott, Bereményi nagypapája pedig tényleg a Teleki tér dörzsölt üzlet-

embereként mozgolódott, mint az *Eldorádó*ban? A könyv szerkesztője, Szegő János a *Kincskereső* című műsornak a könyvről szóló videójában¹ arról beszél, hogy a különféle filmekből és novellákból ismert személyek, történetek és mondatok összecsengése nem válik unalmas ismétlődéssé, sőt a mozgóképeken, a korábbi írásokban és most, az önéletrajzban tapasztalható párhuzamosságok csak felerősítik egymást. Ezeknek az egyezéseknek a feltérképezése nem „kulcslyuk-filoszoklás” – Kőszeghy Péter nevezi így Nemeskürty István Balassi-életrajzát –, hanem valami lényegesebből szól. Arról, ahogy az irodalmi fikció és a történeti megismerés kölcsönösen átjárják egymást. De nem csak a fikció történelmi hitele számít, ahogyan elsőre gondolnánk. A szépírás módszerei beszivárognak a történetírásba is, a történelemtől regényességet, a regénytől történetiséget várunk. Ezen, a modernségre jellemző kettős követelmény kialakulását, a regény és történetírás közeledését a nagy német történész, Reinhart Koselleck *Terror és álmom: Módszertani megjegyzések a Harmadik Birodalom időtapasztalataihoz* című tanulmányának bevezetőjében a 18. századra tette, és így írta le: „A költőtől, főként a regényírótól egyre inkább megkövetelték, hogy magát a történelmi valóságot szólaltassa meg, ha meggyőzni és hatni akar. Fordítva pedig, a történésztől azt várták, hogy különféle elméletek, hipotézisek és indoklások segítségével hitelesítse az elbeszélte történetek lehetőségét. Akárcsak a költőnek, neki is az a dolga, hogy történetéből értelmes egységet teremtsen.”² Értelemegészre vágyunk tehát, és ennek létrehozásához arra van szükség, amit a régi retorikák *enargeiá*nak neveztek: a racionális bizonyítást megkerülő képszerű megjelenítésre, a valóson túli igazság felmutatására. A nagyapa vagy Magda alakját felidéző filmrajongó a *Magyar Copperfieldet* olvasva egységes alakká gyúrhatja ezeknek a szereplőknek a képét, anélkül, hogy akár a film, akár a könyv megbénítaná a fantáziáját, ahogy az a filmes adaptációknál gyakran megtörténik.

Az értelemadás igénye, a szelektív emlékezet, a lényeges és a lényegtelen elválasztása persze buktatókkal járhat, és ennek elméletével a történettudomány jó ideje ugyanúgy tisztában van, mint az irodalomkritika. Ám jó esetben ez a belátás nem terméketlen szkepticizmushoz vezet, hanem az emberi megismerés sokféleségének örömteli felfedezéséhez

1 Bereményi Géza különös gyerekkora, www.youtube.com/watch?v=dPdEAR1nA0A.

2 Reinhart KOSELLECK, *Terror és álmom: Módszertani megjegyzések a Harmadik Birodalom időtapasztalataihoz* = Uő., *Elmúlt jövő: A történeti idők szemantikája*, ford. Hidas Zoltán – Szabó Márton, Atlantisz, Budapest, 2003, 322–323.

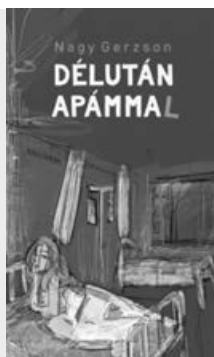

– végső soron pedig az irodalomba vetett bizalom helyreállításához. Erről sokat tudott Flaubert, akit a narrátori távolságtartás, a regényhősök élveboncolásának kegyetlen mestereként szokás emlegetni. Van is ennek alapja: a regényéért pornográfiával és a házasságtöréssel vádolt szerző ügyvédje kényszerűségből az első modern narratológussá vált, hogy bebizonyítsa, az inkriminált szöveghelyek elbeszélői szólama nem azonos az író saját hangjával. De Flaubert mondta azt is: „Bovaryné én vagyok.” Bereményi Géza elbeszélői empátiájával, a láttató emlékezés több médiumban is uralt technikáival méltó örököse ennek a mondatnak.

Nagy Gerzson

Délután apámmal

Kalligram
Budapest, 2020

Benke András

MI TÖRTÉNHEK KÉT SZTRÓK KÖZÖTT?

Nagy Gerzson debütökötetében többnyire nem történik semmi különös. Semmi olyasmi, amit ne élhetett volna át bárki, aki a rendszerváltás környékén volt tinédzser, élt már kollégiumban, focizott tornaórán, vagy épp az aktuális kedvenc számát játszotta le fejben, míg tartott az apja hegyi beszéde. Olyan felnöves- és fejlődéstörténet ez, melynek a különböző fázisai, harcai, szépségei, megküzdési mechanizmusai az olvasók többségének direkt vagy indirekt módon már ismerősek lehetnek. Ennek fényében az sem meglepő, ha a szerző olyan neveket említ az irodalmi előképei közt, mint Ottlik, Salinger vagy Mészöly.

Ugyanakkor, ha ezen a ponton venné kezébe a kötetet az olvasó, az első fejezet/novella elolvasása után joggal kérhetné számon rajtam a fenti bekezdést. Hiszen a kórházban, az elbeszélő apjának sztrókját követően játszódó rész olyan posztapokaliptikus vízióvá terebélyesedik, ami közel sem nevezhető hétköznapiinak. „Lehet, hogy nem is favágók, hanem katonák vannak odakint? Ellenálló csoportok, hegyi partizánok? A puffanások nem a fejsze hangjai, hanem puskalövések?” (17) Szinte észrevétlenül csúszunk át a képzelet birodalmába, ahol az apa már nem csupán egy magatehetetlen, kiszolgáltatott test, hanem egy háború közepén szolgálatot teljesítő, sérült ezredes is. Röviden csattanó, tárgyilagos mondatok pörgetik tovább az akciófilmbé illő jeleneteket, melyekben a fiú az életét is kockára téve menekíti ki a kórházból és viszi biztonságos helyre apját, hogy az visszanyerhesse régi nimbuszát.

Innen indulunk tehát, hogy a továbbiakban a narrátor, János első szám első személyben kalauzolja végig minket életének jelentőség-teljes momentumain. Momentumok alatt pedig olyan tematikus csomópontokat értek, amelyek pontosan az olvasás – János szempontjából pedig az írás – aktusa által töltődnek fel jelentéssel. A kötet ugyanis műfaji önmeghatározása szerint *regény közökkel*, amely tulajdonképpen egy olyan laza szerkesztésű (?) narrációs technikát takar, amelyben a fejezetek együvé tartozásának fő markere nem a lineáris történetvezetésben kibomló, autobiografikus emlékezés, hanem egy meghatározott időintervallumban és szociokulturális térben történő anekdotázó pásztázás.

A kezdőfejezet posztapokaliptikus, abszurd víziójából tehát egy olyan tárgyilagos, szenttelen, helyenként pedig meglehetősen analitikus elbeszéléstechnikához érkezőnk, amely egy tinédzser életének csomópontjait bontja ki és teszi egymás mellé, látszólag mindenféle rendezési elv nélkül. „Tesiórán focizunk. Ebben nemcsak hogy konszenzus van, de egyhangú akarat. Ez történelem, alapvetés, axióma. Ez ellen nincs mit tenni, ez így van, és örökké így is marad” (180). Az elbeszélés ugyan mindvégig jelen idejű, retrospektív voltára azonban – az időbeli előre- és visszaugrások mellett – a narrátor is direkt módon utal, több alkalommal is: „később megtanulom, hogyan lehet zenével túlélni az életveszélyes helyzeteket” (50); „az ultit majd később tanulom meg, az egyetlenem” (125).

Az említésre érdemes, kiemelkedő életesemények, motívumok vagy éppen helyszínek pedig látszólag élesen elválnak egymástól a többnyire egyszavas, témamegjelölő, tárgyilagos fejezetcímek által. Ez viszont

némileg félrevezető is lehet, az adott fejezet tartalma ugyanis nagyon sokszor ellentmond az olvasó előzetes elvárásainak. A filmszerű, képileg rendkívül cizellált és objektivitásra törekvő narráció véleményem szerint ezeken a pontokon válik mélységesen szubjektívvé. Mit jelenthet ugyanis egy városnév, egy üzleti út, egy sztrók vagy egy lomtanánítás? Szeged például annak a történelmi vetélkedőnek a helyszíne, ahol Edina közli Jánossal, hogy most látják egymást utoljára, a körhinta pedig valójában az az iskolához közel eső, eldugott hely, ahová a diákok szünetekben cigizni járnak. Folytonos átlénygüléseknek, jelentésmorbidításoknak, vagy éppen -telítődéseknek lehetünk tehát tanúi.

Az objektivitásra törekvő narrátor saját szubjektivitásáról alkotott képe így rendkívül lényegessé válik, azt is mondhatnánk, hogy tulajdonképpen ez tekinthető a szöveg elsődleges premisszájának, alapfeltételének. Innen nézve pedig sokkal inkább érthető a kötet eleji posztapokaliptikus vízió is, amennyiben az a narrátor saját, érzelmi realitásának szerves részét képezi, ahogy erre a szerző egy interjúban utal is: „hogyan lehet, hogy az apa, ez az elpusztíthatatlannak hitt, elsöprő erejű bálvány ide került, így lerobbant – és akkor az értetlensége levezetéseként kiszabadul belőle valamiféle kontrollálatlan indulat: ha ez, akkor bármi megtörténhet, a világ is összeomolhat, induljanak el akkor a hegyről a forradalmi fegyveres alakulatok, rombolják szét a meglévő rendet.”¹

Ezzel együtt az írás aktusának jelentésteremtő, illetve újáteremtő jellege is kiemelkedő szerephez jut a regény kontextusában. A külső és a belső világ, a jelen és a múlt nemcsak hogy összezsúszik, hanem folyamatosan egymásra támaszkodnak, egyfajta organikus egységet alkotva. Ez pedig János szempontjából nem csupán azért lesz fontos, indokolt, mert több helyen is találunk utalást arra, hogy már tinédzserkorában érdeklődik az irodalom, az írás iránt, hanem a jelentésadás gesztusa által a saját élete fölött történő kontroll visszaszerzésének, illetve a különböző, szorongató hatalmi konstrukciókkal való megküzdésnek is egyik alapvető eszközévé válik.

Az elbeszélő leltárt készít ugyanis, egy leltárt, ami csak az övé, amelyben helyet kaphatnak, értelmet nyerhetnek életének kiemelkedően fontosnak vélt mozzanatai. Nem egészen olyan módon azonban, ahogy azt az apa javasolja két képleírás kapcsán: „Írj le mindent, mondja apám. Amit látsz. Úgy írd le, hogy az, aki nem láthatja a képet, a leírásod alapján pontosan el tudja képzelni” (117). A vonatkoztatási rendszer

1 Rácz I. Péter, *Apai harcok – Nagy Gerzson a hatalom természetéről*, nepszava.hu/3073156_apai-harcok--nagy-gerzson-a-hatalom-termeszeterol.

és értelmezési keret ugyanis Jánosnak még nem lehet eleve adott és magától értetődő, azt valamilyen módon még létre kell hozni.

Hiszen a regény egyik fő motívumának pontosan az a fajta tinédzserkori, már-már megszállott értelemkeresés és értelemadás nevezhető, amely folyton arra törekszik, hogy identitásának körvonalait autonóm módon rajzolhassa meg valamiképp. Ennek egyik gyújtópontja pontosan – a kollégiumba költözéssel, illetve a költözés hatására – a szülői kontroll alól való felszabadulás, ezzel együtt pedig egy másik keretrendszerbe, szociokulturális környezetbe való belekerülés lesz. Ez lesz ugyanis az a hely, ahol létrejöhet és megerősödhet egy olyasfajta csoportidentitás, amitől bár nem idegen a hierarchikus berendezkedés, az a korábbihoz viszonyítva sokkal képlékenyebb, időről időre megbontható és átjárható. Itt még lehet a bunyót követő napon udvariasan elnézést kérni az „ellenféltől”, a *Smells like teen spirit*re pogózni és fellökni a felsőbb éveseket, de a 24 órás kosármeccs alkalmával még smárolni is lehet Marival, a tesitanárnővel. A kollégiumi élet karneváli kavalkádhoz hasonlít a leginkább, egy véget nem érő játékhoz, amely viszont véresen komoly is. Folyamatos helycseréknek és helyezkedéseknek lehetünk tanúi: az alsóbb éveseket elnyomó, zsarnok felsőbből egy perc alatt a diáksereget összekovácsoló, egységre törekvő csapatjátékos válhat.

Ebben az alapvetően biztonságosnak, otthonosnak vélt térben azonban megjelenik a külső kontroll is, ennek az elsődleges megtestesítője Columbo, a felügyelő tanár lesz. A diákok névadása igencsak motíválnak tekinthető, hiszen Columbo nem csupán a hatalom elsődleges képviselőjeként, arcaént jelenik meg, hanem egy olyan rendszert is igyekszik kialakítani a kollégiumban, amely fölött totális kontrollt gyakorol, amelyben semmi sem maradhat rejtve előle. Egy olyasfajta „puha diktatúra” makettjét építi, melynek összetevői, jellegzetességei az olvasók számára már ismerősek lehetnek, a paletta pedig rendkívül színes: verbális abúzus, megvesztegetés, megfélemlítés, ügynökhálózat kiépítése, satöbbi. Columbo tulajdonképpen egy örökséget, bejáratott protokollt ment át és őriz meg a kilencvenes években is, egyfajta zárvánnyá alakítva ezzel a kollégiumot. Sokat sejtet azonban, hogy ő sem egészen teljhatalmú, hiszen egy adott ponton még őt is elmozdítja valaki a pozíciójából.

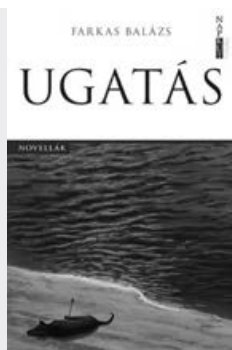
A regény utolsó, *Zürich* című fejezetében kerül sor a két apafigura – elsősorban a hatalom természetét reprezentáló – viszonylagos párbeszédére. A viszonylagost szó szerint kell értenünk, hiszen minden valószerűség szerint ebben a formában csakis itt, a kötet lapjain tör-

ténik ez meg. Többszörös áttételről van szó, János ugyanis néhány évvel az apa halála után értesül arról, hogy második sztrókjá alkalmával apja több napig egy kórteremben feküdt a végstádiumú tüdőrákos Columbóval. A fejezet további részében pedig a narrátor jóvoltából egy fiktív monológot olvashatunk:

„Azt képzelem, hogy Columbo ezekben az utolsó napokban nemcsak hogy szabadabban, őszintébben beszélt az életéről, mint addig bármikor, hanem igazán meg is nyílt apámnak, és egyáltalán nem feszélyezte, hogy apám alig-alig tudott válaszolgatni, sőt, talán könnyebb is volt így gyónnia” (189).

Valóban gyónás ez, amely felér egy beismerő vallomással, hiszen Columbo nem csupán az általa felépített ügynökhálózatot „leplezi le”, hanem arról is beszél, hogy miként választott ki protezsáltjai közül minden évben egy végzős fiút, akit Zürichbe vitt, hogy ott – visszaélve hatalmi helyzetével – szexuális aktust kezdeményezzen vele. Az autoritás rejtélyes, félelmetes arca ekképp szétfoszlani látszik, a maszk és az álnév mögött pedig felsejlik az emberi létezés végtelenül gyarló és sebezhető, ugyanakkor sokkal inkább felfogható, érzékelhető attribútuma. Ezzel a monológgal azonban egyszersem maga János is lelepleződik, hiszen narrációs technikájának esszenciáját láthatjuk itt premier plánban, amennyiben az elfojtások, elhallgatások, illetve a kollégiumi szobák sötétjében elszuttogott titkok szövevényes hálójából a fikciót (is) segítségül hívva teremt egy összefüggő értelemegésztet, illetve az autentikus és autonóm megszólalásra alkalmas csatornát.

Jánosnak így lehetősége nyílik kimondani a kimondatlant, kimondhatatlant. Egy olyan mikrokozmoszt épít fel elbeszélésében, ami palimpszesztiként működik, saját percepciói és tudattörténesei ráíródnak a valóságosan megtapasztalt élményekre, az objektivitás és a partikularitás ezáltal elválaszthatatlan egységet alkotnak. Az olvasónak pedig csupán innen, a regény vége felől nyílik lehetősége arra, hogy az elbeszélésre jellemző, látszólagosan esetleges, szemlélő, pásztázó anekdotázást egy összefüggő értelemegységgé olvashassa valamiképpen. Az apa két sztrókjá keretezi ugyanis a regényt, amely Möbius-szalagként csavarodik önmagába, fikció és valóság organikus egységéhez hasonlóan fonódik egybe, illetve válik egymás alapfeltételévé a szorongató autoritáskonstrukciókkal való szembenézés és a megszólalás aktusa.

Farkas Balázs

UgatásNapkút
Budapest, 2020

B. Kiss Mátyás

UGATÁS

Farkas Balázs erős Camus-hatásokkal és lendületes elbeszélésmóddal jelentkezett első kötete, a három összefüggő kisregényből álló *Nyolcasok* révén. Ezt követően *Isméltés* címmel jelent meg novelláskötete, *Lu Purpu* című kisregényében pedig a kozmicista horror elemeinek beemelésével kísérletezett. Nyomtatásban megjelent köteteként kívül, ügyes megoldással, egy ingyenesen hozzáférhető e-könyvet is közzétett (*Embertest*), mely a szerzői honlapjáról tölthető le. A digitális kötet novellái (néhány gyengébb darab kivételével) frissen gondolják újra a rémtörténet műfaját, a lovecrafti szöveghagyomány toposzait ötletesen emelve át magyarországi (Zala megyei és budapesti) helyszínekre.

Legújabb, *Ugatás* című novelláskötetében a hétköznapi valóságát vizsgálja, ezúttal a mindennapok szorongásai és nehézségei kerülnek előtérbe történeteiben. A szereplők sajátos érzelmi és nyelvi szegénységben léteznek: az önkifejezésért küzdenek, de nem találják a megfelelő szavakat, és ezt a zavart obszcenitásokkal, a nyelvi agresszió különböző formáival próbálják elrejteni. A kötetben egyszerre érhető tetten a nyelv lecsupaszítására irányuló törekvés és az élőbeszédhez való közeledés igénye – a kétféle nyelvhasználati módot azonban, sajnos, a szerző nem tudja problémamentesen összehangolni. A tizenkét rövid novella között a kutya motívuma jelenti a legfontosabb összekötő kapcsot, és a szerző általában ötletesen építi be szövegeibe a vezérmotívumot (különösen hatásos a *Szörnyetegek* végén a vérző orrú állat feltűnése).

A kötetkompozíció motivikus és tematikus szinten egységes. A *Nyolcasok* történetét továbbbíró, nyitó- és zárónovella segít kiépiteni a kötet szerkezet ívét. Mégis azt kell mondanom, hogy nem volt szerencsés éppen ezeket a szövegeket (a kötet gyengébb darabjait) helyezni a leghangsúlyosabb pozíciókba. A nyitó- (és egyben kötetcímadó) novella a *Nyolcasok* egyik mellékszereplője, a drogdíler múltjával szakítani próbáló Patrik köré épül. Hősünk a bizonyítékok eltüntetésének legkézenfekvőbb módját választja: „[...] csak füvezett megállás nélkül” (17). A novella legerősebb részét a központi karakter tudatábrázolása jelenti: „És az ugatás nem állt meg. Mély, haragos, sátáni üvöltésre emlékeztetett. A falakból jött. Valami kaparta a falakat és ugatott” (17). A kívülről érkező hanghatás, a szomszédból hallatszódó ugatás visszhangra talál Patrik hallucinációiban, és az auditív effektus fenyegető ereje elviselhetetlenné fokozódik. A szöveg többi részére azonban kevésbé jellemzők a fentiekhez hasonló, hatásos megoldások.

A nyelv lecsupaszításának kísérletei az egyszerű, hiányos mondatok használata felé mozdítják el a novellát (ez a technika távolról emlékeztet Hemingway írásmódjára): „A gitártokra pillantott, lopva. Még tele volt az oldalsó zsebe marihuánával. Laposra nyomorgatott, de azért súlyos zöldkula, alufóliába csomagolva. Az meg légmentesen zárható tasakba. Patrik meg volt róla győződve, hogy így is érezni lehet. Érezni lehet a szagát. Most is érezte. Émelyítő szag volt” (6). Ez a minimalista prózanyelv gyakran mégis keresettnek, mesterkéltnek hat (mint az előbbi idézetben is).

A novellák másik fő nyelvi eszköze az élőbeszédhez való közeledés, például rontott szóalakok, szleng, obszcenitások és töltelékszavak segítségével. Ez az eljárás gyakran komoly emotív erővel bír, és néha invenciózus nyelvi megoldásokhoz vezet – ilyen például a tájszavak használata (*csekkmet*, 80). Az előbbieket sikerét viszont elhomályosítja az az aránytévesztés, hogy a szerző az élőbeszéd ritmusát a töltelékszavak ismétlődésén keresztül próbálja megragadni, túlterhelve a dialógusok és olykor az elbeszélés szerkezetét. E kifejezések (*valami; szerintem; most; teljesen; ilyen*) általában a kommunikáció fatikus (kapcsolatfenntartó) funkcióját teljesítik, és miközben a mindennapi nyelvhasználat extenzív totalitásának elengedhetetlen részei, a novella zárt, lehatárolt nyelvi szerkezetén belül nagyon hamar feleslegessé válnak. Ilyenkor pedig szóhalmaz lép a minimalista prózanyelv helyére. A párbeszéd túlhajtásának legjellemzőbb példáját a *Nyitás* című szövegben találjuk, ahol ez a jelenség a drámai feszültség kibontakozását aknázza alá.

A nyelv redundanciájához való viszony metareflexív szinten is megjelenik, a nyitónovella főszereplője, Patrik megszólalásaiiban: „Alapvetően az emberi kommunikáció nagy része céltalan. [...] Az emberi kommunikáció... *ugatás*. [...] Mindenki azt hiszi, hogy amit mond, jelent valamit a másiknak, ami persze egyáltalán nem biztos. Ritkán figyelünk a másikra. Agresszív, tolakodó a kommunikációnk. Mint az ugatás. Valakinek érezzük magunkat tőle, de ez az ugatás a másik számára üres zaj. Próbálok érvényesíteni a létezésedet, rámutatni, hogy ott vagy. Ideiglenesen működik. De nem is tudom. Nincs értelme. [...] Akármit ugatunk, mindig lesz valaki, aki máshogy ugat vissza, és mindig lesz olyan, aki félreérti a másikat. Minden háború innen ered” (14–15). Észrevehető, hogy a monológ maga is redundáns (különösen az *alapvetően* kifejezés zavaró). A metareflexív kitérő sekélyes, közhelyes konyhafilozófiába fullad, és így végül önmaga paródiájába csap át. Ez a bölcsekedő hangvétel jellemző a Patrik történetét folytató zárónovellára is (*Számadás*). A szöveg egy road movie hangulatkeltő elemeiből igyekszik építkezni, de a cselekmény egységét ezek sem képesek megteremteni. Az egyes cselekményelemek ugyanis nem következnek szükségszerűen egymásból, nem hoznak létre ok-okozati összefüggésekből felépülő ívet, ezért nem koherens történetté, hanem véletlenszerű epizódok láncolatává állnak össze.

A kötet egyik legjobb írása a *Macskák és kutyák*. A tizenkilences villamoson (jó ötlet volt ezt a helyszínt választani), utazás közben elalvó főhős arra ébred, hogy egy macskának öltözött lány nyalogatja a kezét. Mire felocsúdik, a lány már le is ugrott a villamosról. Az a mód is eredeti, ahogy a főhős tudatában összekapcsolódnak az állatjelmezek és a „különféle szexuális devianciák” (64). A szöveg egy olyan értelmezést is nyitva hagy, amely egy, a valóságban is létező társadalmi jelenség, az úgynevezett furry szubkultúra felől jelöl ki egy lehetséges referenciális bázist. Farkas a kellő iróniával bontja ki a főszereplő belső konfliktusát, vívódását. A narrációba néhány kétértelműséget, kiszólást is beépít, például a villamoson utazó perverzokról szólva: „Ritka nagy faszarcúak vannak, főleg a Kossuth tér környékén” (65). A szerző azonban nem tudja a zárlatig kitartani a feszültséget, így az írás erőtlen, lapos csattanóval végződik.

A *Bolha* szintén a kötet izgalmasabb darabjai közül való, a bolhapiacra áruuló csonka család egy napját mutatja be. Az egyes családtagok kalandjai egymáshoz lazán kapcsolódó eseményszálakat képeznek, ezt a montázs szerkezetet a közös helyszín tartja össze. A szöveg nagy

erőssége a térábrázolás: egy bolhapiac kétségtelenül megszámlálhatatlan érdekes részletet, rejtett kincset kínál. Ebben a szövegben a nyelvi durvaságok használata sem öncélú, hanem megütőközést keltő, elidegenítő eszköz, amely képes rávilágítani arra az érzelmi és nyelvi szegénységre, melyet a karakterek maguk természetesnek vesznek. Az ígéretes kezdés és téma ellenére a szöveg – mind a párbeszéddek, mind a narráció szintjén – számos sikerületlen megoldást hordoz, és hiába működik jól a térábrázolás, ha a novella nem áll össze koherens szerkezetűvé.

A *Kánikulában* szintén erősek a térpoétikai eszközök (különösen a Zala folyó leírásakor). A cím szójátékként is értelmezhető, hiszen a *kánikula* szavunk a latin *Canicula* ('kiskutya') kifejezésből ered, mely a nyári időszakban megjelenő Nagy Kutya (*Canis major*) csillagkép legfényesebb csillaga, a Szíriusz nevéből származik. A novella szereplői, egy kamaszodó fiú és édesapja horgászni indulnak egy nyári napon, a Zala folyó azonban egy lenyilazott kiskutya tetemét sodorja eléjük. A fokalizáció a fiú nézőpontjához közelít, az ő szemén keresztül ismerjük meg apjának alakját. A két karakter között nincs nyílt konfliktus, de némi látens feszültség érezhető: a főszereplő kezdi megsejteni, hogy apja megcsalja édesanyját. Farkas Balázs novelláinak legnagyobb erőssége a szülő és gyerek közötti viszony sokrétű tematizációja. Legjobb példa erre a *Tanítás után*, mely valóban megrendítő erővel képes felvilágotlítani a nyelvi durvaságok mögötti, rejtett tragikumot. A *Szörnyetegek* és a *Ravasz* című novellák az apa oldaláról mutatják meg érzékenyen a szülő és gyerek közötti kapcsolat nehézségeit, pillanatnyi buktatóit.

Farkas Balázs kötete számos rokonszenves témát, jó ötletet és érzékeny megfigyelést vonultat fel. A záratok általában hatásosan oldják fel a feszültséget néhány lírai mondatban, de ahol a cselekmény szerkezeti egysége nem teljes, ez a megoldás hiányérzettel jár, és ilyenkor az a benyomás támad, hogy a novella nem befejeződik, csak félbeszakad. A karakterábrázolások szintjén is érezhetőek gyengeségek: a szereplők sokszor sematikusak, jellemzésük felszínes, nevükön kívül alig tudunk meg rólok valamit (néha épp csak a név különbözteti meg őket egymástól). Az *Ugatás* egyedi ötletekkel és izgalmas témákkal teli kötet, ám a nyelvi és formai következetlenségek szinte az összes novellában aláássák az intenzív totalitás kibontakozását.

Selyem Zsuzsa

Az első világvége, amit együtt töltöttünk

Jelenkor
Budapest, 2020

Kiss A. Kriszta

MINDENKI SAJÁT APOKALIPSZISE

Az első világvége, amit együtt töltöttünk. Selyem Zsuzsa novelláskötetének címét 2020-ban – és feltehetően még hosszú évekig – olvasva mindenkinek a koronavírus okozta példa nélküli intézkedések jutnak eszébe, hiszen nem könnyű manapság, otthoni magányunkban más kontextusban értelmezni bármit is. Tagadhatatlan, hogy egy olyan helyzetet élünk meg, amelyet a jelenlegi generációk egyike sem tapasztalt még soha, és kétségtelen az is, hogy olyan korlátozásokkal kell szembesülnünk, amik nem megszokottak a nyugati demokráciákban. Azonban fontosnak tartom előre jelezni, hogy a különösen is aktuális, ebből következően figyelemfelkeltő cím okozta elvárasi horizontunkat ki kell tágítani: nem volna helyes és nem is lehetséges kizárólag ebből a nézőpontból olvasni Selyem Zsuzsa elbeszéléseit – noha természetesen nem zárhatók ki az elmúlt hónapok eseményei sem, hiszen azok éppen annak a lassan fél évszázada jelen levő ökológiai krízisnek az eredményei, melyet a kötet novellái különbözőféleképpen („mellék-” vagy „főszereplőként”) ábrázolnak.

A novelláskötet négy ciklusból áll, melyeknek címei rendszerint fel-feltűnnek az adott szövegblokkban szereplő egyik novellában is. A ciklusokon belüli koherencián túl az egész köteten átível néhány szereplő, cselekményszál, ahogy a legfőbb motívumok is: a világvégeként átélt személyes tragédiák és a személyes tragédiaként lecsapódó közelgő világvége. Szinte kivétel nélkül homodiegetikus, egyes szám első

személyű narrátorokkal dolgozik a szerző, ami arra enged következtetni, hogy különböző (egyéni) nézőpontokból mutat be egy mozaikosan itt-ott összekapcsolódó nagy történetet – ugyanakkor külön-külön olvasva is kerek, egész sztorik rajzolódnak ki. Jellemző, hogy az egyes szereplők az egyik elbeszélésben csupán mellékkarakterekként tűnnek fel, majd később az ő narrációjukban olvashatjuk saját tragédiájukat. A kezdő, *Menekül* című ciklus első szövege egy kudarcba fulladt, Romániából való menekülési kísérletről és annak következményeiről szól. A novella a „wannabe migráns” (12), Simon Ádám egykori, naiv világának a végét és egy szétszakadt új világnak a kezdetét mutatja be – Tilda perspektívájából, aki a kötet „univerzumában” sokszor tűnik még fel (a tárgyalt *Ugyan hová?* mellett a *Bibi halállistáján*, a *Villán túl*, a *Mea Maxima* és a *Szinte végtelen* című szövegekben is), így *Az első világvége*, amit együtt töltöttünk legfontosabb karaktereként is lehetne jellemezni. Az *Ugyan hová?* című szövegből megismert szétszakadt világgal alapozza meg a szerző azt az apokaliptikus alaphangot, amely akkor is jelen van, amikor éppen nem egy közelgő világvéget mutat be, hanem egy többé-kevésbé hétköznapi eseményt.

A kötet egyik kiemelkedő novellája a *Mu, a menekülő csillag*, amely úgy ír le egy 21. századi, Damaszkuszról Németországba való meneküléstörténetet, hogy azt az *Ezeregyéjszaka* meséinek keretébe helyezve, annak stílusában, formájában mondja el. Sahrazád elbeszélésébe sok másik történet is ékelődik, vagyis beágyazott narrátorokkal dolgozik a szöveg, ezek az elbeszélők pedig különböző csillagképekkel azonosulnak. A mesés felszín alatt az aktuálpolitika kritikája bújik meg, melyet az összetett narráció ellenére is képtelenség figyelmen kívül hagyni.

A kötet második leggyakrabban előkerülő szereplője az a Bibi, aki a Tilda által elbeszélte két novellában (*Bibi halállistáján*, *Szinte végtelen*) tűnik fel, a *Villán túl* című szöveg pedig az ő narrációjában olvasható. Mindhárom megjelenése során más-más élethelyzetben látjuk őt, de a legfőbb tulajdonsága állandó: Bibi egy túlélésre, „nyerésre kalibrált lány” (54), aki józan paraszti eszével kitűnik a többi karakter közül, kontrasztban áll a bölcsészdiplomásokkal, slammerekkel, művészekkel, világjáró transzvesztitákkal vagy Ozoráról hazatért fiatalokkal. A kötet e két legfontosabb női alakjának nemcsak a társadalmi helyzete különböző, de a megjelenésük is (Bibi figyelemfelkeltően szép, míg Tilda egy Reality Show-ba is biciklivel és könyvekkel érkező „para csaj” [53]), nem beszélve a világfelfogásukról. Míg Bibi csak sodródik az árral és túléli borzalmas gyerekkorát, valamint nemi erőszakkal terhelt felnőtt életét,

Tilda embereket próbál megváltoztatni, valami értelmes üzenetet eljuttatni a valóságshow nézőihez és a közelében levőkhöz. Leginkább azzal a kérdéssel szándékozik elgondolkodtatni mindenkit, hogy vajon változtatnánk-e az életünkön, ha tudnánk, csak néhány évünk van hátra? Ez pedig lényegében a kötet nagy kérdése is egyben. Hasonló felütéssel nyit az *Egy sötét pont a fehér sávon* című novella: „Ha még öt percem volna az életből, mit tennék” (121). Ezt a kérdéskört tárgyalja továbbá a *Már csak két perc* című elbeszélés is, amelyben a két perc nem szó szerint értendő, hanem arra az amerikai atomtudóscsoport által megalkotott itéletnapi órára utal, amelynek alapja egy metafora, miszerint, ha az emberi civilizációt 24 órának tekintjük, akkor már csak két percünk maradt az éjfélt jelentő Doomsdayig. A novella narrátora ezekben a „percekben” méri az idő múlását: „az én falamra egy óra van rajzolva, rajta még 3 perc van a világvégéig, ó, azok a régi szép idők” (85). Ez a mondat arra a 2015-ös bejelentésre utal, mely szerint három percről két percre csökkent a ma ismert civilizáció végéig való időnk – valamint hogy a legutóbbi perc gyorsabban telt le, mint a korábbiak. Tilda önkéntes Messiás-szerepe kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a kötet utolsó, *Szinte végtelen* című novellájának cselekményidejére az ekkor már időskorú nő egy sztrók következtében elvesztette a hangját, vagyis azt a képességét, amivel a célját szeretete volna elérni. Bibinek pedig a szépsége veszett oda a legutolsó megjelenése idejére, és annál a férfinél kötött ki, akinek annak idején – a *Bibi halállistáján* című novella cselekménye során – ittas állapota miatt fel sem tűnt, hogy megerősokolják őt és Tildát. Ekkorra tehát mindketten túl vannak már saját apokalipszisükön, és a megmaradt világuk szemetében próbálnak értelmet találni hátralevő éveikre.

A legkevésbé enigmatikus, a környezetszennyezést és az elkényelmesedett, fal felé forduló modern életmódot leginkább explicit módon kritizáló novella talán *A tökéletes fotó*. Ebben olvasható például az az ok-okozati metonímia, hogy „klímabűnözéssel érkezünk Szingapúr-ból” (68), továbbá a következő mondat is: „repülő, gyermekmunkával készített ékszer, harmadik világbeli asszonyokat kizsákmányoló ruhák, állatokon tesztelt, és ezt letagadó kozmetikumok, Dzshárkhandban gyerekek bányászta csillámpala alapanyagú kozmetikumok, amikről egyszerűen képtelen vagyok lemondani, és most még ez a nyamvadt plasztik szívószál is, mely előbb-utóbb egy árván maradt bébifoka nyelőcsövét fogja kilyukasztani” (73). A szöveg szereplői tipikusan olyan személyek, akik tudomást vesznek ugyan saját ökológiai lábnyomukról,

valamilyen szinten talán lelkiismeret-furdalást is éreznek klímabűnözésük miatt, ezért szívószál nélkül kérik a koktéljukat, de radikálisabb életmód-változtatásra nem hajlandók. A novellában olvasható az a jelenlegi társadalmunkról sokat eláruló mondat is, miszerint: „Egy kicsit arról szól az élet, hogy elkészüljön a tökéletes fotó” (78) – amely arra mutat rá, hogy hajlandók vagyunk részt venni különböző eseményeken, csak mert ott készülhet rólunk egy előnyös kép, amit aztán megoszthatunk a közösségi média platformjain. Ebben is az figyelhető meg, hogy ugyan nagyon sokan tudatában vannak szokásaik értelmetlenségével, mégis mindent megtesznek azért (a novella szereplői még egy verekedésbe is belekeverednek), hogy elérjék a céljukat.

A legkülönlegesebb ciklus a *Minden nesz* című, amelynek novellái különböző állatok nézőpontjaiból szólalnak meg: olvashatunk számár-, kutya-, hangya-, nyúl- és elefántnarrációt is. Selyem Zsuzsa előző, *Moszkvában esik* című kötetében is szerepeltek már állatnarrátorok, amelyek ott – Domján Edit értelmezése szerint – a megbízható elbeszélő funkcióját töltötték be, hiszen az állatoknak „nem fűződik érdekük a tények megmásításához”.¹ Itt pedig meglátásom szerint a vesztébe szaladó világ másfajta érzékelését próbálja lefesteni a szerző – hiszen nem feltétlenül saját magunkra, hanem a környezetünkre vagyunk egyre károsabbak. Fontos megkülönböztetni ezeket a szövegeket az antropomorfizált állatkarakterektől hemzseges meséktől – itt éppen az ellenkezőjével játszik Selyem Zsuzsa: a non-humán elbeszélők nem kapnak emberi tulajdonságokat, mindössze a nyelvet birtokolják, amely a történetük elbeszéléséhez szükséges, azonban erre csak az embereket leginkább megértő, velük legközelebbi kapcsolatban álló kutya reflektál („beszélni kezdett hozzám a furcsa nyelvükön, amiből akkoriban még egy szót sem értettem” [100]). Azt, hogy ezek a szövegek az emberi tulajdonságokat és cselekedeteket igen meggyőzően mutatják be állatszemszögből, a következő mondat bizonyítja: „sokszor volt dolgom olyanokkal, akiknek a saját szagát elnyomta valami más” (98). A kontextusból kiderül, hogy itt a parfümről van szó. Az idézet a *Mielőtt szétszednének* című novellából származik, amelyben az a Patty nevű kutya veszi magára a narrátor szerepét, aki a *Mu, a menekülő csillag*ban már szerepelt – tehát nemcsak az emberi karakterek „vándorolnak” egyik novellából a másikba, hanem az állatok is (ami a szövegvilágban való egyenrangúságukat is mutathatja). Azzal párhuzamosan tehát, hogy

1 DOMJÁN Edit, „Őrületese mese”, Revizoronline.hu 2017. 01. 25., www.revizoronline.com/hu/cikk/6466/selyem-zsuzsa-moszkvaban-esik-egy-kitelepites-tortenete/.

földrajzilag folyamatosan változtatják helyüket a karakterek, még a kötet szövegei közt is mozognak. Ugyanezt a vándorutat megteszi Baltazár, a számár is. Baltazár elsőként a „saját” elbeszélésében, a *Hazárd Baltazárban* tűnik fel mint narrátor, majd a legutolsó szövegben újból megjelenik egy pillanat (illetve egy felismerés) erejéig. A számár monológja során felsejlenek ugyan a háttérben az emberek bonyolult kapcsolata és különféle tevékenységei, de a szöveg olyan szinten enged azonosulni az ő ártatlan és tiszta perspektívájával, hogy azok számunkra is értelmetlennek és érthetetlennek látszanak. *A felhők földi barátai* című szöveg elbeszélője csak lassan fedi fel kilétét: már mindenre gondol az olvasó, mire egyértelműen kiderül, hogy elefántszemszögből szólal meg. Itt is egy végletekig tragikus történetet olvashatunk: a tragédiák elbeszélésének sorozatát pedig egy refrén – vagy inkább mantra – szakítja meg újra és újra: „Ringatózom, hogy elfelejtsem, hogy mindenre emlékezem. Egész nap és egész éjjel ringatózom. Ringatózom, és lököm a poros szénát a számba, a zizegés elkábít kicsit, legalább addig is nem hallom, mennyire egyedül vagyok ebben a cellában” (113). Ezt a ciklust első pillantásra panaszos állathangok gondosan válogatott sorozatának is tekinthetnénk, azonban a novellák nem ragadnak meg azon a szinten, hogy csak a tartalom tudja lekötni az olvasót, hiszen a forma, amelyben a szerző közvetíti az üzenetét, éppen olyan izgalmas, mint az elbeszélte történet.

A különféle narratív technikák (elbeszélőváltások és ellipszisek, valamint az adott állat – általunk elképzelt – hangjával való maximális azonosulás) segítenek abban, hogy ne „csupán” állatvédő és klímakritikus aktivista szövegek gyűjteményeként tekintsünk a kötetre, hanem finoman komponált posztmodern novellák sorozataként. Az emberi elbeszélőkkel rendelkező novellákban számos intertextust fedezhetünk fel – értelemszerűen azonban a kötetben megszólaló állatok nem ismerhetik például Ady Endre, Arany János műveit vagy a *Megáll az idő című* filmet, így nem az általuk elbeszélte történetekben szerepelnek az ezekből származó vendégszövegek. A narráció összetettségét leginkább a *Hangyák boldogsága* című novella tudja prezentálni, amely számos különböző elbeszélővel operál, és közülük csak az egyik ember. Ő ráadásul egy valóban létező személy, az Unabomberként is ismert Ted Kaczynski volt matematikaprofesszor, aki a civilizációtól elvonulva, egy erdei kunyhóból lázadt a technológia ellen, méghozzá igen radikális módszerrel: levélbombákat küldött az általa bűnösnek ítélt, nagy hatalommal bíró személyeknek. Ebben az elbeszélésben

a narrátorok (hangya, nyúl és maga Kaczynski) egymáshoz szólva, a következőnek átadva a szót változtatják szólamaikat. Ezt a szöveget olvasva könnyen eszünkbe juthat egy 2018-as izlandi film, az *Izlandi amazon* (amely nem kizárt, hogy éppen Kaczynski történetéből inspirálódott). Ennek főszereplője, Halla szintén nem fogja vissza magát, amikor önkéntesen és magányosan harcol az emberiség jövőjéért. Manifesztójának zárlata igen hasonló Kaczynski és a kötet üzenetéhez: „Mi vagyunk a valaha volt legnagyobb hatalommal rendelkező generáció, és egyben mi vagyunk az utolsó nemzedék is, amely megállíthatja a Föld ellen vívott háborúkat. A gyerekeinknek és az unokáinknak nem lesz választásuk, számukra már túl késő lesz. Most kell cselekednünk, a küldetés a miénk.” (Saját fordítás.)

Krasznahorkai László

Mindig Homérosznak

Magvető Könyvkiadó
Budapest, 2019

Vácz Balázs

AZ ÜLDÖZÖTTSÉG POÉTIKÁJA

„mert hisz a nemmúló örök istenek ismerik egymást,
s össze se tévesztik, lakják bár távol az egyik.”

Valuska János, *Az ellenállás melankóliája* című Krasznahorkai-regény „csillagokba belebolondult” (39) angyali figurája Sajbók úr szétvert üzletében, az összezúzott mosógépek roncsai közt talál rá arra az elhajított noteszre a hideg földön, amely az alföldi város lerombolásának „eseménytörténetét” beszéli el. A bálnát bemutató vándorcirkusz

„kétségtelenül legtitokzatosabb tagja” (191), a Herceg, rombolásra és pusztításra szólítja fel a hatása alá kerülő „híveit”, a környező településekről verbuválódott kucsmás, bakancsos csöcseléket, amelynek fékevesztett tombolása egy éjszaka leforgása alatt számolja fel az értelem, az észszerűség látszólagos „épitményét”, hiszen ahogy a Herceg vallja: „Megépitkezésben minden dolog félig van meg, romban minden dolog már teljesen egész” (179). A beszámoló-töredék eleje voltaképpen ezt a felszámoló-dást, a rombolás folyamatát, lélektanát és filozófiáját rögzíti, majd átfordul egy megdöbbentő eseménysor rohanó leírásába. Az utcák homályában feltűnik egy háromtagú család: egy férfi, egy nő és egy gyermek, akiket egy, a garázdálkodó tömegből kiváló különítmény vesz üldözőbe. Vasrudakkal a kezükben erednek utánuk. Hosszú métereken át követik őket, míg végül a férfi elszakad a családjától, majd kimerültsége szembefordítja őt üldözőivel a kopár szántóföldeken.

A notesz lapjain éppen az üldözés és üldözöttség metafizikája bontakozik ki, maga a kegyetlen hajsza: a megmenekülés reménye és a lassanként, lépérről lépésre kihunyó bizakodás között hullámzó kétségbeesés, a gyilkosok torokszorító fölénye, a levegőért kapkodó zihálás lármája, egyszóval a megsemmisülés felé rohanás zaklatottsága. A leírás itt, a szembefordulással ugyan abbamarad, de korántsem fejeződik be; a szöveg önmagába tér vissza, és előlről kezdődik újra. Nem lezárul tehát, hanem *bezárul*.

Mintha az állandó veszély(érzet) poklából, a félelem e teremtett, zárt körkörösségéből lépett volna most elő az új könyv, a *Mindig Homérosznak* folyton menekülő alakja, a „lény” (21), aki egyedül az űzöttség ontológiai tapasztalatával rendelkezik, és időnként átveszi az elbeszélő szerepkörét.

A szöveg hősenek „az élete nem más, mint hogy üldözés alatt áll” (9), viszont az, hogy miért kell menekülnie, homályban marad. Az lesz elsődlegessé a számára, hogy kiszámíthatatlan mozgásaival, helyváltoztatásaival, pillanatnyi döntéseinek esetlegességével, az örökös hátrafordulás és hátratekintés türelemjátékával elkerülje a találkozást üldözőivel, akik az életére törnek. Nekik azonban nem az számít, hogy elfogják őt, hanem az üldözés maga; a vadászat processzusa és állapota válik tehát lényegivé. A „lénynek” figyelnie kell környezetére minden rezdülését, akárhol is van épp – tömegben, kút mellett, hajón utazva –, és a legapróbb baljós jelzésre, amelyet maga körül érzékelnie vél, az életére törők közelségének gyanújával kell onnét mihamarább eliszkolnia. Ennek rendeli alá nemcsak haladásának, spontán elmozdulásainak a se-

bességét, a menetirányát, hanem a különböző helyekhez, helyszínekhez fűződő viszonyát is. Ehhez igazítja beszűkült tudatának megvillanásait, illetve leszűkült létének szükségleteit. Nem alszik (bár egyszer mintha elbóbiskolna egy kikötőben), és alig eszik, alig iszik. A „jó” nála nem morális síkon értelmeződik, hanem elsősorban olyan léthelyzetként, amely azonnal elveszejt a menekülőt, ahogy az meggondolatlanul belehelyezkedik, belekényelmesedik. Helyette résen kell lennie, hiszen „mindig fennáll az akut veszély” (7), hogy utolérik őt, amit kizárólag úgy kerülhet el, „ha menekül – és menekülésben is marad” (14), ez pedig egyúttal létének és állandósult fenyegetettségének magyarázóelvéül is szolgál. A menekülés dramaturgiája a „megfeszített koncentráció” (21) és a figyelem eltompulásának idegtépő kettősségében zajlik a mű homéroszi topográfiájában.

Érdeemes említést tennünk a figura megformáltságáról – pontosabban a formáltságáról –, akinek karakterisztikája éppen az alkatalanságban nyilvánul meg. Amorf jellege lehetővé teszi alapérzetének, alapélményének a felnagyítását, monumentálissá tételét. Nincsenek emlékei sem, ez pedig eleve megfosztja őt a múltjától és a jövőjétől, amelyek számára elképzelhetetlen kategóriák: belevetettsége az időbe, amely csak a jelen mozdulatlanságában merülhet ki, egyetlen konstans pillanatra korlátozódik. Ebben a végtelenített intervallumban, a körülhatárolt és felfüggesztett idő koordináta-rendszerében esik csapdába „a pillanat foglya” (34), akit mintha pusztán az kapcsolna némileg az emberi világ antropológiájához, hogy „kicsit sántít” (33). Üldözési mániája elhatalmasodik rajta, vagy az is lehet, hogy azonos vele, és így vetítődik rá a szöveg, a képek és a zenei kompozíciók közös territóriumára. Azok, akik feltartóztathatatlanul a nyomában csaholnak, hozzá hasonlóan megfoghatatlanok; nem rendelkeznek határozott körvonallakkal, hiszen „látni még sose látta, folyton csak érzékelté őket” (58).

Érdekesnek tűnhet a párhuzam, hogy az *Aprómunka egy palotáért* elbeszélője, herman melvill (sic!) – harántboltozat-süllyedése miatt – maga is sántít. A narrátor a *Moby Dick* írójának egykori útvonalait járja újra Manhattanben, és az Örökre Zárva Tartó Könyvtár létrehozásán munkálkodik; sántasága ugyanakkor a szakralitáshoz való eljutás akadályozását, képtelenségét fejezheti ki, hasonlóan a *Mindig Homérosznak* kissé bicegő alanyához. Erre játszik rá az egér parabolája is, ahogyan folyamatosan falnak ütközik a labirintusban (12. fejezet). A könyvtáros továbbá folytonosan azt képzelet, hogy megfigyelik, és részben ez a paranoia elmeegógyintézetbe is juttatja őt.

A kötetben szereplő képzőművészeti ábrázolások Max Neumann alkotásai, aki – figyelembe véve az *ÁllatVanBent* című projektet – nem először működik együtt Krasznahorkaival. Enigmatikus képei itt a rettegés torz látomásáivá válnak, amelyek egy részén mintha éppen maguk az üldözők mutatkoznának meg; a póre iszonyat feketére festett allegorikus alakjai vonulnak fel rajtuk. Máskor felnagyított, groteszk élőlények tűnnek elő a pasztellhatású látványban, és valamiféle halfejű, állatformájú, dezantropomorfizált ábrázatok vallanak áttételesen a menekülés természetrajzáról és e surranó patkány-lét animális kiszolgáltatottságáról a hajszában (lásd 18. fejezet). A képek közös jellemzője, hogy az ábrázolt figurák szeméből általában hiányzik a tekintet. Feltűnő a sötétre színezett szemgolyó, néhol a kisatírozott száj motívumának ismétlődése. Talán elsősorban éppen a gyilkosok és az áldozat vizuális kiismerhetetlensége és némasága váltja ki a feszültséget a nézőből, amely a fenyegetettség bizonytalanságát és tragikumát eszkalálja. Ha megállunk egy pillanatra a *Reményhez* című fejezet Neumann-képénél, azt láthatjuk, hogy a kissé lehorgasztott fejű alak mintha az egyik szemgolyóját veszítené el éppen, ahogy az kihull a helyéről, a profilból látott arc másik oldaláról. E passzus a menedék lehetőségéről szól, és a könnyebbülő léptekről, amelyek őt a menedék felé viszik. A megnyugvás állapota ennek ellenére valójában csapdahelyzet, amelytől neki távol kell maradnia, máskülönben elveszíti a rá leselkedő veszély érzékelésének, vagyis látásának a reflexét, képességét. A könnyebbülő léptek metaforikusan mintha éppen ettől a látástól fosztanak meg őt magát, vérszenen csökkentve a távolságot üldözők és üldözött közt. (Itt érdemes utalnunk rá, hogy a különben sánta és látását elvesztő figura némileg Oidipusz alakjával rokonítható.)

Miklós Szilveszter „érhangjai”, kísérteties, ihletett dobjártszmái a menekülés archaikus ösztönéről beszélnek. Leginkább a nyikorgás, fészkelődés, szakadás és kopácsolás zörejei ezek; a szüntelen figyelem és készenlét görcsének akusztikája. Rituális lárma. Az *Élet* című fejezetben a hangok arról árulkodnak, mintha épp a kivégzés szerszámaikat éleznék, és a fém súrlódásának rémisztő melódiáját hallanánk. A szövegben egyébként többször előkerülnek a menekülés végpontjaként elgondolt brutális kivégzések képzetei, horrorisztikus jelenetei. A dobverések egyszerre toporgó, ingerlékeny és feszült tempóban idézhetik akár valamiféle szertartásnak a fantazmagóriáit, mintha fáklyatüzek lobognának, és valamilyen kultuszünnepi felvonulás árnyai táncolnának egy barlang falán vagy egy antik szentély márványoszlopán. A képi

és a zenei narratívák mindazonáltal intermediális közegbe léptetik a művet.

A *Háború és háború* című Krasznahorkai-regényhez nemcsak a mindig meglapululó levéltáros, Korin György, valamint a „lírai” kézirat korokon át menekülő szereplői: Kasser, Falke, Bengazza és Toot kapcsolják a kötetet, hanem Hermész is, akit az eposzban az olümposziak menesztenek Ógügié szigetére azzal, hogy Kalüpszónak – Zeusz parancsára – szabadon kell engednie Odüsszeuszt, aki hosszú évek óta élt már a nimfa szigetén. A görög hős hazavágyott Ithakára, ezért „napközben a sziklás partfokon ülve kesergett, könnyel, sóhajjal, siralommal tépve a lelkét, s könnyhullajtva a meddő tengert nézte csak egyre”.¹ Korin maga is Hermész hatása alá került a Krasznahorkai-regényben: a Hermésszel és a hermészivel való találkozás fosztotta meg őt egzisztenciális kapaszkodóitól, siklatta ki és forgatta fel életét. „[...] Hermész volt tehát [...] az elvezérlő isten, a félresodró, a kibillentő, az elhívó, a félrevonó, az elcsábító, az oldalról, a letről fülbe sugdosó [...]” (42). Más mitológiai alakok is feltűnnek az új kötetben az említés szintjén. A legjelentősebb közülük Athéné, akihez a spliti kikötőben fohászodik a hős. Megrendítő a jelenet, ahogy ez az egyébként sokáig hitetlen teremtmény az őt körülvevő emberek sűrűjében csendesen összeomlik a kilátástalanság fáradt terhe alatt, és maga elé motyogva imádkozni kezd.

A hős egy bárban, ahová a Bóra elől húzódott be, arra lesz figyelmes, hogy a helyi idegenvezető lelkesülve részleteket olvas fel az *Odüsszeiából* japán turistáknak, kedvet csinálva Kalüpszó lakatlan szigetének meglátogatásához (az öreg házaspár ezalatt kínosan feszeng, és inkább szabadulna a helyzetből). Nem beszélve most arról, hogy e jelenetben a turisták eposzszal szembeni közömbössége áttételesen azt jelezheti, mintha a költészetnek már nem volna helye a világban (holott a szőke hajú csaposlányt talán a Múzsával azonosíthatjuk), fontosabb azonban, hogy az intertextuális utalás az értelmezés újabb dimenzióját nyithatja meg. Érdeemes rámutatni, hogy Odüsszeusznak Ógügié a fogságot, a gyötrelmet, míg a Krasznahorkai regényében szereplő lénynek a menedéket és a megnyugvást jelenti.

A történet homéroszi keretezése, másrészt Ógügié (a műben: Mljet) megidézése a költészet révén, valamint a hős szándéka, hogy oda eljusson, felvetheti annak lehetőségét, hogy a nimfa szigetét a költészet

1 HOMÉROSZ, *Odüsszeia* (Ötödik kiadás.), ford., az előszót és a jegyzeteket írta DEVECSERI Gábor, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1976, 93.

megidézett terének tekintsük a műben. A hős végül egy szakadékba zuhan, a „szépfonató” halálnimfa barlangjába, és így áttételesen a mítoszok és a poétika, tágabban a szépség örökkévalóságába hull bele. Előtte azonban napokig barangol a szigeten, és ez a művelet Odüsszeusz bolyongásait vetíti a sziget térszerkezetébe. „[...] ez az út az aleppói fenyővel olyan helyre viszi, ahol nem is találják meg többé, ahol nem kell félnie semmitől, elég csak mennie itt, menni, menni, mindig előre, egy szigeten, amelynek nyilván sosem volt, és soha nem is lesz vége” (78). A sziget végtelen útvonalain a lény elérkezése a szépség centrumába Simone Weil labirintusképzetéhez vezethet el bennünket.

„A szépség labirintus. Sokan elindulnak benne, de feleúton elfáradnak. Csak keveseknek van erejük bejutni a labirintus közepébe. Ott Isten várja, fölfalja és kiokádja őket. Akkor – e választott kevesek – kijönnek a labirintusból, megállnak a labirintus bejáratában, s az arra jövőket szelíden befelé tesséklik.”² A menekülő kreatúra nem fáradt el feleúton; vagyis ahogy az utolsó fejezet hírül adja: „Nem adta fel” (87).

Az *Odüsszeia* és a Kalüpszó-mítosz motívumrendszerének elcsavarása, kifordítása az értelmezést abba az irányba terelheti, hogy a kötetet ne egyszerűen Homérosz-hommage-ként, hanem az eposz vonatkozó énekének egyfajta parafrázisaként olvassuk, amely a költészet halhatatlanságát hirdetve Homéroszból indul ki, tőle vesz lendületet, és hozzá tér egyúttal vissza, megteremtve önmagában a Krasznahorkai-szövegekben megszokott körköröségtapasztalatot.

2 Simone WEIL, *Ami személyes, és ami szent*, ford. PILINSZKY János = Uő., *Ami személyes, és ami szent. Válogatott írások*, Budapest, Vigilia, 1998; Pilinszky idézi itt: PILINSZKY János, *Ország Lili búcsúztatója* = Uő., *Esszék, cikkek*, Budapest, Magvető, 2019, 710. (Pilinszky írása eredetileg a Vigilia 1978. novemberi számában jelent meg.)

REPERTÓRIUM

2020. március–április

Repertóriumunk az elmúlt két hónap szépirodalmi alkotásait regisztrálja, gyűjtőköre a lapunk által szemlézett, nyomtatásban is megjelenő folyóiratokra terjed ki – pontosabban azokra, amelyek közülük a 2020. év során napvilágot látnak. Frissessége kizárólag ezek rendszeres beérkezésétől függ: a negyedévi és a határon túli lapok természetüknél fogva hordozzák a csúszás lehetőségét. A korábbi évek gyűjtései a Magyar Irodalmi Repertórium eddig megjelent kötetiben (2003–2006), valamint a www.repertorium.hu honlapon érhetők el.

A feldolgozott folyóiratszámok

Agria, 2020. 1.	Magyar Napló, 2020. 3.
Alföld, 2020. 3.	Mozgó Világ, 2020. 3., 4.
Élet és Irodalom, 2020. március 6., március 13., március 20., március 27., április 3., április 9., április 17.	Napút, 2020. 2.
Életünk, 2020. 2.	Pannon Tükör, 2020. 1., 2.
Forrás, 2020. 3., 4.	Pannonhalmi Szemle, 2020. 1.
Helikon (Kolozsvár), 2020. március 10.	Székelyföld (Csíkszereda), 2020. 3.
Hitel, 2020. 3., 4.	Tiszatáj, 2020. 3.
Irodalmi Jelen, 2020. 3.	Tempevölgy, 2020. 1.
Jelenkor, 2020. 3., 4.	Új Forrás, 2020. 3., 4.
Kortárs, 2020. 3., 4.	Vár, 2020. 1.
	Várad (Nagyvárad), 2020. 1., 2.
	Vigilia, 2020. 3., 4.

Vers

1. ACZÉL Géza: *(szino)lira. torzósztótár.* árnyékszék. árnyoldal. árok. = Új Forrás, 3/29–31. p.
2. ACSAI Roland: *A kandli.* = Pannon Tükör, 1/15–16. p.
3. ACSAI Roland: *Kegyártárgy.* = Kortárs, 4/32. p.
4. ACSAI Roland: *Köszönőviszony.* = Kortárs, 4/32. p.
5. ÁFRA János: *X-vonal.* = Élet és Irodalom, április 9. 17. p.
6. ÁGH István: *Gyászme a budai várban.* = Hitel, 4/30–31. p.
7. ÁGH István: *Hirdetve törvényt.* = Hitel, 4/32–33. p.
8. AKNAY Tibor: *Akárba gyermek álma.* = Agria, 1/103. p.
9. AKNAY Tibor: *Csak tudnám...* = Agria, 1/103. p.
10. AKNAY Tibor: *Egyszer majd...* = Agria, 1/104. p.
11. AKNAY Tibor: *Estefélé.* = Agria, 1/102. p.
12. AKNAY Tibor: *Golgota.* = Agria, 1/102. p.
13. AKNAY Tibor: *Itt vagyok.* = Agria, 1/102. p.
14. AKNAY Tibor: *Kéretlen őszi szél.* = Agria, 1/104. p.
15. AKNAY Tibor: *Megyek magam mögött.* = Agria, 1/103. p.
16. AKNAY Tibor: *Minden olyan...* = Agria, 1/104. p.
17. AKNAY Tibor: *Noé új éneke.* = Agria, 1/288. p.
18. AKNAY Tibor: *Nyírfatánc.* = Agria, 1/102. p.
19. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Értékváltás.* = Napút, 2/5. p.
20. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *(Folytonosság).* = Agria, 1/176. p.
21. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Graffiti.* = Napút, 2/5. p.
22. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Hadászati díplomásia.* = Napút, 2/5. p.
23. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *INRI.* = Napút, 2/5. p.
24. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Jel.* = Napút, 2/5. p.
25. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Látletet.* = Napút, 2/5. p.
26. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *A monarchia relikviája.* = Napút, 2/5. p.
27. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Műtét előtt.* = Napút, 2/5. p.
28. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Rossz idők.* = Napút, 2/5. p.
29. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Szerelem.* = Napút, 2/5. p.
30. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Út előtt.* = Napút, 2/5. p.
31. ALBERT-LŐRINCZ Márton: *Vipera.* = Napút, 2/5. p.
32. ANGA Mária: *Kelj fel, édesanyám.* = Agria, 1/16. p.
33. ANGA Mária: *Manapság.* = Agria, 1/18. p.
34. ANGA Mária: *Újraszámolom.* = Agria, 1/17. p.
35. ANTAL Attila: *Köves föld.* = Agria, 1/19. p.
36. ANTAL Attila: *A trubadúr télen.* = Agria, 1/19. p.
37. ANTAL Attila: *Újhely, Patak, Nyíregyháza.* = Agria, 1/19. p.
38. ARADI Vivien: [Cím nélkül]. = Napút, 2/5. p.
39. BAÁN Tibor: *A hely.* = Agria, 1/201. p.
40. BAÁN Tibor: *Titok.* = Agria, 1/201. p.
41. BAGI István: *Húsupunkban kész a válasz.* = Agria, 1/257. p.
42. BAGI István: *Pohár voltam.* = Agria, 1/257. p.
43. BAJTAI András: *Halottainkat visszavárja.* = Forrás, 3/10–11. p.
44. BAKA Györgyi: *Bujkáló madár.* = Agria, 1/25. p.
45. BAKA Györgyi: *Csönd keresztje.* = Napút, 2/6. p.
46. BAKA Györgyi: *Lélegzet-zene.* = Agria, 1/25. p.
47. BAKA Györgyi: *Ölelj vissza.* = Agria, 1/26. p.
48. BAKA Györgyi: *Szomjazó csillagmezők.* = Agria, 1/26. p.
49. BAKOS András: *Füge.* = Mozgó Világ, 4/56. p.
50. BAKOS András: *Mártély.* = Mozgó Világ, 4/57. p.
51. BALAJTHY Ferenc: *Gyémántlakodalom.* = Agria, 1/117. p.
52. BALAJTHY Ferenc: *Isten hangja.* = Agria, 1/117. p.
53. BALÁZSNÉ KÓCZIÁN ENIKŐ: *Életút.* = Napút, 2/6. p.
54. BÁNDY Krisztina: *Ankkb.* = Napút, 2/6. p.
55. BÁNDY Krisztina: *Keresztfa.* = Napút, 2/6. p.
56. BÁNKI ÉVA: *Örökpéntek.* = Irodalmi Jelen, 3/58. p.
57. BARABÁS Irén: [Cím nélkül]. = Napút, 2/7. p.
58. BARÁTH Tibor: *Hozzá.* = Napút, 2/7. p.
59. BARNA Júlia: [Cím nélkül]. = Napút, 2/7. p.
60. BARTHA Ildikó: *Haiku-stációk.* Kereszt I. Kereszt II. Kereszt III. Kereszt IV. Ke-

- reszt V. Kereszt VI. Kereszt VII. Kereszt IX. = Napút, 2/8. p.
61. BÁTHORI Csaba: *Égi paripácska*. = Új Forrás, 3/26. p.
62. BÁTHORI Csaba: *A két nyugalomból*. = Új Forrás, 3/27. p.
63. BÁTHORI Csaba: *Nem vagyunk készen*. = Új Forrás, 3/28. p.
64. BEKE Sára: *Eva*. = Pannon Tükör, 2/14. p.
65. BEKE Sára: *Hús dróttal*. = Pannon Tükör, 2/14. p.
66. BELÁNYI György: *Annál alig kevesebb valami*. = Forrás, 4/19–22. p.
67. BELÁNYI György: *Még mit hoz*. = Forrás, 4/22–23. p.
68. BELÁNYI György: *A tús.* = Forrás, 4/19. p.
69. BENCE Lajos: *El se menté...* = Vár, 1/78–79. p.
70. BENCE Lajos: *Új időszám*. = Vár, 1/77–78. p.
71. BENCZE Mihály: *Anyám*. = Agria, 1/214. p.
72. BENCZE Mihály: *Az utolsó szobor*. = Agria, 1/213. p.
73. BÉRES Tamás: *Hazatérés*. = Magyar Napló, 3/34–37. p.
74. BERÉNYI Klára: *Cinderella*. = Mozgó Világ, 4/56. p.
75. BERÉNYI Klára: *Tavaszi dal*. = Mozgó Világ, 4/55. p.
76. BERTA Ádám: *Hasznos számodra ez a válassz?* = Mozgó Világ, 3/22. p.
77. BERTA Ádám: *Pusztán elvi*. = Mozgó Világ, 3/23–25. p.
78. BINCZE Diána: *Itt nyugszik*. = Napút, 2/8. p.
79. BÍRÓ József: *Antoine de Saint-Exupéry...* = Agria, 1/232. p.
80. BÍRÓ József: *Antonin Artaud...* = Agria, 1/231. p.
81. BÍRÓ József: *Bertolt Brecht...* = Agria, 1/230. p.
82. BÍRÓ József: *DISTANT COUSIN SAYS*. = Napút, 2/139. p.
83. BÍRÓ József: *DRAPÉRIÁK NÉLKÜL*. = Napút, 2/139–140. p.
84. BÍRÓ József: *Francis Picabia...* = Agria, 1/232. p.
85. BÍRÓ József: *Jackson Pollock...* = Agria, 1/231. p.
86. BÍRÓ József: *John Cage...* = Agria, 1/230. p.
87. BÍRÓ József: *James Joyce...* = Agria, 1/232. p.
88. BÍRÓ József: *Pablo Picasso...* = Agria, 1/232. p.
89. BÍRÓ József: *Philippe Soupault...* = Agria, 1/231. p.
90. BÍRÓ József: *William Butler Yeats...* = Agria, 1/230. p.
91. BÍRÓ József: *William S. Burroughs...* = Agria, 1/230. p.
92. BÍRÓ József: *Yves Klein...* = Agria, 1/231. p.
93. BOBORY Zoltán: *Afa*. = Agria, 1/160. p.
94. BOBORY Zoltán: *Fentről*. = Agria, 1/160. p.
95. BOBORY Zoltán: *Ne vigadjatok!* = Agria, 1/158. p.
96. BOBORY Zoltán: *P. Maklári Éva verseit olvasom*. = Agria, 1/159. p.
97. BODA Edit: *Az álmok nem hazudnak*. = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
98. BODA Edit: *A bázongorista hazaindul*. = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
99. BODA Edit: *Filmjelenet*. = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
100. BODA Edit: *Júliusban*. = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
101. BODA Edit: *Kolozsvári nyár*. = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
102. BODA Edit: *A madarász négyesorosa*. = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
103. BODA Edit: *Rükev, félmosoly*. = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
104. BODOR Emese: *egy csatater képei*. = Napút, 2/8. p.
105. BOGDÁN László: *Febér kapu*. = Kortárs, 4/26. p.
106. BOGDÁN László: *Feltételes megálló*. = Kortárs, 4/30–31. p.
107. BOGDÁN László: *Gróf Rettegé*. „Góg, Magóg, Demagóg... (V. Á.) = Kortárs, 4/29. p.
108. BOGDÁN László: *Jelenleg hol vagyok?* = Kortárs, 4/25–26. p.
109. BOGDÁN László: *Jellasic intelme*. = Kortárs, 4/26–28. p.
110. BOGDÁN László: *Jóslat*. = Kortárs, 4/29. p.
111. BOGDÁN László: *Tükörlidérc. dolce stil nuovo*. = Kortárs, 4/28–29. p.
112. BOLDIS Gergely: *Keresztelő*. = Napút, 2/9. p.
113. BOTOS Ferenc: *Erdei temető*. = Napút, 2/9. p.
114. BOTOS Ferenc: *Üres templomban*. = Napút, 2/9. p.
115. BOTOS Ferenc: *Vae victis*. = Napút, 2/9. p.
116. BOZÓK Ferenc: *Alkony*. = Életünk, 2/15. p.
117. BOZÓK Ferenc: *Alom*. = Életünk, 2/16. p.
118. BOZÓK Ferenc: *Béka*. = Életünk, 2/16. p.
119. BOZÓK Ferenc: *Ihlet nélküli szonett*. = Agria, 1/35. p.
120. BOZÓK Ferenc: *Ihlet-szonett*. = Agria, 1/35. p.

121. BOZÓK Ferenc: *Szonett a jambusokról.* = Agria, 1/36. p.
122. BOZÓK Ferenc: *Szonett a részegesek Jézusáról.* = Agria, 1/36. p.
123. BÖJTHE Pál: [Cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.
124. BÖRZSÖNYI Erika: [Cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.
125. BÖSZE Éva: [Cím nélkül]. = Napút, 2/9. p.
126. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *El nem küldött levél Csóori Sándornak.* = Irodalmi Jelen, 3/3–5. p.
127. BÖSZÖRMÉNYI Zoltán: *Té győzted le az ideit telet.* = Irodalmi Jelen, 3/6. p.
128. BUDA Ferenc: *Idő subboz.* = Alföld, 3/3. p.
129. BUDA Ferenc: *Magambox.* = Alföld, 3/3. p.
130. BUDA Ferenc: *Törédék.* = Alföld, 3/4. p.
131. BUDA Ferenc: *Vakon.* = Alföld, 3/3. p.
132. BUDA Ferenc: *Vonul.* = Alföld, 3/3. p.
133. CELLER KISS Tamás: *a másik.* = Forrás, 4/26. p.
134. CELLER KISS Tamás: *török.* = Forrás, 4/27. p.
135. CSÁK Gyöngyi: *Gyökereim.* = Agria, 1/200. p.
136. CSÁK Gyöngyi: *Halottaim.* = Agria, 1/200. p.
137. CSÁK Gyöngyi: *Intelmek.* = Agria, 1/199. p.
138. CSÁK Gyöngyi: *Mesefűm.* = Agria, 1/199. p.
139. CSÁK Gyöngyi: *Világ.* = Agria, 1/199. p.
140. CSÁKY Anna: *Hazám, otthonom.* = Agria, 1/222. p.
141. CSÁKY Anna: *Madárszárnyon.* = Agria, 1/221. p.
142. CSÁKY Anna: *Patak.* = Agria, 1/222. p.
143. CSÁKY Anna: *A vers.* = Agria, 1/221. p.
144. CSANÁDI Imre: *Berdicevi nyírfák.* = Vár, 1/18–19. p.
145. CSANÁDI Imre: *Magyar szonett.* = Vár, 1/18. p.
146. CSÁSZÁR József: [Cím nélkül]. = Napút, 2/10. p.
147. CSATA Ernő: *Anya.* = Napút, 2/10. p.
148. CSATA Ernő: *Átverés.* = Napút, 2/10. p.
149. CSATA Ernő: *Don-kanyar.* = Napút, 2/10. p.
150. CSATA Ernő: *Előrejelzés.* = Napút, 2/10. p.
151. CSATA Ernő: *Emlékezés.* = Napút, 2/10. p.
152. CSATA Ernő: *Feszület.* = Napút, 2/10. p.
153. CSATA Ernő: *Haikuest.* = Napút, 2/10. p.
154. CSATA Ernő: *Intelem.* = Napút, 2/11. p.
155. CSATA Ernő: *Kiábrándulás.* = Napút, 2/11. p.
156. CSATA Ernő: *Kitüntetés.* = Napút, 2/11. p.
157. CSATA Ernő: *Megváltás.* = Napút, 2/11. p.
158. CSATA Ernő: *Minoritatus.* = Napút, 2/11. p.
159. CSATA Ernő: *Piszi.* = Napút, 2/11. p.
160. CSATA Ernő: *Pünkösdi búcsú.* = Napút, 2/11. p.
161. CSATA Ernő: *Sorskerék.* = Napút, 2/11. p.
162. CSATA Ernő: *Temetők.* = Napút, 2/11. p.
163. CSATA Ernő: *Versírás.* = Napút, 2/11. p.
164. CSATA Ernő: *Vészjóslat.* = Napút, 2/11. p.
165. CSATA Ernő: *Viszonylagos.* = Napút, 2/11. p.
166. CSATA Ernő: *Vízkereszt.* = Napút, 2/11. p.
167. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Emléknymokon járok.* = Agria, 1/218. p.
168. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Hóvirággal dúdoló.* = Agria, 1/217. p.
169. CSATÁNÉ BARTHA Irénke: *Őrizlek.* = Agria, 1/217. p.
170. CSÉBY Géza: *Katyni rapszódia.* = Vár, 1/23–25. p.
171. CSÉBY Géza: *Őszutó.* = Vár, 1/26. p.
172. CSEH Katalin: *Film.* = Székelyföld, 3/33. p.
173. CSEH Katalin: *Léthatár.* = Székelyföld, 3/31. p.
174. CSEH Katalin: *Tornác.* = Székelyföld, 3/32. p.
175. CSENGEY Dénes: *Az iszapban bukdácsol.* = Hítel, 4/5. p.
176. CSENGEY Dénes: *Májusi cseresznye.* = Hítel, 4/3. p.
177. CSENGEY Dénes: *(Micsoda március...)* = Hítel, 4/4–5. p.
178. CSENGEY Dénes: *Szanatórium '86.* = Hítel, 4/6. p.
179. CSENGEY Dénes: *Újpalotás.* = Hítel, 4/4. p.
180. CSENGEY Dénes: *Végszó a fűkhöz.* = Hítel, 4/7. p.
181. CSONTOS Márta: *Káin naplója.* = Napút, 2/138. p.
182. CSONTOS Márta: *Lédával a fehér csönben.* = Agria, 1/37. p.
183. CSONTOS Márta: *Lucian Blaga árnyékban marad.* = Agria, 1/37. p.
184. CSONTOS Márta: *Monológ a naphoz.* = Napút, 2/138. p.
185. CSÓSZ Gergő: *Csébé.* = Székelyföld, 3/11–12. p.
186. CSÓSZ Gergő: *Diffúzió.* = Székelyföld, 3/10. p.
187. CSÓSZ Gergő: *Eskü.* = Székelyföld, 3/10–11. p.
188. CSÓSZ Gergő: *Nyolc.* = Székelyföld, 3/11. p.
189. CSUDAY Csaba: *Jelen, másból, sebol.* = Kortárs, 3/48. p.
190. DEMÉNY Péter: *Lemúr.* = Tiszatáj, 3/35–36. p.

191. DEMETER József: *Ecetfabűség*. = Agria, 1/177. p.
192. DEMETER József: *Édeske*. = Agria, 1/177. p.
193. DEMETER József: *Túl*. = Agria, 1/178. p.
194. DEMETER József: *Züm-zümm*. = Agria, 1/178. p.
195. DÖBRENTEI Kornél: *Befejezett kiüzetés*. = Hitel, 3/57–58. p.
196. DÖBRENTEI Kornél: *Tengerésztemetés*. = Hitel, 3/59. p.
197. DUDÁS Sándor: *Az állandóság lelke*. = Agria, 1/122. p.
198. DUDÁS Sándor: *Állunk a Tiszánál*. = Agria, 1/122. p.
199. DUDÁS Sándor: *Grafit lovak*. = Agria, 1/123. p.
200. DUDÁS Sándor: *Sas vers*. = Agria, 1/123. p.
201. ERDEI-SZABÓ István: *Átváltozások*. = Agria, 1/33. p.
202. ERDEI-SZABÓ István: *Fénykégyó*. = Agria, 1/33. p.
203. ERDEI-SZABÓ István: *Partra vetett reménytelenség*. = Agria, 1/33. p.
204. ERDEI-SZABÓ István: *Tudósítás az Időből*. = Agria, 1/33. p.
205. ESZTERÓ István: *Abol a hajnal csendbe tejet forral*. = Várad, 2/25. p.
206. ESZTERÓ István: *Lélekerleg*. = Várad, 2/26. p.
207. FALCSIK Mari: *a Hanyban*. = Új Forrás, 4/30. p.
208. FALCSIK Mari: *semmi bizonytalant*. = Új Forrás, 4/30. p.
209. FALUDY Judit: [Cím nélkül]. = Napút, 2/14. p.
210. FALUSI Márton: *Útbaigazítás*. = Pannon Tükör, 2/43. p.
211. FALUSI Márton: *Zsírregető iram*. = Pannon Tükör, 2/42. p.
212. FARKAS Arnold Levente: *a csönd neve*. = Kortárs, 3/37. p.
213. FARKAS Arnold Levente: *másik változat*. = Új Forrás, 4/80–82. p.
214. FARKAS Arnold Levente: *A te*. = Kortárs, 3/36. p.
215. FARKAS Gábor: *Átjáró*. = Magyar Napló, 3/11. p.
216. FARKAS Gábor: *Háromlábú fák*. = Agria, 1/124. p.
217. FARKAS Gábor: *Mikor eszembe jutsz*. = Agria, 1/124. p.
218. FARKAS Gábor: *suicidum*. = Agria, 1/124. p.
219. FÁTYOL Zoltán: *görgeteg-kövek*. = Vigilia, 4/295. p.
220. FÁTYOL Zoltán: *vakfolt*. = Vigilia, 4/295. p.
221. FAZAKAS Attila: *dús földi file*. = Helikon, március 10. 8. p.
222. FAZAKAS Attila: *irba*. = Helikon, március 10. 8. p.
223. FAZAKAS Attila: *kein Haus*. = Helikon, március 10. 8. p.
224. FAZAKAS Attila: *nem ad*. = Helikon, március 10. 8. p.
225. FAZEKAS Csanád: [Cím nélkül]. = Napút, 2/14. p.
226. FAZEKAS József: *Csermely arcán*. = Agria, 1/28. p.
227. FAZEKAS József: *Lovak*. = Agria, 1/28. p.
228. FAZEKAS József: *Montázs*. (körgondolat). = Agria, 1/27. p.
229. FAZEKAS József: *A szó*. = Agria, 1/29. p.
230. FAZEKASNÉ SZABJÁN Erika: [Cím nélkül]. = Napút, 2/14. p.
231. FECSKE Csaba: *Ahonnét a hó*. = Hitel, 4/78. p.
232. FECSKE Csaba: *Egy*. = Agria, 1/15. p.
233. FECSKE Csaba: *Éjszakai vers*. = Napút, 2/137. p.
234. FECSKE Csaba: *Elvakít*. = Kortárs, 3/23. p.
235. FECSKE Csaba: *Nem látja*. = Agria, 1/15. p.
236. FECSKE Csaba: *Nyár van*. = Kortárs, 3/23. p.
237. FECSKE Csaba: *Öreg kecske*. = Hitel, 4/78. p.
238. FECSKE Csaba: *Rozsdatorkú ptyyer*. = Hitel, 4/79. p.
239. FECSKE Csaba: *Vadkacsák*. = Hitel, 4/79–80. p.
240. FECSKE Csaba: *W. S. bá'*. = Napút, 2/137. p.
241. FEHÉRVÁRI Judit, M.: *Elégia*. = Agria, 1/238–240. p.
242. FEKETE Vince: *Életvezetési...* (spektrum). = Pannonhalmi Szemle, 1/55. p.
243. FEKETE Vince: *Jeremiás*. = Pannonhalmi Szemle, 1/56. p.
244. FELLINGER Károly: *Andód*. = Agria, 1/71. p.
245. FELLINGER Károly: *Bagatell*. = Várad, 2/30. p.
246. FELLINGER Károly: *Bajta*. = Agria, 1/71. p.
247. FELLINGER Károly: *Barsbaracska*. = Agria, 1/72. p.
248. FELLINGER Károly: *Barslédeci menyecskeknek*. = Agria, 1/71. p.
249. FELLINGER Károly: *Béd*. = Agria, 1/71. p.
250. FELLINGER Károly: *Béla falván*. = Agria, 1/72. p.
251. FELLINGER Károly: *Csiffár*. = Agria, 1/68. p.
252. FELLINGER Károly: *Gimes*. = Agria, 1/68. p.

253. FELLINGER Károly: *Gondolatom.* = Várad, 2/30. p.
254. FELLINGER Károly: *Kisbény, Nagybény.* = Agria, 1/72. p.
255. FELLINGER Károly: *Kiscétényi vadkörtefa.* = Agria, 1/70. p.
256. FELLINGER Károly: *Kurtaszoknya.* = Agria, 1/72. p.
257. FELLINGER Károly: *Nagybind.* = Agria, 1/68. p.
258. FELLINGER Károly: *Nárcisz vonakodik.* = Várad, 2/30–31. p.
259. FELLINGER Károly: *Nemespann.* = Agria, 1/70. p.
260. FELLINGER Károly: *Nyitracsehi.* = Agria, 1/68. p.
261. FELLINGER Károly: *Nyitragerecséren.* = Agria, 1/69. p.
262. FELLINGER Károly: *Nyitrageszt.* = Agria, 1/69. p.
263. FELLINGER Károly: *Pográny.* = Agria, 1/70. p.
264. FELLINGER Károly: *Tündéreléany aranyhaját...* = Várad, 2/31. p.
265. FELLINGER Károly: *Vadvirágos.* = Agria, 1/69. p.
266. FELLINGER Károly: *Verebélyi legény szől.* = Agria, 1/69. p.
267. FELLINGER Károly: *Zsére.* = Agria, 1/70. p.
268. FENYVESI Ottó: *Szavak a tájban.* = Kortárs, 4/34–35. p.
269. FENYVESI Ottó: *Trasb Talk.* (Bakó, a kályhás). = Forrás, 4/3–4. p.
270. FERENTZ Anna-Kata: *Félhal.* = Helikon, március 10. 13. p.
271. FERENTZ Anna-Kata: *Intraút.* = Helikon, március 10. 13. p.
272. FERENTZ Anna-Kata: *Los Angeles.* = Helikon, március 10. 13. p.
273. FERENTZ Anna-Kata: *Szép.* = Helikon, március 10. 13. p.
274. FILIP Tamás: *Kálnoky Lászlónak, a magasba.* = Magyar Napló, 3/50. p.
275. FILIP Tamás: *Neveim.* = Magyar Napló, 3/50. p.
276. FINTA Éva: *Anyámat temetik.* = Agria, 1/32. p.
277. FINTA Éva: *Belső monológ* (Ili homloka mögé). = Agria, 1/31. p.
278. FINTA Éva: *Folytatás.* = Agria, 1/31. p.
279. FINTA Éva: *Marokkókövek medálók.* = Vár, 1/4–5. p.
280. FODOR Ákos: *A panaszkodás mérlege.* = Napút, 2/4. p.
281. FODOR Ákos: *Sorsminták.* = Napút, 2/4. p.
282. FODOR Ákos: *W. A. M.* = Napút, 2/3. p.
283. FODOR György: *Hommage à Erkel Ferenc.* = Napút, 2/14. p.
284. FODOR Iza, N.: *Gömberdő.* = Agria, 1/110. p.
285. FODOR Iza, N.: *Labidázó.* = Agria, 1/110. p.
286. FODOR Zsombor: *A kereszt tövéén.* = Napút, 2/15. p.
287. FORGÁCH András: *Vannak városok.* = Jelenkor, 3/244–248. p.
288. FŐFAI László: [Cím nélkül]. = Napút, 2/14. p.
289. FÜLEKI Gábor: *Áttűnés.* = Agria, 1/204. p.
290. FÜLEKI Gábor: *Felfelé.* = Agria, 1/204. p.
291. FÜLEKI Gábor: *Keresztveződések.* = Napút, 2/15. p.
292. F-SÁRKÖZI Julianna: *Kereszt.* = Napút, 2/36. p.
293. GÁL Anna: [Cím nélkül]. = Napút, 2/16. p.
294. GAÁL Emese Réka: *Mea culpa.* = Napút, 2/15. p.
295. GAJDOS András: *Kereszt-rejtvény.* = Napút, 2/15–16. p.
296. GAJDOS András: *Miért a kereszt?* = Napút, 2/15–16. p.
297. GÁTYI István: *Jevgenyij Anyegin esetei.* = Jelenkor, 4/391–393. p.
298. GÉCZI János: *Szűz a gyermekkel, Szent Annával és egy számmal.* 16. (Név). 17. (Gázolajkék). 18. (Microraptor). 19. (Nagyjából hat). 20. (Igealakok). 21. (Legyek). 22. (Sír). 23. (Bicska). 24. (Dromov). 25. (Két kérdés). 26. (Karl Klaus). 27. (Nincs cím). = Forrás, 4/5–18. p.
299. G[ÉHER]. István László: *A HÉV-en.* = Jelenkor, 3/272. p.
300. G[ÉHER]. István László: *Templom.* = Jelenkor, 3/272–273. p.
301. GERGELY Ágnes: *Hontalanok,* 57. = Jelenkor, 4/345. p.
302. GOSZTOLYA Anna: [Cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
303. GULYÁS Imre: *Két elégia.* El-elmaradva. Nem ünnepegy. = Agria, 1/223. p.
304. GYÖRFFY Ákos: *Nyolc töredék egy elvesztett elégiből.* = Új Forrás, 4/26–28. p.
305. GYÖRI László: *Dante mondja.* = Vigilia, 4/285. p.
306. GYÖRI László: *Karantén.* = Vigilia, 4/284. p.
307. GYÖRI László: *Szólt az úr.* = Élet és Irodalom, március 6. 17. p.
308. HABOS László: *Kereszt-haikuk.* = Napút, 2/16. p.
309. HADNAGY József: *Történelmi csoda.* = Agria, 1/174–175. p.

310. HAJDU Florina Andrea: [Cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
311. HALMAI Tamás: *Előfeledések (XXXI–XXXV)*. Lélekműsor. Pórusok. Mag. Eszmélet. Hazatérő. = Forrás, 4/33–34. p.
312. HALMAI Tamás: *Előfeledések (CVI–CX)*. A rög eszméje. Egy macska. És arca támad. Ablak néz tükörbe. Ókatolikus asztro-nauta. = Kortárs, 4/43. p.
313. HARCOS Bálint: *Don Juan*. = Tiszatáj, 3/23. p.
314. HARCOS Bálint: *Nyílás*. = Tiszatáj, 3/23. p.
315. HAVASSY Gergely: *Inverz kompromisz-sum*. = Napút, 2/17. p.
316. HAVASSY Gergely: *Kompromisszum*. = Napút, 2/17. p.
317. HERCZEG-VECSEI Katalin: [Cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
318. HERVAI Borbála: [Cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
319. HEVESI Judit: *Induló*. = Élet és Irodalom, március 13. 17. p.
320. HEVESI Judit: *Jó szelek*. = Élet és Irodalom, március 13. 17. p.
321. HEVESI Judit: *Nem úgy értem, ne félj*. = Élet és Irodalom, március 13. 17. p.
322. HEVESI Judit: *Ott milyen*. = Élet és Irodalom, március 13. 17. p.
323. HORVÁTH Zsuzsa, L.: [Cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
324. HÖNYI E. Katalin: [Cím nélkül]. = Napút, 2/17. p.
325. IANCU Laura: *Amikor bal kézzel*. = Agria, 1/34. p.
326. IANCU Laura: *Amikor együtt féltünk*. = Agria, 1/34. p.
327. IANCU Laura: *Amikor innen nézlek*. = Agria, 1/34. p.
328. IANCU Laura: *Reggel délen*. = Vár, 1/5. p.
329. IANCU Laura: *Szezelem Kbarón idején*. = Vár, 1/5. p.
330. IANCU Laura: *Ta-ní-tás*. = Vár, 1/6. p.
331. IANCU Laura: *Törnyök*. = Vár, 1/6. p.
332. JÁSZ Attila: *Belső tájkép*. A kép ötödik sarka Nádor Tibor festményein. = Új Forrás, 4/89. p.
333. JÁSZ Attila: *Bőjtnapló*. Meditációs kísérletek. [Mintha állna]. [A test bizsergése]. [Milyen hosszú]. [Milyen könnyű]. [Szabad akarat]. [Szagok és a lekvaros dióspatkó]. [Hogyan kellene élni]. [Könnyű álm]. [Megkopott időben]. [Vizualizált sörivás]. [Hasonlat]. [Öntanítás]. [Kezdőbetű]. [...] [Bónusz]. [Furcsa idők]. [Elérhetetlenül]. [Tiszta lap]. [Tavaszi napforduló]. [Az élet jele]. [Születésnap és temetés]. [Változás]. = Vigilia, 4/275–281. p.
334. JÁSZ Attila: *Szabálytalan szabadság*. = Vigilia, 3/205. p.
335. JÁSZ Attila: *A szenvedés angyalai Avagy F. K. nővér megkerült naplójából*. [Nagycsütörtök délbén, Zajnapló]. [mosolyhai-ku]. [Arcvonalkereső. Válaszkísérlet Kovács Péternek]. = Pannonhalmi Szemle, 1/57. p.
336. JÓZSEF Tibor: *Bevetés*. = Napút, 2/18. p.
337. JÓZSEF Tibor: *Utópia*. = Napút, 2/18. p.
338. JUHÁSZ János: [Cím nélkül]. = Napút, 2/18. p.
339. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Hatszög*. = Pannon Tükör, 1/24. p.
340. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Jelenés*. = Pannon Tükör, 1/24. p.
341. JUHÁSZ Zsuzsanna: *Költőjátékok*. = Pannon Tükör, 1/24. p.
342. KÁDI Péter: *Kereszt*. = Napút, 2/18. p.
343. KAISER László: *Életet okolva*. = Agria, 1/62. p.
344. KAISER László: *Az én térfelem*. = Agria, 1/62. p.
345. KAISER László: *Kincstár lettem*. = Agria, 1/63. p.
346. KAISER László: *Nem költözöm, nem maradok*. = Agria, 1/63. p.
347. KÁLIZ SAJTOS József: *Emlékezz!* = Agria, 1/194. p.
348. KÁLIZ SAJTOS József: *Emlékek útján* = Agria, 1/194. p.
349. KÁLIZ SAJTOS József: *Halk megjegyzés*. = Agria, 1/195. p.
350. KÁLIZ SAJTOS József: *Kötéltáncos*. = Agria, 1/195. p.
351. KÁLIZ SAJTOS József: *Monológ-töredék*. = Agria, 1/194. p.
352. KÁLIZ SAJTOS József: *Szétváló utak*. = Agria, 1/194. p.
353. KÁLIZ SAJTOS József: *Té segítsél engem...* = Agria, 1/194. p.
354. KÁLLAY Eszter: *csatorna*. = Forrás, 4/25. p.
355. KÁLLAY Eszter: *a reggel élesztése*. = Forrás, 4/24. p.
356. KÁLLÓ Zsuzsanna: [Cím nélkül]. = Napút, 2/18. p.
357. KÁNTOR Krisztián: [Cím nélkül]. = Napút, 2/18. p.
358. KÁNTOR Zsolt: *A kerubok és a szekér*. = Pannon Tükör, 2/25. p.
359. KÁNTOR Zsolt: *A szánlelés egy hajtű*. = Pannon Tükör, 2/25. p.
360. KARAFIÁTH Orsolya: *Se földön, se égen*. = Élet és Irodalom, április 3. 17. p.

361. KARNAUF Anna: *Hasonlat*. = Napút, 2/19. p.
362. KARTALI Zsuzsanna: *Geometria*. = Napút, 2/19. p.
363. KASSAI Petronella: [Cím nélkül]. = Napút, 2/19. p.
364. KATONA Niklausz: *Immagizmusok*. = Új Forrás, 4/61–65. p.
365. KERESZTESI Judit: [Cím nélkül]. = Napút, 2/19. p.
366. KERTAI Csenger: *Aztán legyen béke bennem*. = Új Forrás, 4/53–54. p.
367. KERTAI Csenger: *Etető*. = Helikon, március 10. 11. p.
368. KERTAI Csenger: *Fent, a hegyen*. = Helikon, március 10. 11. p.
369. KERTAI Csenger: *Májusfa*. = Helikon, március 10. 11. p.
370. KERTAI Csenger: *Nem lesz béke benned*. = Helikon, március 10. 11. p.
371. KERTI Károly György: [Cím nélkül]. = Napút, 2/19. p.
372. KINCSES Edit: [Cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
373. KIRÁLY Gábor: *Az elvesztegetett nemzedék*. = Új Forrás, 3/34. p.
374. KIRÁLY Gábor: *A kódok*. = Új Forrás, 3/32–33. p.
375. KIRKÓSA Andrea: [Cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
376. KIS Pál István: *Fűjjetek csak*. = Agria, 1/179. p.
377. KIS Pál István: *Titkok, lelkek, fények*. = Agria, 1/180. p.
378. KIS Pál István: *Vagyok, ha vagyok*. = Agria, 1/179. p.
379. KISS D. Alex: [Cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
380. KISS Dávid: *Ágfa*. = Tempevölgy, 1/19. p.
381. KISS Dávid: *Érmellék*. = Tempevölgy, 1/19–20. p.
382. KISS Dávid: *Leszármazástan*. = Tempevölgy, 1/20. p.
383. KISS Dávid: *Utolsó bejegyzés a bányáornaplóba*. = Tempevölgy, 1/21. p.
384. KISS Ottó: *Égi tinta*. = Tiszatáj, 3/6–7. p.
385. KISS Ottó: *Nem félek*. = Tiszatáj, 3/5–6. p.
386. KISS Ottó: *Utolsó napok*. = Tiszatáj, 3/5. p.
387. KOC SIS Gábor: [Cím nélkül]. = Napút, 2/20. p.
388. KOCSONDINÉ EISENKORB Györgyi: [Cím nélkül]. = Napút, 2/21. p.
389. KOKAS Gabriella: [Cím nélkül]. = Napút, 2/21. p.
390. KONCZEK József: *Beszéd az aranynaphoz*. = Agria, 1/30. p.
391. KORPA Tamás: *A Filharmónia tatarozása*. = Székelyföld, 3/7. p.
392. KORPA Tamás: *Látom a Szamosban fürdeni Kafkát*. = Székelyföld, 3/7. p.
393. KORPA Tamás: *Szisz*. = Székelyföld, 3/6. p.
394. KORPA Tamás: *Tananyagok a Securitate esti iskolájából*. Meggyanúsítás fémdetektorral. Az egyszerű módszer. A védés helyének leírása. = Székelyföld, 3/8–9. p.
395. KOVÁCS András: [Cím nélkül]. = Napút, 2/21. p.
396. KOVÁCS Daniella: *Hiábavaló vezeklés*. = Agria, 1/138. p.
397. KOVÁCS Daniella: *Nyakas biszkegy*. = Agria, 1/138. p.
398. KOVÁCS Daniella: *Ördögsekéren*. = Agria, 1/138. p.
399. KÖVÁRI Anna: [Cím nélkül]. = Napút, 2/21. p.
400. KÖVES József: *Ősz a Vizafogón*. = Agria, 1/42. p.
401. KÖVES József: *Zsebre tett kézzel*. = Agria, 1/41–42. p.
402. KRUSOVSKY DÉNES: *Éjszaka sétálni*. = Élet és Irodalom, március 13. 14. p.
403. KRUSOVSKY DÉNES: *Kék óra*. = Élet és Irodalom, március 13. 14. p.
404. KRUSOVSKY DÉNES: *Számozott mondatok (81–100)*. = Élet és Irodalom, március 13. 14. p.
405. KUKORELLY Endre: *A Journal of Plague Year being observations or memorials of the most remarkable occurrences*. = Élet és Irodalom, április 9. 17. p.
406. KUKORELLY Endre: *666*. = Jelenkor, 3/250–251. p.
407. KUKORELLY Endre: *Felső*. = Jelenkor, 3/249. p.
408. KUKORELLY Endre: *Mint a gyermek, nézzél szerte*. = Jelenkor, 3/250. p.
409. KULIN Borbála: *Nosztalgia*. = Jelenkor, 3/276–277. p.
410. KULIN Borbála: *egy vakondhoz*. = Jelenkor, 3/277–278. p.
411. KUN Árpád: *Made in China*. = Élet és Irodalom, április 3. 17. p.
412. KUTASI Károly: [Cím nélkül]. = Napút, 2/21. p.
413. KÜRTI László: *azt a fenyvest*. = Jelenkor, 4/389. p.
414. KÜRTI László: *perzsaszönyeg*. = Jelenkor, 4/389–390. p.
415. LADIK Katalin: *Arcad ha fölragyog*. = Magyar Napló, 3/51. p.

416. LADIK Katalin: *Két érintés között.* = Magyar Napló, 3/51. p.
417. LADIK Katalin: *Mintba a száraz fűből.* = Magyar Napló, 3/51. p.
418. LADIK Katalin: *Mintba igazgyöngy inna titokban.* = Magyar Napló, 3/51. p.
419. LAJKÓ T. Zoltán: [Cím nélkül]. = Napút, 2/22. p.
420. LAJTOS Nóra: *Apám útja a Volvóval Szmolesszkebe.* = Tiszatáj, 3/26. p.
421. LAJTOS Nóra: *Apám útja Udmurtiába.* = Tiszatáj, 3/27–28. p.
422. LAJTOS Nóra: *Apám útja Üzbegisztánba.* = Tiszatáj, 3/28–29. p.
423. LAJTOS Nóra: *A hiány melankóliája.* e-moll. h-moll. fisz-moll. cisz-moll. gisz-moll. disz-moll. aisz-moll. eisz-moll. hisz-moll. fiszisz-moll. ciszisz-moll. giszisz-moll. = Napút, 2/23–24. p.
424. LAJTOS Nóra: *A mindenség kvintkörén és túl.* G-dúr. D-dúr. A-dúr. E-dúr. H-dúr. Fiszdúr. Ciszdúr. Giszdúr. Diszdúr. Aiszdúr. Eiszdúr. Hiszdúr. = Napút, 2/23. p.
425. LANCZOK Gábor: *Sarjerdő.* (Részletek). = Tiszatáj, 3/12–13. p.
426. LÁSZLÓ Noémi: *Éjfélt csend.* = Kortárs, 4/3. p.
427. LÁSZLÓ Noémi: *Haza.* = Kortárs, 4/5. p.
428. LÁSZLÓ Noémi: *Igaz.* = Kortárs, 4/4–5. p.
429. LÁSZLÓ Noémi: *Járkálj csak.* = Kortárs, 4/3–4. p.
430. LÁSZLÓ Noémi: *Szem, fül.* = Kortárs, 4/3. p.
431. LÁSZLÓ Noémi: *Test.* = Kortárs, 4/4. p.
432. LAVATI Bettina: *Test – Lélek.* = Napút, 2/24. p.
433. LÁZÁR Júlia: ***. = Élet és Irodalom, március 27. 17. p.
434. LIGETI Éva: [Cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
435. LIPCSEI Márta: *Modern mese.* = Agria, 1/39. p.
436. LIPCSEI Márta: *A szó.* = Agria, 1/38. p.
437. LOVÁSZ Krisztina: [Cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
438. LŐRINCZ P. Gabriella: *Szeretõ.* = Irodalmi Jelen, 3/14–15. p.
439. LŐRINCZY Barbara: [Cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
440. LÖVÉTEI Lázár László: *Feketemunka.* Elsõ vignetta. Kántorválasztás. Tizenkilencedik vignetta. = Kortárs, 3/21–22. p.
441. LUKÁCS Flóra: *Idegen.* = Vigilia, 4/297. p.
442. LUKÁCS Flóra: *Ismeretlen.* = Vigilia, 4/296–297. p.
443. LUKÁCS Flóra: *Veréb.* = Vigilia, 4/296. p.
444. MADARÁSZ Csilla: [Cím nélkül]. = Napút, 2/24. p.
445. MAGYAR Dániel: [Cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
446. MAKÁRY Sebestyén: *Kedvesnek lenni.* = Tiszatáj, 3/24–25. p.
447. MAKÁRY Sebestyén: *Még a Dunáról.* = Új Forrás, 4/51–52. p.
448. MAKÁRY Sebestyén: *A vízben.* = Új Forrás, 4/50. p.
449. MAKLÁRI Éva, P.: *2019. október 25.* = Agria, 1/162. p.
450. MAKLÁRI Éva, P.: *A Duna-parton.* = Agria, 1/161. p.
451. MAKLÁRI Éva, P.: *A Duna-parton.* = Vár, 1/20. p.
452. MAKLÁRI Éva, P.: *Hiányérzet.* = Vár, 1/21. p.
453. MAKLÁRI Éva, P.: *A tenger és én.* = Vár, 1/22. p.
454. MÁNYA Kristóf: *Hargita expressz.* az egyetemes idõ makettje Csíkszereda és Budapest között. = Székelyföld, 3/58–64. p.
455. MARKOVITY, Radmila: [Cím nélkül]. = Napút, 2/35. p.
456. MARNO János: *Agnus dei.* = Jelenkor, 4/347. p.
457. MARNO János: *Aliz a pusztaságban.* = Jelenkor, 4/346–347. p.
458. MARNO János: *Egy szem.* = Élet és Irodalom, április 9. 14. p.
459. MARNO János: *A költészet harmadnapja.* = Élet és Irodalom, április 9. 14. p.
460. MÁRTON Ágnes: *Rinocérosz.* = Pannon Tükör, 1/23. p.
461. MÁRTON Károly: *Ima-e.* = Napút, 2/25. p.
462. MÁRTON Károly: *Kopott küszõb.* = Napút, 2/25. p.
463. MÁRTON Károly: *Megáldotta.* = Napút, 2/25. p.
464. MÁRTON Károly: *Nincsen.* = Napút, 2/25. p.
465. MÁRTON Károly: *Repülõ madár.* = Napút, 2/25. p.
466. MÁRTON Károly: *Talán õsztõne.* = Napút, 2/25. p.
467. MÁRTON Károly: *Zöldes fenyõtük.* = Napút, 2/25. p.
468. MÁTYUS Melinda: *Képeslap.* = Pannon Tükör, 2/15–20. p.
469. MELIORISZ Béla: *Eltûnik a.* = Jelenkor, 4/394. p.
470. MELIORISZ Béla: *Ismeretlen.* = Jelenkor, 4/394–395. p.

471. MELIORISZ Béla: *Jött és nem.* = Mozgó Világ, 4/55. p.
472. MELIORISZ Béla: *Naplórészlet a bejegyzések idejének elhagyásával.* = Mozgó Világ, 4/54. p.
473. MELIORISZ Béla: *Nem tartott.* = Jelenkor, 4/395. p.
474. MELIORISZ Béla: *Van úgy.* = Jelenkor, 4/394. p.
475. MELIORISZ Béla: *Visszafelé.* = Jelenkor, 4/395. p.
476. MELLÁR Dávid: *Acte gratuit.* = Helikon, március 10. 11. p.
477. MÉSZÁROS István: [Cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
478. MÉSZÁROS Mária: [Cím nélkül]. = Napút, 2/25. p.
479. MÉSZÁROSNÉ GÁRDOSI Gabriella: *Hűség.* = Napút, 2/26. p.
480. MÉSZÁROSNÉ GÁRDOSI Gabriella: *Újjá születés.* = Napút, 2/26. p.
481. MIHÁLYI MOLNÁR László: *Napszentület II.* = Agria, 1/191. p.
482. MIHÓK Tamás: *Füstjel (semnal fumigen).* = Várad, 2/4. p.
483. MILLÓ Ildikó: *Kereszt.* = Napút, 2/26. p.
484. MOLNÁR G. Krisztina: [Cím nélkül]. = Napút, 2/26. p.
485. MOLNÁR GÁL Irén: [Cím nélkül]. = Napút, 2/26. p.
486. MOLNÁR H. Magor: *Forduló* = Tiszatáj, 3/15–16. p.
487. MOLNÁR H. Magor: *Könnyű.* = Tiszatáj, 3/14–15. p.
488. MOLNÁR Illés: *Első kilégzés.* = Élet és Irodalom, március 20. 14. p.
489. MOLNÁR Illés: *Lassú film.* = Élet és Irodalom, március 20. 14. p.
490. MOLNÁR Illés: *Nincs első mondat.* = Élet és Irodalom, március 20. 14. p.
491. MOLNÁR Krisztina Rita: *Oldás.* = Jelenkor, 3/274–275. p.
492. MOLNÁR Krisztina Rita: *Varjak.* = Jelenkor, 3/274. p.
493. MOLNÁR Nikolett: [Cím nélkül]. = Napút, 2/26. p.
494. MOLNÁR Réka: [Cím nélkül]. = Napút, 2/26. p.
495. MOLNÁR Zsolt: *Már nem.* = Várad, 2/19. p.
496. MOLNÁR Zsolt: *Türelmes szabadság.* = Várad, 2/19. p.
497. MOLNÁR Zsolt: *Utolsó ablak.* = Várad, 2/18. p.
498. MOLNÁR Zsolt: *Zarándoklat a könyvhöz.* = Várad, 2/17–18. p.
499. MÓRITZ Mátyás: *Parthenocissus.* = Napút, 2/27–28. p.
500. MUKLI Ágnes: *Hiába.* = Napút, 2/29. p.
501. MUKLI Ágnes: *Ima a fészülethez.* = Napút, 2/29. p.
502. MUKLI Ágnes: *Kereszt.* = Napút, 2/29. p.
503. MUKLI Ágnes: *Keresztnév.* = Napút, 2/29. p.
504. MUKLI Ágnes: *Keresztút.* = Napút, 2/29. p.
505. MUKLI Ágnes: *Keresztvetés.* = Napút, 2/29. p.
506. MUKLI Ágnes: *Köskereszt.* = Napút, 2/29. p.
507. MUKLI Ágnes: *Súly.* = Napút, 2/29. p.
508. MÜLLER Dezső: *Mert.* = Várad, 2/35–36. p.
509. MÜLLER Dezső: *Öreg fa.* = Várad, 2/35. p.
510. MÜLLER Dezső: *Székfolyt.* = Várad, 2/36. p.
511. MÜLLER Dezső: *Zilah.* = Várad, 2/36. p.
512. NAGY Betti: *A badacsonyi hegyen már nincs szőlő.* = Pannon Tükör, 1/14. p.
513. NAGY Betti: *És vannak a hegyek.* = Pannon Tükör, 1/15. p.
514. NAGY-EGED Boldizsár: [Cím nélkül]. = Napút, 2/30. p.
515. NAGY Gábor: *Galambdúc.* = Pannon Tükör, 2/38. p.
516. NAGY Gábor: *Kérges.* = Pannon Tükör, 2/39. p.
517. NAGY Gábor: *Közel a százhoz.* = Pannon Tükör, 2/39. p.
518. NAGY Gábor: *Uzsonna.* = Pannon Tükör, 2/38. p.
519. NAGY Hajnal Csilla: *Karel.* = Alföld, 3/17–20. p.
520. NAGY L. Éva: *Majd ott leszek.* = Agria, 1/216. p.
521. NAGY-RAKITA Melinda: [Cím nélkül]. = Napút, 2/30. p.
522. NAGY Vendel: *Állatvilág.* = Napút, 2/29. p.
523. NAGY Vendel: *Életem.* = Napút, 2/29. p.
524. NAGY Vendel: *Falu szélén.* = Napút, 2/29. p.
525. NAGY Vendel: *Megtisztulás.* = Napút, 2/29. p.
526. NAGY Vendel: *Templom.* = Napút, 2/29. p.
527. NAGY Vendel: *Trianon.* = Napút, 2/29. p.
528. NAGY Zoárd: [Cím nélkül]. = Napút, 2/30. p.
529. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Csendek.* = Napút, 2/134. p.
530. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Egysorosok.* = Napút, 2/135. p.
531. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Harci színek az égen.* = Napút, 2/133. p.

532. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Moszkva, vörös zászlók.* = Napút, 2/135. p.
533. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Nem ír.* = Napút, 2/134. p.
534. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Tiszta.* = Napút, 2/133. p.
535. NAGYATÁDI HORVÁTH Tamás: *Végtelen közzjáték.* = Napút, 2/132. p.
536. NAGYPÁL István: *Egy ágyas útirajza.* = Irodalmi Jelen, 3/21. p.
537. NAGYPÁL István: *Amikor hóféhér homok esik.* = Irodalmi Jelen, 3/23. p.
538. NAGYPÁL István: *A figurafestő lova* = Irodalmi Jelen, 3/22. p.
539. NAGYPÁL István: *Egy sportrepülő látomása.* = Irodalmi Jelen, 3/23. p.
540. NÉMETH András: *Nővérek Vízkereszt előtti konyhájában.* = Napút, 2/[147]. p.
541. NÉMETH Erzsébet: [Cím nélkül]. = Napút, 2/30. p.
542. NÉMETH István Péter: *Virágnaptár A. D. 2020.* Akác. Árvácska. Aszter (Csillagvirág). Hortenziák. Pünkösdi rózsza. Tűzliliom. Vadgesztenye. = Agria, 1/95–96. p.
543. NERHAFT Antalné: *Hexameteres rondó.* = Napút, 2/31. p.
544. NÓGRÁDI Györgyi: [Cím nélkül]. = Napút, 2/30. p.
545. NORMAL Gergely: *ma inkább ünnepejünk.* = Új Forrás, 4/68–71. p.
546. NYERGES Gábor Ádám: *Hogy is lehetne.* = Új Forrás, 3/74. p.
547. NYERGES Gábor Ádám: *Mozdulat.* = Új Forrás, 3/73. p.
548. OLÁH András: *álmatlan éjszakák.* = Agria, 1/24. p.
549. OLÁH András: *fegyvertelenül.* = Agria, 1/23. p.
550. OLÁH András: *karnyújtásnyira.* = Vár, 1/75. p.
551. OLÁH András: *különbéke.* = Agria, 1/22. p.
552. OLÁH András: *minden gyanú felett.* = Vár, 1/76. p.
553. OLÁH András: *[mióta].* = Vár, 1/75. p.
554. OLÁH András: *sobasem késő.* = Mozgó Világ, 4/58. p.
555. OLASZ Valéria: *Kulcs a postaládában.* = Agria, 1/193. p.
556. OLASZ Valéria: *Önarckép.* = Agria, 1/193. p.
557. OLASZ Valéria: *Remény az embertelenségben.* = Agria, 1/192. p.
558. OLASZ Valéria: *A vers küldetése.* = Agria, 1/192. p.
559. ORCSIK Roland: *Tisztulási folyamatok.* = Tempevölgy, 1/3–4. p.
560. PÁLINKÁS Mihály: *Anyám.* = Napút, 2/30. p.
561. PÁLINKÁS Mihály: *Tájérendezés.* = Napút, 2/30. p.
562. PÁLMAI Tibor: [Cím nélkül]. = Napút, 2/32. p.
563. PAPP Ákos: [Cím nélkül]. = Napút, 2/32. p.
564. PAPP Attila Zsolt: *Halotti beszéd.* = Tempevölgy, 1/12. p.
565. PAPP Attila Zsolt: *A Holt-tenger vízszintje.* = Tempevölgy, 1/13. p.
566. PAPP Viola: *Keresztek.* = Napút, 2/32. p.
567. PARÁNYI Endre: [Cím nélkül]. = Napút, 2/32. p.
568. PAYER Imre: *Örök tévutak.* = Alföld, 3/12. p.
569. PAYER Imre: *Vidéki látogatás.* = Alföld, 3/13. p.
570. PEJIN Lea: *Madárles.* = Irodalmi Jelen, 3/16. p.
571. PEJIN Lea: *Öregszünk, ez van.* = Irodalmi Jelen, 3/16. p.
572. PETŐCZ András: *Azt mondod.* = Élet és Irodalom, április 3. 14. p.
573. PETŐCZ András: *Gondolok.* = Élet és Irodalom, április 3. 14. p.
574. PETŐCZ András: *Utolsó levél, Brüsszel, poste restante.* = Élet és Irodalom, április 3. 14. p.
575. PETZ György: [Cím nélkül]. = Napút, 2/33. p.
576. PILIZOTA Szandra (Muron Skeats): *carré otis.* = Várad, 2/27. p.
577. PILIZOTA Szandra (Muron Skeats): *dzsinn.* = Várad, 2/27. p.
578. PILIZOTA Szandra (Muron Skeats): *graf-fit-i.* = Várad, 2/27. p.
579. PILIZOTA Szandra (Muron Skeats): *mor-pho.* = Várad, 2/27. p.
580. PINEZICS Mária: *Alkotás.* = Napút, 2/34. p.
581. PINEZICS Mária: *Áradás.* = Napút, 2/34. p.
582. PINEZICS Mária: *Emlék.* = Napút, 2/34. p.
583. PINEZICS Mária: *Idegen.* = Napút, 2/34. p.
584. PINEZICS Mária: *In memoriam.* = Napút, 2/34. p.
585. PINEZICS Mária: *Köd.* = Napút, 2/34. p.
586. PINEZICS Mária: *Metamorfózis.* = Napút, 2/34. p.
587. PINEZICS Mária: *Nyelotan.* = Napút, 2/34. p.
588. PINEZICS Mária: *Tél.* = Napút, 2/34. p.
589. PINEZICS Mária: *Várákozás.* = Napút, 2/34. p.
590. PINEZICS Mária: *Viadal.* = Napút, 2/34. p.
591. PINEZICS Mária: *Vízkereszt.* = Napút, 2/34. p.

592. PINTÉR Ferenc: [Cím nélkül]. = Napút, 2/33. p.
593. PLUGOR Magor: *Keresztelkedés*. = Napút, 2/35. p.
594. PLUGOR Magor: *Keresztút*. = Napút, 2/35. p.
595. PLUGOR Magor: *A nagy Szünbedrion*. = Napút, 2/35. p.
596. PÓSA Zoltán: *AZ ÍGÉRET FÖLDJE*. = Életünk, 2/46–47. p.
597. PÓSA Zoltán: *SAVONAROLA GYERMEKKORA*. = Életünk, 2/45–46. p.
598. PÓSA Zoltán: *TROGLODITA*. = Életünk, 2/44–45. p.
599. POZSGAI Györgyi: *Búcsú fiamtól*. = Agria, 1/210. p.
600. POZSGAI Györgyi: *Az év fordulóján*. = Agria, 1/210. p.
601. POZSGAI Györgyi: *Havas reggelen*. = Agria, 1/209. p.
602. POZSGAI Györgyi: *Télbe hanyatló*. = Agria, 1/209. p.
603. POZSGAI Györgyi: *Tiszta tél*. = Agria, 1/209. p.
604. PÖDÖR György: *Fehér szakadék*. = Agria, 1/208. p.
605. PÖDÖR György: *Navratna*. = Agria, 1/208. p.
606. PÖDÖR György: *Az új év köszöntése*. = Agria, 1/208. p.
607. RACSKÓ György: *Belátás*. = Napút, 2/34. p.
608. RÁDAY Zsófia: *akut*. = Irodalmi Jelen, 3/133–134. p.
609. RÁDAY Zsófia: *pacuba*. = Irodalmi Jelen, 3/133. p.
610. RÁDAY Zsófia: *A szerző minimálverse magáról*. = Irodalmi Jelen, 3/134. p.
611. RÁDAY Zsófia: *Virrasztó*. = Irodalmi Jelen, 3/132. p.
612. RADNAI István: *Ablak*. = Agria, 1/64. p.
613. RADNAI István: *Ecce...* = Hítel, 3/56. p.
614. RADNAI István: *Fel nagy örömré*. = Vár, 1/30. p.
615. RADNAI István: *Holnap*. = Agria, 1/64. p.
616. RADNAI István: *Szókergető*. = Hítel, 3/56. p.
617. RADNAI István: *Vakrozsdá a rügyeken*. = Agria, 1/64. p.
618. RAFFAI Sára: *kataton*. = Jelenkor, 3/280. p.
619. RAFFAI Sára: *tóled, rajtad*. = Jelenkor, 3/278. p.
620. RAFFAI Sára: *vörösbegyek*. = Jelenkor, 3/279–280. p.
621. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *50-es*. = Magyar Napló, 3/47. p.
622. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Halál*. = Magyar Napló, 3/47. p.
623. RÓNAI-BALÁZS Zoltán: *Petri Györgynek*. = Irodalmi Jelen, 3/27. p.
624. ROZÁN Eszter: *A látogatás*. = Napút, 2/35. p.
625. RUMI Enikő: *Anamnézia*. = Székelyföld, 3/34–35. p.
626. RUMI Enikő: *Ars vitae*. = Székelyföld, 3/34. p.
627. RUMI Enikő: *Szerelemföltésből*. = Székelyföld, 3/35. p.
628. RUMP Timea: *Kelések*. Bal láb. Jobb láb. Terápia. = Pannon Tükör, 1/22. p.
629. SAITOS Lajos: [Cím nélkül]. = Napút, 2/35. p.
630. SAITOS Lajos: *Nincs felelet*. = Agria, 1/234. p.
631. SAITOS Lajos: *Súg még...!* = Agria, 1/234. p.
632. SAITOS Lajos: *Tanmese*. = Agria, 1/234. p.
633. SAITOS Lajos: *Teremtény és tanítvány*. = Agria, 1/234. p.
634. SAJÓ László: *Esti Kornél megírja utolsó versét (fejben)*. (töredékrekonstrukció). = Jelenkor, 4/349. p.
635. SAJÓ László: *Fogmosópóbr*. = Jelenkor, 4/348. p.
636. SÁNTA Hajnalka: *Abrosz*. = Napút, 2/36. p.
637. SÁNTA Hajnalka: *Falvédő*. = Napút, 2/36. p.
638. SÁNTA Mirjám: *Galanthus nivalis*. = Pannon Tükör, 1/44. p.
639. SÁNTA Mirjám: *Kislány éjjeli dala*. = Pannon Tükör, 1/44. p.
640. SÁRÁNDI József: *Napok*. = Hítel, 4/92–93. p.
641. SÁRÁNDI József: *Virágok*. = Hítel, 4/91–92. p.
642. SCHEIN Gábor: *Ó, rinocérosz*. 58. 59. 61. 62. 63. 64. 65. = Alföld, 3/4–6. p.
643. SCHEIN Gábor: *Ó, rinocérosz*. 147. 148. = Vigilia, 3/198. p.
644. SCHEIN Gábor: *Ó, rinocérosz* (részletek). 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. = Pannonhalmi Szemle, 1/50–54. p.
645. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Adj*. = Agria, 1/21. p.
646. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *A csillagok*. = Agria, 1/21. p.
647. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Isten kertje*. = Agria, 1/20. p.
648. SEBESTÉNY-JÁGER Orsolya: *Té ismered*. = Agria, 1/20. p.
649. SÉRA András: *Emberek*. = Napút, 2/36. p.

650. SERFŐZŐ Simon: *Azt látjuk*. = Agria, 1/12. p.
651. SERFŐZŐ Simon: *Az égve feljönnek*. = Agria, 1/13. p.
652. SERFŐZŐ Simon: *Napestig*. = Agria, 1/11. p.
653. SERFŐZŐ Simon: *Nem ilyenek voltunk*. = Agria, 1/11. p.
654. SIMEK Valéria: *Felhők vonulásában*. = Vár, 1/29. p.
655. SIMEK Valéria: *Kísérsz az úton*. = Vár, 1/29. p.
656. SIMON Adri: *Az évtized első vidám verse*. = Magyar Napló, 3/4. p.
657. SIMON Aranka, J.: [Cím nélkül]. = Napút, 2/36. p.
658. SIMON Réka Zsuzsanna.: [Cím nélkül]. = Napút, 2/37. p.
659. SÍPOS Erzsébet: *Egri képek*. = Agria, 1/65. p.
660. SIROKAI Mátyas: *Lomboldal*. (részletek). = Tempevölgy, 1/5–6. p.
661. SOLYMOSI Bálint: *A Rózsafűzér Királynője avagy egy utazó napjai*. = Élet és Irodalom, április 17. 17. p.
662. SOPOTNIK Zoltán: *Angyalkaparó*. = Új Forrás, 4/29. p.
663. SOPOTNIK Zoltán: *Átoksáskák*. = Új Forrás, 4/29. p.
664. STOLCZ Ádám: *Emlék*. = Új Forrás, 3/65. p.
665. STOLCZ Ádám: *Pszichózis*. = Új Forrás, 3/66. p.
666. STROJKO, Marko: *Tipikus péntek*. = Vár, 1/74. p.
667. SUDA Magdolna: *3 haiku a Kereszthez*. = Napút, 2/37. p.
668. SUHAI Pál: *Karácsonyok szegényei*. = Agria, 1/40. p.
669. SZABÓ Aida: *Hétalvók legendája*. (Téridő-anomália). = Napút, 2/37. p.
670. SZABÓ Fanni: *Házi őrizet*. = Pannon Tükör, 1/45. p.
671. SZABÓ Fanni: *Kölenyomatok*. = Pannon Tükör, 1/45. p.
672. SZABÓ Imola Julianna: *Encircle / Colors are gone*. = Pannon Tükör, 2/23. p.
673. SZABÓ Imola Julianna: *Maslow*. = Pannon Tükör, 2/24. p.
674. SZABÓ Imola Julianna: *Monotonius work, Humble work, unseen work*. = Pannon Tükör, 2/23. p.
675. SZABÓ Imola Julianna: *Ordnung machen*. = Pannon Tükör, 2/24. p.
676. SZABÓ Imola Julianna: *Please give me patience*. = Pannon Tükör, 2/22. p.
677. SZABÓ Julianna: [Cím nélkül]. = Napút, 2/38. p.
678. SZÁNTAI János: *A rongyos élet*. (részlet). = Tempevölgy, 1/17–18. p.
679. SZÁNTAI János: *Utazási tanácsok serdülő-korúaknak*. = Tempevölgy, 1/14–16. p.
680. SZANYI Ildikó: [Cím nélkül]. = Napút, 2/38. p.
681. SZEDŐ Tibor: [Cím nélkül]. = Napút, 2/38. p.
682. SZEKÁRY Zsuzsanna: *Nyolc hónap*. = Irodalmi Jelen, 3/20. p.
683. SZÉKELY Szabolcs: *51*. = Élet és Irodalom, április 17. 14. p.
684. SZÉKELY Szabolcs: *52*. = Élet és Irodalom, április 17. 14. p.
685. SZÉKELY Szabolcs: *55*. = Élet és Irodalom, április 17. 14. p.
686. SZEKERES Mária: *Minden kegyelem*. = Agria, 1/245. p.
687. SZEKERES Mária: *A porszem tanítása*. = Agria, 1/245. p.
688. SZENTE B. Levente: *Aranypánt, Isten homlokán*. = Agria, 1/137. p.
689. SZENTE B. Levente: *Felemelkedettek*. = Tempevölgy, 1/22. p.
690. SZENTE B. Levente: *Őrült műveltség*. = Tempevölgy, 1/23. p.
691. SZENTPÁLY Miklós: *belső udvar*. = Napút, 2/38. p.
692. SZENTPÁLY Miklós: *regula*. = Napút, 2/38. p.
693. SZEPESI Zsuzsanna: *Ha korai...* = Agria, 1/253. p.
694. SZEPESI Zsuzsanna: *Egy magányos mandulafa*. = Agria, 1/253. p.
695. SZEPESI Zsuzsanna: *Mobilszerelem*. = Agria, 1/254. p.
696. SZEPESI Zsuzsanna: *Virtuális jövő...* = Agria, 1/254. p.
697. SZILÁSI Katalin: *Feszület*. = Napút, 2/39. p.
698. SZIVERI János: *[Csonka bádogkeresztek...]* = Jelenkor, 3/282. p.
699. SZIVERI János: *Harmat*. = Jelenkor, 3/281–282. p.
700. SZIVERI János: *Krétakür*. = Jelenkor, 3/281. p.
701. SZIVERI János: *Száll a szembogár*. = Jelenkor, 3/281. p.
702. SZÖHNER Gabriella: [Cím nélkül]. = Napút, 2/39. p.
703. SZONDY-ADORJÁN György: *Forrásvidék*. = Székelyföld, 3/65–66. p.
704. SZŐCS Margit: *Fal*. = Helikon, március 10. 16. p.
705. SZŐCS Margit: *Házavató*. = Helikon, március 10. 16. p.

706. Szűcs Margit: *Idő-bolybok*. = Helikon, március 10. 16. p.
707. Szűcs Margit: *Masszázs*. = Helikon, március 10. 16. p.
708. Szűcs Margit: *Ráma-kolostorból*. = Helikon, március 10. 16. p.
709. SZÖLLŐSI Bernadett: *Kereszt*. = Napút, 2/39. p.
710. Szűcs Ilona: *Haiku-csokor*. = Napút, 2/39. p.
711. Szűcs János: *Élő kárhozat*. = Napút, 2/39. p.
712. Szűcs János: *Golgotán*. = Napút, 2/39. p.
713. Szűcs János: *Halálvándorlás*. = Napút, 2/40. p.
714. Szűcs János: *A jel*. = Napút, 2/40. p.
715. Szűcs János: *Napút*. = Napút, 2/40. p.
716. Szűcs János: *Orion*. = Napút, 2/39. p.
717. Szűcs János: *Öregedés*. = Napút, 2/39. p.
718. Szűcs János: *Ősrabbanás*. = Napút, 2/39. p.
719. Szűcs János: *Személytelenség*. = Napút, 2/40. p.
720. Szűk Balázs: *Valaha véetlen*. = Agria, 1/167. p.
721. T. G. Adrienni: [Cím nélkül]. = Napút, 2/40. p.
722. TAIZS Gergő: [Cím nélkül]. = Napút, 2/40. p.
723. TAKÁCS Zsuzsa: *K. I. leveleire*. = Jelenkor, 3/242–243. p.
724. TAKÁCS Zsuzsa: *Utolsó beszélgetés*. = Vigilia, 4/275. p.
725. TAMÁS Andrea: [Cím nélkül]. = Napút, 2/41. p.
726. TAMÁS Tímea: *Állva*. = Agria, 1/14. p.
727. TAMÁS Tímea: *Pietá*. = Agria, 1/14. p.
728. TANDORI Dezső: *Zúgolódások II.* (Versek a zöld füzetből). = Kortárs, 3/3–12. p.
729. TAR Károly: *Keserű*. = Várad, 2/39. p.
730. TEKSE József: *Emlék-kereszttem*. = Napút, 2/40. p.
731. TILLMANN Pentele: (*†*). = Napút, 2/41. p.
732. TILLMANN Pentele: (*+*). = Napút, 2/41. p.
733. TILLMANN Pentele: (*+ -*). = Napút, 2/41. p.
734. TILLMANN Pentele: (*#ereszdelabajam*). = Napút, 2/41. p.
735. TILLMANN Pentele: (*#írástudatlanköltő*). = Napút, 2/41. p.
736. TILLMANN Pentele: (*δ=X=D*). = Napút, 2/41. p.
737. TILLMANN Pentele: (*X*). = Napút, 2/41. p.
738. TILLMANN Pentele: (*XX+XY*). = Napút, 2/41. p.
739. TILLMANN Pentele: (*XX XX X = Y*). = Napút, 2/41. p.
740. TÓBI Mariann: [Cím nélkül]. = Napút, 2/42. p.
741. TOMAJI Attila: *A Moszkva tér*. = Pannon Tükör, 1/7–42. p.
742. TORNAI József: *Azért, mert*. = Hítel, 3/3. p.
743. TORNAI József: *Csillaglécserő*. = Hítel, 3/5. p.
744. TORNAI József: *Csillaglécserő*. = Tiszatáj, 3/4. p.
745. TORNAI József: *Egyetlen angyal*. = Tiszatáj, 3/3–4. p.
746. TORNAI József: *Kis dal a boldogságról*. = Tiszatáj, 3/3. p.
747. TORNAI József: *Lucskos, nyúlós békanyál*... = Hítel, 3/4. p.
748. TORNAI József: *Magaddal ettétél*. = Hítel, 3/4. p.
749. TORNAI József: *Nézem beverőn a macskát*. = Hítel, 3/5. p.
750. TORNAI Xénia: [Cím nélkül]. = Napút, 2/42. p.
751. TÓTH Balázs: *Pebelytánc*. = Napút, 2/43. p.
752. TÓTH Judit, É.: [Cím nélkül]. = Napút, 2/42. p.
753. TÓTH Klára, B.: [Cím nélkül]. = Napút, 2/42. p.
754. TÖNKÖL József: *Csaknem mindig*. = Agria, 1/139. p.
755. TÖNKÖL József: *Kövekké romlott ház*. = Agria, 1/140. p.
756. TÖNKÖL József: *Másikunk is ámul*. = Magyar Napló, 3/44. p.
757. TÖNKÖL József: *Mennyi kód mindenben*. = Magyar Napló, 3/44. p.
758. TÖRÖK Nándor: *A XXI. század költői*. = Agria, 1/168. p.
759. TÖRÖK Nándor: *Kiskörös felé*. = Agria, 1/169. p.
760. TÖRÖK Panka: *Beszámoló*. = Irodalmi Jelen, 3/33. p.
761. TÖRÖK Panka: *Otthon élsz*. = Irodalmi Jelen, 3/34–35. p.
762. TÖRÖK Panka: *Senkiföldje*. = Irodalmi Jelen, 3/33–34. p.
763. TÖRÖK Panka: *Spektrum*. = Irodalmi Jelen, 3/35. p.
764. TÖRÖK Panka: *Vivat Academia*. = Irodalmi Jelen, 3/35. p.
765. TÖTTŐS Gábor: *Sors*. = Napút, 2/43. p.
766. TÖZSÉR Árpád: *Gonoszok*. = Alföld, 3/29–30. p.
767. TÖZSÉR Árpád: *Korunk (turista)hőse találkozik a Higgs-bozonnal*. = Alföld, 3/28–29. p.
768. TÖZSÉR Árpád: *A vénség lírája*. = Alföld, 3/29. p.

769. TUBOLY Erzszi: [Cím nélkül]. = Napút, 2/43. p.
770. TULI Szilvia: [Cím nélkül]. = Napút, 2/43. p.
771. TURI Tímea: *A fiú kiáltozása a lépcsőházból*. = Tempevölgy, 1/7. p.
772. TURI Tímea: *Jónás, a cet.* = Élet és Irodalom, március 20. 17. p.
773. UFFON Patrik: *in memoriam p. i.* = Agria, 1/273–274. p.
774. VANYÓ Zsuzsa: *Advent.* = Agria, 1/244. p.
775. VANYÓ Zsuzsa: *Az Érkezőkből.* = Agria, 1/244. p.
776. VARGA Melinda: *Fotonápor.* = Székelyföld, 3/36. p.
777. VARGA Melinda: *Harmadik éjszaka.* = Székelyföld, 3/37–38. p.
778. VARGA Melinda: *Hullámtrór.* = Székelyföld, 3/36. p.
779. VARGA Melinda: *Mosoly nyitlik köldökéből.* = Székelyföld, 3/36–37. p.
780. VARGA Melinda: *A tizenkét kagyló.* halak. = Irodalmi Jelen, 3/10. p.
781. VARGA Sándor György: *Gonzo.* = Várad, 2/8–9. p.
782. VARGA Sándor György: *A setovább.* = Várad, 2/9–10. p.
783. VARGA Sándor György: *Urbán g(l)iccs.* XXIII. Csakazértsem. XXIV. Levezető. = Várad, 2/10–12. p.
784. VARGÁNÉ KAPA Veronika: [Cím nélkül]. = Napút, 2/43. p.
785. VASAS Tamás: *Harmadnapra.* = Mozgó Világ, 3/26. p.
786. VASAS Tamás: *Jegyzet a vesperásboz.* = Mozgó Világ, 3/27. p.
787. VASAS Tamás: *Két rekesz blue ribbon.* = Mozgó Világ, 3/26. p.
788. VASAS Tamás: *Nyolcvanadjára is jelöletlen kíséret.* = Mozgó Világ, 3/27. p.
789. VASAS Tamás: *Ujjak.* = Mozgó Világ, 3/26. p.
790. VASS Norbert: *Szóltan.* = Pannon Tükör, 1/43. p.
791. VERCSEK Györgyi: [Cím nélkül]. = Napút, 2/43. p.
792. VILLÁNYI László: *Cérna.* = Új Forrás, 3/25. p.
793. VILLÁNYI László: *Harmadik tavaszunk.* = Székelyföld, 3/5. p.
794. VILLÁNYI László: *Hatvan éven túl.* = Székelyföld, 3/5. p.
795. VILLÁNYI László: *Kuka.* = Új Forrás, 3/24. p.
796. VILLÁNYI László: *Makrai Laci.* = Magyar Napló, 3/22. p.
797. VILLÁNYI László: *Nagymama.* = Magyar Napló, 3/22. p.
798. VILLÁNYI László: *Néma.* = Élet és Irodalom, március 6. 14. p.
799. VILLÁNYI László: *Nők.* = Élet és Irodalom, március 6. 14. p.
800. VILLÁNYI László: *Sarok.* = Élet és Irodalom, március 6. 14. p.
801. VILLÁNYI László: *Szerénytelenül.* = Forrás, 3/3. p.
802. VILLÁNYI László: *Talicska.* = Forrás, 3/3. p.
803. VINCZE László: *Falu.* = Vár, 1/94. p.
804. VINCZE László: *Febérvári este.* = Vár, 1/94. p.
805. VIRÁG József: [Cím nélkül]. = Napút, 2/44. p.
806. VITÉZ Ferenc: *Bertha Zoltán festményeibez.* Ars Poetica. Madách. Rendhagyó motívum. I. m. Kodály. Arany Közép. = Agria, 1/82. p.
807. VITÉZ Ferenc: *Fentről.* = Magyar Napló, 3/33. p.
808. VITÉZ Ferenc: *A fiúnak.* (Virágevők). (Adyra gondolva). (Fehér háztetők). = Agria, 1/83. p.
809. VITÉZ Ferenc: *Kanyádi Weörest olvas.* = Agria, 1/81. p.
810. VITÉZ Ferenc: *Képeslapok Kismarosra.* Csillagképek. Összetartozás. „Fénnyel, füttyel”. Rejtőzködés. Időlámpa. Sárkány szívébe. = Agria, 1/84. p.
811. VITÉZ Ferenc: *Kisebbségben.* = Agria, 1/85. p.
812. VITÉZ Ferenc: *A Növekedés derüje.* = Agria, 1/81. p.
813. VITOS Irén: *Kín.* = Napút, 2/44. p.
814. VITOS Irén: *Vallástalanság.* = Napút, 2/44. p.
815. VOJNITS Imre: *Cantus firmus.* = Élet és Irodalom, március 27. 14. p.
816. VOJNITS Imre: *Egy cédrusfára.* = Élet és Irodalom, március 27. 14. p.
817. VÖRÖS István: *A díjazott éjszakák.* = Helikon, március 10. 5. p.
818. VÖRÖS István: *Egy földre hullt kanál.* = Helikon, március 10. 5. p.
819. VÖRÖS István: *A furcsa kezdetért.* = Pannon Tükör, 2/10. p.
820. VÖRÖS István: *Heródes és János.* Heródes értesül Jézus feltünéséről. János halála. Szentjánosfő. A hír. Feloldozás. = Vigilia, 4/282–284. p.
821. VÖRÖS István: *A keserű pobár.* = Alföld, 3/25. p.
822. VÖRÖS István: *Kilépni a baragból.* = Helikon, március 10. 5. p.

823. VÖRÖS István: *A megmérhetetlen megtapasztalása.* = Alföld, 3/26–27. p.
824. VÖRÖS István: *Örökkévalótlanság.* = Alföld, 3/27–28. p.
825. VÖRÖS István: *A változó véleményről.* = Pannon Tükör, 2/11. p.
826. WIRTH Imre: *Azon a kiállításon.* = Alföld, 3/11. p.
827. WIRTH Imre: *Éjjelente baglyokat röptetünk.* = Élet és Irodalom, április 3. 17. p.
828. WIRTH Imre: *Ezzel a gestalt-tal,* = Alföld, 3/11–12. p.
829. WIRTH Imre: *Sinológusokkal ütem.* = Alföld, 3/12. p.
830. ZALÁN Tibor: *Abony – Anyám tükörben.* = Élet és Irodalom, március 13. 17. p.
831. ZÁRUBA Károly Valér: [Cím nélkül]. = Napút, 2/44. p.
832. ZENTAI Eta: [Cím nélkül]. = Napút, 2/44. p.
833. ZIRIG Árpád: *Távolba lendített...* = Agria, 1/115–116. p.
834. ZSÁKAI Csilla: *Falak.* = Agria, 1/237. p.
835. ZSÁKAI Csilla: *Hosiana.* = Agria, 1/237. p.
836. ZSÁKAI Csilla: *Képek a falon.* = Agria, 1/237. p.
837. ZSILLE Gábor: *Színészi felolvasásra szánt lengyelországi témájú vers.* = Kortárs, 3/40–41. p.

Rövidprózák

838. ABAFÁY-DEÁK Csillag: *Felvonó.* = Pannon Tükör, 1/25. p.
839. BAKACSI Ernő: *Ádám miért harapott az almába.* = Agria, 1/196–198. p.
840. BÁNKI Éva: *Fogféreg.* = Új Forrás, 3/55–58. p.
841. BÁNKI Éva: *Hetvenhét szem rizs.* = Irodalmi Jelen, 3/53–57. p.
842. BECK Tamás: *Ne a gyerek előtt.* = Élet és Irodalom, április 3. 16. p.
843. BECK Zoltán: *levél.* = Élet és Irodalom, március 27. 14. p.
844. BECK Tamás: *Szentgyónás.* = Alföld, 3/22–24. p.
845. BEKE Ottó: *Variációk egy emléktémára.* = Új Forrás, 3/58–59. p.
846. BENEDEK Szabolcs: *Fekete zászló.* = Élet és Irodalom, március 13. 15. p.
847. BERTA Ádám: *A szótagok.* = Élet és Irodalom, április 17. 15. p.
848. BÍRÓ Zsombor Aurél: *Nyersanyag.* = Új Forrás, 4/55–60. p.
849. CSALA Károly: *Folyamatos múlt.* = Új Forrás, 4/66–67. p.
850. CSIKÓS Attila: *Arccal a romantikába.* = Alföld, 3/14–16. p.
851. CSOKONAI Attila: *Bunkerkeresők* avagy Talán majd a szél csukja be a budiajtót? = Napút-füzetek, 142/1–48. p.
852. [DARVASI László] Szív Ernő: *Árvaság (4.)* = Élet és Irodalom, március 20. 14. p.
853. [DARVASI László] Szív Ernő: *Árvaság (6.)* = Élet és Irodalom, április 17. 14. p.
854. DARVASI László: *Miért tanít Erna?* = Élet és Irodalom, április 9. 16. p.
855. DARVASI László: *Egy postamester balladája.* = Jelenkor, 3/257–260. p.
856. [DARVASI László] Szív Ernő: *Tüntetésen.* = Tiszatáj, 3/[104]. p.
857. DEMÉNY Péter: *Iriszillat és szarszag.* = Élet és Irodalom, április 17. 13. p.
858. DINÓK Zoltán: *Az éhes csapszerelő.* = Várad, 2/14–16. p.
859. DINÓK Zoltán: *Születésnap.* = Várad, 2/13–14. p.
860. DÖME Barbara: *A nap, amikor Kerek Etelka kibuzakodott.* = Székelyföld, 3/52–57. p.
861. DRAGOMÁN György: *Soba.* = Élet és Irodalom, április 9. 15. p.
862. ELMER István: *Úszás könnyű elkeseredéssel, délután hatkor.* = Vár, 1/59–61. p.
863. FÁBIÁN Judit: *Arienn alakja.* = Várad, 2/20–22. p.
864. FÁBIÁN Judit: *Hajszja.* = Várad, 2/22–24. p.
865. FALUDI Julianna: *Fehér lakkcipő.* = Új Forrás, 4/72–79. p.
866. FARKAS Arnold Levente: *A férfi lehetőségei.* = Alföld, 3/21–22. p.
867. FRIDECKY Katalin: *Elázva.* = Irodalmi Jelen, 3/11–13. p.
868. GRECSÓ Krisztián: *Mint egy patika.* = Élet és Irodalom, március 13. 14. p.
869. GRECSÓ Krisztián: *Egy tal pörkölt.* = Élet és Irodalom, április 9. 14. p.
870. GYÖRGY Attila: *Körtörténet, vállalkozó macskákkal.* = Helikon, március 10. 9. p.
871. HALÁSZ Margit: *Sanya filmje.* = Alföld, 3/7–10. p.
872. HARMADIK BALOGH Gyula: *A furdós jogász.* = Pannon Tükör, 1/20–21. p.
873. HARTAY Csaba: *Tágas börtön.* = Élet és Irodalom, március 6. 15. p.
874. HEGEDŰS Imre János: *A munkácsi lány.* = Pannon Tükör, 1/26–30. p.
875. HORVÁTH Ildikó: *Fönt száll, fenn az égen, visszanez, és énekel...* = Várad, 2/5–7. p.
876. ISTÓK Anna: *A szemérem határai.* = Élet és Irodalom, április 17. 16. p.
877. ITTÉS Ambrus: *Egyérintő.* = Helikon, március 10. 12. p.

878. ITT ZÉS Ambrus: *A borpadás*. = Helikon, március 10. 12–13. p.
879. IZER Janka: *Lejárt termék*. = Új Forrás, 3/60–64. p.
880. JÁNOKI-KIS Viktória: *Tartozás*. = Magyar Napló, 3/12–19. p.
881. JÁSZBERÉNYI SÁNDOR: *Nyugati történet*. = Jelenkor, 4/350–355. p.
882. JÁSZBERÉNYI SÁNDOR: *Pehelysúly*. = Élet és Irodalom, április 3. 15. p.
883. KÁVAI Katalin: *Vodka és vers*. = Élet és Irodalom, március 27. 16. p.
884. KÉGL Ildikó: *Kontraszt*. = Agria, 1/111–114. p.
885. KISS Tibor Noé: *Boldogság 1188*. = Élet és Irodalom, április 3. 14. p.
886. KISS Tibor Noé: *Ez nem beszéd, ez nem élet*. = Élet és Irodalom, március 27. 14. p.
887. KISS Tibor Noé: *Nem tudom megszeretni, ezt a gyereket*. = Élet és Irodalom, március 6. 14. p.
888. KONTRA Ferenc: *Nagy fogás*. = Forrás, 3/4–9. p.
889. KOVÁCS Bálint: *Szótlán*. = Élet és Irodalom, március 27. 16. p.
890. KOVÁCS Eleonóra: *Amit nem tudok*. = Tempövölgy, 1/8–9. p.
891. KOVÁCS Eleonóra: *Letakart tükör*. = Tempövölgy, 1/10–11. p.
892. KREDECKI Zsombor: *Mária*. = Új Forrás, 3/69–72. p.
893. LÁSZLÓ Zsolt: *A hentesnél*. = Agria, 1/233. p.
894. LOKODI Imre: *Jepatyina*. = Székelyföld, 3/39–51. p.
895. MAGYAR Boglárka: *Babfőzelék*. = Irodalmi Jelen, 3/127–131. p.
896. MAGYAR Boglárka: *Mégis csak 20*. = Pannon Tükör, 2/45–46. p.
897. MAGYAR Boglárka: *A nagyok nem sírnak*. = Pannon Tükör, 2/44–45. p.
898. MÉSZÁROS József: *Régi történet*. = Agria, 1/241–243. p.
899. MOLNÁR Erzsébet: *A megmaradás törvénye*. = Élet és Irodalom, március 13. 12. p.
900. NAGY Zopán: *Átjárások / Talált írások*. További tépelődések. = Irodalmi Jelen, 3/28–32. p.
901. NÉMETH Ákos: *Követeléskezelők*. = Mozgó Világ, 3/35–49. p.
902. NOMÁD FÖLDI László: *A tartalék*. = Élet és Irodalom, március 13. 16. p.
903. ÓDOR János Gábor: *Vasazás*. = Élet és Irodalom, április 3. 16. p.
904. PATAK Márta: *Aux coer rouge*. = Életünk, 2/54–58. p.
905. PATAK Márta: *Imádlak, Franciska*. = Életünk, 2/58–64. p.
906. PATAK Márta: *A készülődés ideje*. = Vigilia, 3/206–209. p.
907. PATAK Márta: *A professzor bazajon*. = Életünk, 2/52–54. p.
908. PATAK Márta: *Új életem küszöbén*. = Jelenkor, 3/264–266. p.
909. PATAK Márta: *A vörös hajú néni boltja*. gyerekkori emlék. = Székelyföld, 3/13–18. p.
910. PATAKI Előd István: *A lánykérés*. = Várad, 2/32–34. p.
911. PÉTER János: *Szurikáta*. = Élet és Irodalom, március 20. 16. p.
912. PETŐCZ András: *Egy gyerek érkezése*. = Irodalmi Jelen, 3/17–19. p.
913. PETROZSÉNYI NAGY Pál: *Nőt atajot!* = Pannon Tükör, 2/26–37. p.
914. PÓSFAL György: *A bolygó mustár*. = Kortárs, 4/50–52. p.
915. PÓSFAL György: *Az Úr evangéliuma*. = Kortárs, 4/44–50. p.
916. RADICS Viktória: *Cicavízió*. = Élet és Irodalom, március 20. 13. p.
917. SÁNTHA József: *Éjszakai temetés*. = Élet és Irodalom, március 6. 16. p.
918. SÁRÁNDI József: *Tárgyak*. = Hítel, 4/94–95. p.
919. SARUSI Mihály: *Zsilip*. = Kortárs, 3/42–47. p.
920. SEMBERY Gábor: *Az utolsó vándor*. = Forrás, 4/28–32. p.
921. SZABÓ T. Anna: *Isten kéje*. = Élet és Irodalom, április 9. 16. p.
922. SZÁNTHÓ Erika Emma: *Csókolom*. = Élet és Irodalom, április 17. 16. p.
923. SZÁRAZ Pál: *Holdfényben*. = Vár, 1/62–64. p.
924. SZATHMÁRI István: *A köldök nélküli ember*. = Élet és Irodalom, április 17. 15. p.
925. SZEKRÉNYES Miklós: *Mi, itt lenn*. = Pannon Tükör, 2/40–41. p.
926. SZEPESI Kornél: *Tantalosz vörös sziklája*. = Élet és Irodalom, március 13. 16. p.
927. SZIGETI KOVÁCS Viktor: *Kepler távcsöve*. = Irodalmi Jelen, 3/7–9. p.
928. SZÍKI Károly: *A Motoros, a Kőlyök és Bajusz*. Mikor a Corvin köz már a hátuk mögött volt. = Agria, 1/163–166. p.
929. SZIKRA János: *...csak a fejem bontott gyökere*. Búcsú a tálostól. = Hítel, 3/8–10. p.
930. SZILÁGYI Aladár: *Észak Lányja Ticinóban*. = Élet és Irodalom, március 20. 15. p.
931. SZILÁGYI Zsófia: *Esterházy és a nagymám*. = Élet és Irodalom, április 9. 15–16. p.

932. SZILI István: *A tehenes ember*. = Napút, 2/82–85. p.
933. SZOLCSÁNYI Ákos: *(álmok)*. = Pannon Tükör, 1/18–19. p.
934. SZTÁSKÓ Richard: *¿Comprende?* = Várad, 2/37–38. p.
935. SZVOREN Edina: *Az Obrwurm-jegyzetekből*. Így telik el egy lószagú élet. Barlangászok. = Jelenkor, 4/366–369. p.
936. TÁBORI Zoltán: *Údvarosok*. (Szállodai riport). = Mozgó Világ, 4/33–42. p.
937. TAMÁS Kincső: *A tenger*. = Székelyföld, 3/28–30. p.
938. TÉREY János: „*Csipkefa bimbója*”. Egy civis vallomásai. = Tiszatáj, 3/8–12. p.
939. TOMASOVSKY István: *Apa után*. = Élet és Irodalom, március 20. 16. p.
940. TORNAI Szabolcs: *Kioltott kiállítás*. = Hittel, 3/6–7. p.
941. TÓTH Vivien: *Mag*. = Élet és Irodalom, március 20. 16. p.
942. TÖZSÉR Árpád: *Pozsonyi Pábolos, 1989*. = Irodalmi Jelen, 24–26. p.
943. TURAI Kamil: *Görög kövek*. = Agria, 1/86–94. p.
944. VÁRI Attila: *A tűzhányó*. = Kortárs, 3/15–20. p.
945. VONNÁK Diána: *Talán megszóom*. = Jelenkor, 4/370–375. p.
946. ZAKARIÁS Cecília: *Annák*. = Új Forrás, 3/67–68. p.
947. ZSÁKAY Viktória: *Hogy elszállt*. = Pannon Tükör, 2/12–13. p.
- hatatlan történetek). = Életünk, 2/48–50. p.
955. KONRÁD György: *Sétabot*. [Részlet]. Regula. Az irónia áthalad a drótkerítésen. Adakozó kannibalizmus. Arcok hemzsegnék. A nagycsalád összeállt. Ha eljött az ideje, abbahagytam. Dúdolni támadt kedvem. Tökéletlenek vagyunk. Láz. A pipaárus bölcsessége. Egyszer megjön. Arcátlan teremtmény. Mozgathatnám az orromat. A homályból kiválik egy ember. = Jelenkor, 4/356–365. p.
956. KUN Árpád: *A takarító férfi*. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 3/252–256. p.
957. MAGYARY Ágnes: *Napocalips*. A Smith and Wesson. (részlet). = Helikon, március 10. 14–15. p.
958. MÁRTON Gyöngyvér: *(Anyámnak a nyelve hegyn)*. [Regényrészlet]. (Edenkedem). (Ada-Kaleh, Ada-Kaleh). (Sanya, sapa). = Kortárs, 3/24–33. p.
959. NYERGES Gábor Ádám: *Valami bárgyú kedvesség*. (részlet a Mire ez a nap véget ér című, megjelenés előtt álló regényből). = Forrás, 3/12–19. p.
960. OBERCZIÁN Géza: *Celeb*. [Etűd a Kisvárosi noir sorozatból]. = Székelyföld, 3/19–27. p.
961. PILIZOTA Szandra (Muron Skeats): *Az ördög vigyen el, Ned!* regényrészlet. = Várad, 2/28–29. p.
962. SÁNDOR Iván: *Az Idő tárnái (V)*. [Regényrészlet – Amit a szél susog]. = Jelenkor, 3/233–235. p.
963. TAMÁS Zsuzsa: *Tövismozsaik*. [Regényrészlet]. = Jelenkor, 4/376–381. p.
964. URBÁN Péter: *Lágerben*. 1914. november. Részlet a szerző Varjúropte című, készülő regényéből. = Pannon Tükör, 1/31–36. p.
965. VERES Tamás: *Eger járatain* – Harmadik fejezet. Katerina és Kokó. = Agria, 1/125–136. p.
966. [ZATYKÓ István] ZANA semmittudó Zoltán: *A szemét fia*. reverzibilis regény. Első rész. (évek) = Napút, 2/49–62. p.
967. [ZATYKÓ István] ZANA semmittudó Zoltán: *A szemét fia*. reverzibilis regény. második rész. (egy nap) = Napút, 2/63–79. p.

Hosszúprózák

948. BABARCSY Eszter: *Kaparás*. [Prózarészlet]. = Jelenkor, 3/261–263. p.
949. BENE Zoltán: *Ártatlan*. Részlet az Igazak című, készülő regényből. = Agria, 1/97–101. p.
950. BERTA Ádám: *A ktygó feje*. (Részlet a regényből). = Tiszatáj, 3/17–22. p.
951. FEHÉR László: *Banánliget*. 1. rész. [Regényrészlet]. (búcsú). (mint a vér). (halak és belek). (dr. pávai). (kata 1). (villany-szerelő). (móki). (lekvár). (sebzett vadak). (cseresznyemagok). (sorsdöntő leolvasás). = Kortárs, 4/6–24. p.
952. HÁY János: *A cégvezető*. [Regényrészlet]. = Mozgó Világ, 4/43–53. p.
953. KILIÁN László: *Niomé II. A vas mítosza*. IV. Falu (részlet). = Napút, 2/80–81. p.
954. KOMÁROMI Gabriella: *Éjszaka fáraadt rózsaszínben*. (Kimondhatatlan és elmond-

Közönség előtti előadásra szánt művek

968. BÍRÓ Árpád Levente: *Apokrif Ady-versek* avagy a költő szíve helyén átmeneti zengéraj üzemel. = Várad, 1/15–28. p.

969. DEMÉNY Péter: *Legénylakás*. = Várad, 1/29–33. p.
970. KULIN Ferenc: *Bessenyei Anna képzelt naplója*. Irodalmi forgatókönyv. = Hítel, 3/26–55. p.
971. KULIN Ferenc: *Bessenyei Anna képzelt naplója*. (Irodalmi forgatókönyv). 2. rész. = Hítel, 4/34–64. p.
972. LOVASSY CSEH Tamás / ELCSÉTYÉ: *Projekt B111*. Kísérlet egy felvonásban. = Várad, 1/4–14. p.

Kevért műfajok

973. ALEXY Miklós: [Haiga cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
974. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *bolygók célkeresztjei*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/45. p.
975. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *fénykereszt*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/45. p.
976. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *kereszt mint szimbólum*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/46. p.
977. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *keresztleslovag*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/48. p.
978. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *keresztkérés*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/46. p.
979. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *keresztút I*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/46. p.
980. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *keresztút II*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/47. p.
981. ANTALFFY Yvette-Hildegard: *megbillent kereszt*. [Haiku-kalligráfia]. = Napút, 2/47. p.
982. BODÓ Márta: [Haigák cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
983. BURKUS Alexandra: *Cinizmus*. [Haiga]. = Napút, 2/119. p.
984. BURKUS Alexandra: *Márianosztra*. [Haiga]. = Napút, 2/131. p.
985. BURKUS Alexandra: *Remény (Odaát)*. [Haiga]. = Napút, 2/Színes melléklet.
986. BURKUS Alexandra: *Szent Korona*. [Haiga]. = Napút, 2/Színes melléklet.
987. CSATA Ernő: *Alázat*. [Haiga]. = Napút, 2/Színes melléklet.
988. CSATA Ernő: *Nyerges-tető*. [Haiga]. = Napút, 2/Színes melléklet.
989. GYÓRFI Kati – GÁCSI Éva, L.: [Haiga cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
990. HATVANI Ágnes: [Haiga cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
991. HERVAI Borbála: [Haiga cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
992. MANN Judit: [Haigák cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
993. NAGY László, M.: [Haiga cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
994. NERHAFT Antalné: [Haigák cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
995. PAPP Ákos: [Haiga cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
996. SZAKÁLI Anna: [Haigák cím nélkül]. = Napút, 2/Színes melléklet.
997. SZENTKIRÁLYI FITTLER József: [Haiga cím nélkül]. = Napút, 2/85. p.
998. WILHELM József: *Valóság*. [Haiga]. = Napút, 2/Színes melléklet.

Képregények

999. VINCZE Ferenc – CSILLAG István: *Hommage à Tandori*. = Helikon, március 10. 22. p.

Összeállította: ZAHARI ISTVÁN

SZÁMUNK SZERZŐI

BENKE ANDRÁS (1991) a Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandusza, angoltanár

B. KISS MÁTYÁS (1993) az Eötvös Lóránd Tudományegyetem doktorandusza, az Apokrif Online szerkesztője

CSANDA GÁBOR (1978) szerkesztő, kiadóvezető

CSORDÁS LÁSZLÓ (1988) irodalomkritikus, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola oktatója

FÖRKÖLI GÁBOR (1986) az Eötvös Lóránd Tudományegyetem oktatója

GÁL ATTILA (1978) szerkesztő, kiadóvezető

JAKABHÁZI RÉKA (1973) irodalomtörténész, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója

KISS A. KRISZTA (1995) a Szegedi Tudományegyetem doktorandája

LAURA LAZA (1979) irodalomtörténész, a Babeş–Bolyai Tudományegyetem oktatója

SZENKOVICS ENIKŐ (1974) műfordító, Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandája

TARI ISTVÁN (1953) költő, író, képzőművész

TÓTH-CZIFRA JÚLIA (1988) a Kalligram kiadó szerkesztője

URBÁN BÁLINT (1984) az Eötvös Lóránd Tudományegyetem oktatója

VÁCZI BALÁZS (1994) a Károli Gáspár Református Egyetem hallgatója

VADAS MÁTÉ (1980) grafikus

ZSIGA KRISTÓF (1980) szerkesztő, a Magyar Napló Kiadó vezetője

Velence

Az Etyek-Budai borvidék
játékos kincse

rozé cuvée

zöld veltelini

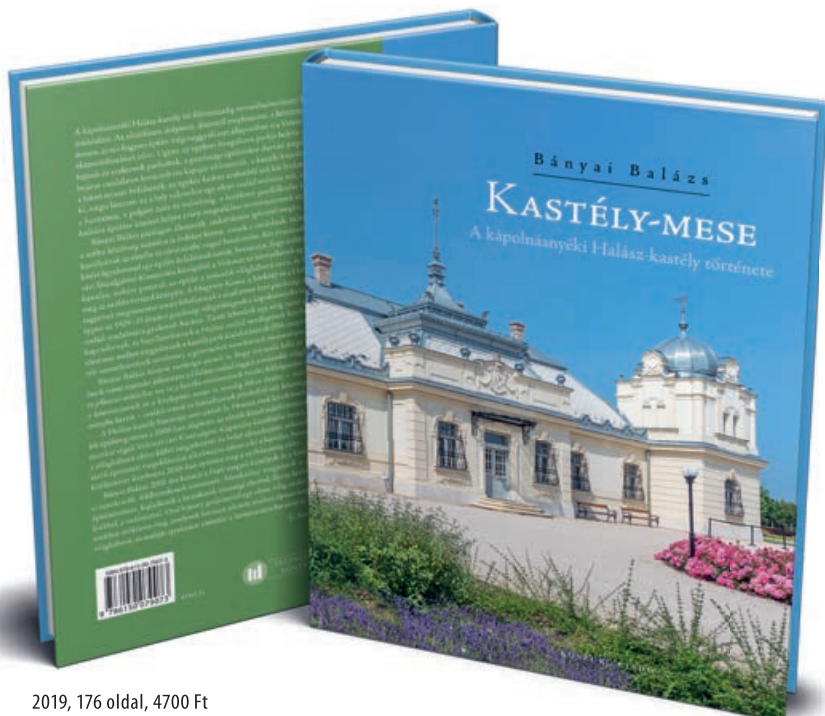
vörös cuvée

rajnai rizling-
chardonnay

cserszegi
fűszeres

2019, 176 oldal, 4700 Ft

„A kápolnásnyéki Halász-kastély bő félévszázadig termelőszövetkezeti központként működött. Az elcsúfított, átépített, díszeitől megfosztott, a kétezres évek elejére üresen, árván hagyott épület még meggyalázott állapotában is a Velencei-tó térsége ékszerdobozának tűnt. Ugyan az egykori hangulatos parkja helyén sokáig kombájnok és traktorok parkoltak, a gazdasági épületeket durván átépítették, a főbejárat csodálatos kovácsoltvas kapuját eltüntették, a kastély kupoláit leszedték, a hátsó teraszt befalazták, az egykor kedves szalonból sok kis lyukat alakítottak ki, mégis látszott: ez a hely valamikor egy olyan család otthona volt, akik számára a harmónia, a polgári ízlés és műveltség, a hatékony gazdálkodás és a nemzeti kultúra ápolása közötti helyes arány megtalálása természetesnek számított.

Bányai Balázs gazdagon illusztrált, tudományos igényvel megírt, ugyanakkor a széles közönség számára is érdekes kötete e családnak, valamint nyéki kastélyuknak életébe és történetébe enged betekintést.”

(Részlet L. Simon László fülszövegéből)

A MOSOLY ÉVADA

20/21

ABIGÉL • AMERIKAI KOMÉDIA • **A MOSOLY ORSZÁGA**

ANNE FRANK NAPLÓJA/A KÉPFARAGÓ • A PENDRAGON-LEGENDA

A RÉGI NYÁR • A SZÉPSÉG ÉS A SZÖRNYETEG • CSÁRDÁSKIRÁLYNŐ

DINNER SHOW • DIÓTÖRŐ • DORIAN GRAY • ELFÚJTA A SZÉL

ISTVÁN, A KIRÁLY • JÁNOS VITÉZ • JÖVŐRE, VELED, ITT!

LA MANCHA LOVAGJA • LILI BÁRÓNŐ • MARICA GRÓFNŐ

MATA HARI • MÁGNÁS MISKA • MENYASSZONYTÁNC

NINE • OSZI BOSZI, A REPÜLŐ NAGYANYÓ • REBECCA

SZEGÉNY DZSONI ÉS ÁRNIKA • TAJTÉKOS DALOK

VIKTÓRIA • VIRÁGOT ALGERNONNAK

BÉRLETÉRTÉKESÍTÉS JÚNIUS 11-TŐL
JEGYÉRTÉKESÍTÉS JÚNIUS 15-TŐL

BUDAPESTI

OPERETT SZÍNHÁZ

WWW.OPERETT.HU

OPERETT SZÍNHÁZ

